

T.C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK İSLAM EDEBİYATI ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**MUHİBBÎ DİVÂNI'NIN DİNÎ VE
TASAVVUFÎ AÇIDAN TAHLİLİ**

(1-250 NO'LU GAZELLERİ)
(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

NAGEHAN DÜZCAN

DANIŞMAN
Doç.Dr. BİLAL KEMİKLİ

BURSA 2006

ÖZET

Yazar : Nagehan DÜZCAN
Üniversite : Uludağ Üniversitesi
Anabilim Dalı : İslam Tarihi ve Sanatları
Bilim Dalı : Türk İslam Edebiyatı
Tezin Niteliği : Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı : XIV+ 178
Mezuniyet Tarihi : 10 /11 / 2006
Tez Danışman(lar)ı : Doç.Dr. Bilal Kemikli

MUHİBBÎ DİVÂNÎ'NİN DİNÎ VE TASAVVUFÎ AÇIDAN TAHLİLİ

Güzel sanatların alt dallarından biri olan Edebiyat, Tarih ilminin bulgularından yararlanır. Tarihin yansımaları edebî eserlerde görülür. Edebî eser yazıldığı dönemden kayıtsız olmadığından Edebiyat ve Tarih ayrılmaz bir bütün olarak değerlendirilebilir.

Edebiyat tarihi incelemeleri metin incelemelerine dayanır. Her metin, sanatçının iç âleminin yansımasıdır. Sanatçının ruh ve his dünyasını kavramadan onu edebiyat tarihi içinde incelemek mümkün değildir. Bundan dolayıdır ki, insan boyutlu metin incelemeleri çok farklı şekillerde tezâhür eder ve titiz bir çalışmayı gerektirir.

Kâinatın yaratılışının başlangıcı Allah'ın “*Kün*” yani “*ol*” emridir. Dolayısıyla ilk yaratılan sözdür diyebiliriz. Zira Kur'an-ı Kerim de söz üzerine kurulmuştur. Kuran-ı Kerim'in muhatabı ise yaratılanların en üstün olanı insandır.

Bu muhatab, sözü varlığıyla, yaşantısıyla, tecrübeleriyle yoğurarak, ilâhî, beşeri kaynaktan beslenerek ortaya edebiyat denen bir süreci çıkarmıştır. Bu öyle bir süreçtir ki zaman ve mekân içinde değişip gelişen, geçmişten geleceğe uzanan bir yolu takip etmiştir.

Tarih aynasından yansıyan Türk edebiyatına baktığımızda bu edebiyatın da türlü merhaleler geçirmiş olduğunu görürüz. Hiç kuşkusuz ki, Türk edebiyatı tarihinde en müstesna yerlerden birinin sahibi Divân Edebiyatı'dır. Zira bu edebiyat altı asırlık bir çınarın meyvesidir. Semeresi ise adını ebedileştirmiş şâirleri ve eserleridir. Divân edebiyatı metinleri birer buzdağı gibidir. Muhakkak ki, görmediğimiz kısmı, gördüğümüz kısımlarından daha büyüktür. Derunî bir muhtevaya sahip olan söz konusu eserleri bir nebze olsun anlayabilmek, bu eserlerin müelliflerinin his ve hayal âlemine dalabilmek ve yapılan tahlil çalışmaları için bir kazı çalışması teşbihi uygun düşer. Ağza çalınan bir parmak bal ya da gül bahçesinin içinde koklanan bir gül diyebileceğimiz bir beyit, araştırmacıyı birden fazla kovanda en tatlı bala ve gül bahçesindeki en güzel kokulu gülü koklamaya sevk eder. Okuyana ve üzerinde çalışmalar yapana bu duyguları yaşatan, tarih yapmış ve tarihe adı “*Muhteşem*” olarak geçmiş, âleme padişah ama âlemlerin Sahibi'ne kul olmuş, kul sultan Muhibbî ile şahikalara doğru yol aldık.

Muhibbî'nin çok sayıda gazelinden iki yüz elli tanesini dinî ve tasavvufî açıdan analitik olarak tahlil etmeye çalıştık. Çalışmamız, dinî tahlilin yapıldığı birinci bölüm, tasavvufî tahlilin yapıldığı ikinci bölüm olmak üzere iki ana bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında ise şâir hakkında bilgi verilmiştir.

Şâirin kullandığı dinî, tasavvufî istilahlar tespit edilmiş ve bölümler çeşitli başlıklar altında tahlil edilmiştir. Muhibbî'nin beyitler üzerindeki hakimiyetini göstermek amacıyla birçok beyit örnek olarak yazılmıştır. Çalışmanın sonunda dinî ve tasavvufî açıdan incelenen gazeller, genel bir değerlendirmeye tâbî tutulmuştur.

Anahtar Sözcükler

Tasavvuf

Din

Muhibbî

Divân Edebiyatı

Tahlil

ABSTRACT

Yazar : Nagehan DÜZCAN
Üniversite : Uludağ University
Anabilim Dalı : İslamic History And Arts
Bilim Dalı : Turkish İslamic Literature
Tezin Niteliği : Master
Sayfa Sayısı : XIV + 178
Mezuniyet Tarihi : 10 /11 / 2006
Tez Danışman(lar)ı : Doç. Dr. Bilal KEMİKLİ

THE ANALYSIS OF DİVAN OF MUHİBBÎ ACCORDİNG TO RELİGİOUS AND SUFİSM

Literature, which is the under branch of Fine Arts, benefits the findings of History. The reflections of History are seen in Literary products. Because of the fact that literary products are not seperated from the terms they are written, literature and history can be evaluated as inseparable compounds.

“The articles of the History of Literature” depend on “Text Analysis”. Every text is the reflection of Artist’s own spiritual world. Without understanding the intimate soul and belief world of the “artist” in “The History of Literature”. Hence, Text analysis related to the “humankind” are exposed to very different styles and are required to delicacy.

The very first reason of the world is “Kün” namely “Ol” order of Allah. In other terms it is accepted as the very first-created word. The Koran is also established on the “same word” and is addressed to the Humankind who is the most unique created one. That addressed, evaluating “ The word” by it’s presence, life and experiences, enriching from the divine and human source revealed the travel of “The Literature”. That travel has followed a route which has been improved in time and place and has come from the “Past to the future.”

When looked through Turkish Literature reflecting from the mirror of History, it has spent various steps. Without anyserpicion Divân Literature has a very precious role in the History of Turkish Literature. Because there has been Divân Literature for bages. It’s eternal Poets and pieces are very precious and rare gifts forus. The texts of Divân Literature seem an iceberg, having more certain number of unknown parts than known parts for unders tanding very little part of those pieces having very much intellectual content, entering the intimate soul and belief world of those artists, we need to make very careful Works which can be resembled to “archelological works.” By getting a very small amount of honey from honeyhive or smelling a rose from rose garden guide the researcher to examine sweeter honey from other honey hives and to find the rose which has the most beautiful smell in the rose garden. We reach to the peak point of enjoyment with Muhibbî, known as “Magnificent in the history, the prophit of the world but the slaver of the “God”, by having research in his pieces. It has been tried to research.

250 Lyric poems of Muhibbî analatically inreligiousand mystical senses taken from his various Lyric poems. The Detailed information about the Poet (Muhibbî) is given in enterance. Our thesis consists of 2 parts. First part is religious analysis, second part is mystical analysis. The religious and mystical “terms” used by the Poet (Muhibbî) are stated below the title “various parts” The great amont of verses are written for showing sarple of Muhibbî. His sufficiency in Lyric poems at the end of the thesis.

Key Words

Islamic Mysticism

Religion

Muhibbî

Ottoman Poetry

Analysis

ÖNSÖZ

“Muhıbbî pâdişâh-ı ‘âlem iken
Murâdı kulun olmakdur nihâyet”

İnsan bilmediğinin düşmanıdır. Bilmediğine karşı tedirginlik duyar. Ama cesaret gösterip öğrenmeye azmettiğinde sevmeye başlar. Hayatın her safhasında olduğu gibi edebiyatta da bu durumla karşı karşıya kalırız. Bu cümlelerin ardından akla gelecek Divân edebiyatıdır muhakkak. “Halktan kopuk bir edebiyat” gibi yanıltıcı bir yargılama, Divân edebiyatının önünde yıkılmayan bir duvar olarak yükselmiştir. Divân edebiyatını havas edebiyatı olarak gösteren düşünceler çok yanlış ve aldatıcıdır. Divân edebiyatını toplumdaki soyutlamak büyük bir gaflettir. Zira bu edebiyatın beslendiği ana damarlardan biri İslâm Kültürü diğeri ise tasavvuttur. Bu iki ana malzeme olmadan divân şiirini bina etmek mümkün olmaz.

Osmanlı Toplumuna baktığımızda her kesimden insanın ortak İslâm Kültürüyle yoğrulduğunu görürüz. Bu kültürün doğal ürünü olarak dile ve yazıya yansıyan edebiyat, Divân edebiyatıdır. Divân edebiyatı halkın ortak zevkidir. Zira halk da padişah da aynı ortak zevki yaşamış, aynı kaynaktan beslenmişlerdir. Aralarındaki tek fark birinin diğeri göre daha bilgili ve daha fazla eğitim görmüş olmasıdır.

Dört yüz yıllık bir dönemi içine alan Divân edebiyatı üzerinde birçok araştırmacı tarafından farklı şekillerde muhteva çalışmaları yapılmıştır. Divân edebiyatı Arap ve Fars Medeniyetlerinin güçlü etkisiyle ve imparatorluğun sınırlarının genişlemesiyle birlikte gelişmiş ve büyük alanlara yayılmıştır. Fakat bu yayılma zaman mevhumuyla da birleşince Divân edebiyatı üzerine yapılan araştırmaları güçleştirmiştir.

Edebî metinler üzerinde dil, din, coğrafya, sosyal, siyasal yapı gibi toplum hayatında tartışılmaz önemi olan unsurlar vardır. Muhatapı insan olan edebiyatın da en az diğeri sanat dalları kadar hayatla iç içe olduğu düşünülürse, sosyal, siyasal varlığını dine dayandıran bir imparatorluğun edebiyatında da dinin aksini görmek çok doğaldır. Dinî ve tasavvufî pek çok unsuru gerek bir şâirin lirik ya da hikmetli bir beytinde gerekse bir nâsirin ilmî bir eserinde görmek mümkündür. En azından dinî ve tasavvufî terimler birer maznun olarak karşımıza çıkar.

Tasavvuf, hayat içinde şekillenmiş bir düşünce sistemidir. Geniş bir yelpazede dünyevî ve uhrevî meseleleri ihtivâ eder; bu meseleleri yorumlar ve değerlendirmeye

tâbi tutar. Mutasavvıflar, dini takva boyutunda yaşama adına dinî rûknü kendilerince izah ederler. Her türlü İslâmî mesele mutasavvıflarca tasavvufî bir neşve kazanır.¹

Her bir edebî metin kendi içinde kurgulanmış bir sistemdir. Edebî metinler dille meydana getirilirler. Edebî metinlerin oluşumu kadar incelenmeleri de önemlidir. Onları inceleme hususunda pek çok yaklaşım tarzı ve yöntem mevcuttur. Muhibbî'nin gazellerini dinî ve tasavvufî yönden muhteva boyutlu ele almaya çalıştık. Şöyle ki şâirin gazellerinde, metnin 'ne' söylediğini inceledik.

Muhibbî, klâsik tertîbe göre yazan fakat halk tabirlerine de yer veren bir şâirdir. Bu mânâda şâirin dil ve üslubunu, beyitlerinin muhtevasını anlamakta zorlanmadık. Şâirin gazellerine dinî, tasavvufî açıdan baktığımızda lirik ve didaktik bir havanın hâkim olduğunu görürüz. Bu tahlilde gaye, geniş anlamda dinî ve tasavvufî ıstılahları bir malzeme olarak görmek ve tespit etmekle birlikte, dar anlamda Muhibbî'nin edebî dünyasını ebediyete dair konularla nasıl zenginleştirdiğini görmektir.

Çalışmamızın hazırlık safhasında gazelleri tarayarak din ve tasavvufla ilgili terimleri bulmaya çalıştık. Fişleme yöntemiyle elde ettiğimiz verileri başlıklar altında topladık. Teker teker ele aldığımız kavramların önce sözlük ve terim manalarını verdik sonra da Muhibbî'nin kavramı kullanım biçimini açıkladık. İleride yapılacak mukayeseli bir çalışma için eserin sonuna koyduğumuz kavramlar indeksinde, ele aldığımız terimlerin hangi gazeller ve hangi beyitlerde geçtiği yazılıdır. Ayrıca ele aldığımız beyitlerdeki bazı kavramlar da indeks içinde yer almıştır.

Çalışmamıza kaynaklık eden beyitler, Prof. Dr. Coşkun Ak'ın 1986'da Kültür Bakanlığı tarafından ve 2006 yılında Trabzon Valiliği Yayınları arasından çıkan Muhibbî Divânı'ndan alınmıştır. Kullandığımız beyitlerin divânda rahatlıkla bulunabilmesi için beyitlerin hemen altında, divân içindeki yerleri, sayıları gösterilmiştir. Öncelikle gazel daha sonra beyit sayısı yazılmıştır. Beyitlerde geçen hemze ve ayın harflerinin birbirine karıştırılmaması için hemze harfi (·) işaretiyle, ayın harfi ise (^) işaretiyle gösterilmiştir. Uzatma işareti yerine (^) işareti kullanılmıştır. İmlâ hususunda Türk Dil Kurumu'nun 2000 baskılı imlâ kılavuzu esas alınmıştır.

Çalışmamız esnasında her türlü desteği veren, fikirleri sayesinde daha güzeli yakalamaya çalıştığımız, başta danışmanım Doç. Dr. Bilal Kemikli olmak üzere maddi

---

¹ Bkz. Ceylan, Ömür, Tasavvufî Şiir Şerhleri, İstanbul, 2000, s. 121.

ve manevi desteğini hep yanımda hissettiğim babam Casim DÜZCAN ve eğim Akgün TOPRAK'a sonsuz teğekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	xii
MUHİBBÎ'NİN HAYATI VE ŞİİR ANLAYIŞI	1
A. HAYATI	1
Kanunî'den Bahseden Şuara Tezkireleri:.....	1
Tarihler Ve Biyografik Eserler:	2
B. ŞİİR ANLAYIŞI	3
I. BÖLÜM	14
DİN	14
1. ALLAH	14
2. MELEKLER	17
3. DİNÎ KİTAPLAR	18
4. SÛRE VE AYETLER	19
5. DİN KAYNAKLI SÖZLER	23
6. PEYGAMBERLER	25
6.1. Hz.Muhammed, Mahmud	26
6.2. Hz. İsa	32
6.3. Hz. Musa	33
6.4. Hz.Âdem	33
6.5. Hz.Hızır	34
6.6. HZ.YUSUF	34
6.7. Hz.Yakub	35
6.8. Hz.Eyyub.....	35
6.9. Hz.Süleyman	36
6.10. Hz.Yunus.....	37
7. EHL-İ BEYT, ÂL-ASHÂB	38
8.İNKÂRCILAR	38
8.1. Kavm-ı Semûd	38
8.2. Nasârâ Vü Yehûd	39
8.3. Ebu Leheb	39
9. KAZÂ VE KADER	40

10. ÂHİRET İLE İLGİLİ KAVRAMLAR.....	41
10.1. Âhret	42
10.2. Kıyâmet, Rûz-ı Mahşer	42
10.3. Yevm-i Cezâ.....	45
10.4. Dü-‘Âlem	46
10.5. Bekâ ‘Âlemi	46
10.6. Cennet Ve Cehennem İle İlgili Kavramlar.....	46
11. DİĞER İTİKÂDÎ KAVRAMLAR.....	52
11.1. Şeytân.....	52
11.2. Mi ‘râc Ve Sidre.....	53
11.3. Rûh, Nefîs	54
11.4. Şer	54
11.5. Hükûm-i Şer, Emr-i Hakk.....	55
12. DİN İLE İLGİLİ KAVRAMLAR.....	55
12.1. Hidâyet	55
12.2. Rahmet	55
12.3. Tevhid	56
12.4. Şefaât.....	56
12.5. Şükür, Şâkir.....	57
12.6. Helâk	57
12.7. Cürm, Mücrîm.....	58
12.8. ‘Azâb	59
12.9. İmân – Müselmân.....	59
12.10. Kul.....	60
12.11. Kâfir, Nâ-müselmân, Bî-din.....	62
12.12. Deyr.....	63
12.13. Zünnâr	64
12.14. Sanem-Lât	64
12.15. Hatîb, Va ‘İz, İmâm, Müezzin, Kamet.....	65
12.16. Ferrâş.....	66
12.17. Haram, Günâh, Günâhkâr, Sevâb, Tevbe.....	67
12.18. Nûr	70

12.19. Şehîd.....	71
13. İBADET İLE İLGİLİ KAVRAMLAR	72
13.1. Kurban.....	72
13.2. Namaz İle İlgili Kavramlar	73
13.3. Hac İle İlgili Kavramlar	77
II. BÖLÜM	81
TASAVVUF	81
1.ÂŞIK, UŞŞAK.....	81
2. YOL, MEZHEB, MEŞREP	85
3. TARİKATLARLA İLGİLİ KAVRAMLAR.....	88
3.1. Abdal.....	88
3.2. Derviş	89
3.3. Âsitân, Dergâh.....	90
3.4. Hırka, Destar, Hil'ât.....	91
4. TECELLÎ.....	93
5. HAYRET, HÂL	94
7. FENA-BEKA	97
8. VAHDET-KESRET	98
9. AKIL, ÂKİL	98
10. ÂŞİNÂ	99
11. HİCÂB, NİKÂB	100
12.GAYB	101
13. SIR (ESRAR), RÂZ	102
14. KANAAT, FAKR, GEDÂ, TERK.....	103
15. HİMMET, İNÂYET, LÛTUF.....	108
16. KERÂMET, KEŞF.....	109
17. MELÂMET.....	110
18. ÂRİF, MARİFET	111
19. ZAHİD, RİND	112
19.1.Zâhid	112
19.2. Rind.....	112
20. CAN VE CAN ÜZERİNE TEŞBİH VE MECAZLAR.....	113

20.1. ‘‘Ataş, Âteş	114
20.2. Âyîne	115
20.3. L’âl, Şarab, Leb-i Mercân	116
21. CEMÂL, CANÂN, DÎDÂR, YÂR.....	119
22. DÜNYÂ	120
23. ZİNDAN	122
24. ‘AŞK	123
25. GÖNÜL, DİL.....	125
26.GÖNÜL ÜZERİNE MECÂZ VE TEŞBİHLER	129
26.1. Mülk, Hane, Virâne, Bezm, Çerağ.....	129
26.2. Kâbe, Eymen Vadisi	133
26.3. Genc, Dürr.....	134
26.4. Padişâh, Kul, Bende, Gedâ.....	135
26.5. Hasta, Dîvâne, Miskin, Şeydâ, Gam	139
26.6. Şîşe, Câm, Mest	145
26.7. Bag, Bahar, Gülzâr, Gülşen.....	147
26.9. Deryâ.....	154
SONUÇ.....	156
KAVRAMLAR İNDEKSİ.....	158

KISALTMALAR

a.g.e..	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
Ans.	: Ansiklopedi
a.s.	: Aleyhi's-selam
bkz.	: Bakınız
c.	: Cilt
c.c.	: Celle celâlühü
ev.	: Çeviren, eviri
D.İ.A.	: Türkiye Diyanet Vakfı Diyanet İslâm Ansiklopedisi
Haz.	: Hazırlayan
Hz.	: Hazreti
İst.	: İstanbul
Ktb.	: Kütüphanesi
İ.A.	: Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi
r.a.	: Radıyallahu anh
s.	: Sayfa
s.a.s.	: Sallallahu aleyhi ve sellem
terc.	: Tercüme
yay.	: Yayınları

MUHİBBÎ'NİN HAYATI VE ŞİİR ANLAYIŞI

A. HAYATI

Osmanlı Devleti'ni yöneten padişahlardan en önemlileri arasında yer alan Kanunî Sultan Süleyman, 1 Kasım 1494'te Trabzon'da dünyaya geldi, Babası Yavuz Sultan Selim, annesi Hafsa Sultan'dır. Osmanlı padişahlarının onuncusudur. Çocukluğu babasının sancakbeyi olarak bulunduğu Trabzon'da geçti. 15 yıl boyunca da burada yaşadı. Kefe ve Manisa sancak beyliklerinde bulunduktan sonra babasının ölümü üzerine 1520'de tahta çıktı. Kırk altı yıl boyunca saltanat sürdükten sonra Zigetvar kuşatmasından sonra ebediyete intikal etti. Onun saltanatı boyunca Osmanlı Devleti'nde hak, adalet, inanç kavramları gerçek anlamını bulmuştur. Onun içindir ki üç kıtayı sevgi ve hoşgörüsüyle yönetmiştir. Kanunî Sultan Süleyman, bunca meşguliyetine rağmen güzel sanatlarla da yakından ilgilenmiştir. Güzel sanatlar içinde de en çok şiire alâka duymuş ve Muhibbî mahlasıyla genelde konusu, kahramanlık, aşk, dinî, tasavvufî, hikemî ve rindane olmak üzere değişik muhtevalarda orijinal şiirler terennüm etmiştir.

Şiirlerini ihtiva eden çok geniş bir Divân'ı vardır. Ölçü olarak arûzu kullanmıştır. Bu alanda pek marifetli olduğu söylenebilir. Çok zengin bir kelime hazinesi vardır. Şiirlerine, Bâkî gibi büyük şâirler bile nazire yazmıştır. Onun şiirleri kendi karakterini açıkça ele vermektedir. Yaptığı fetihler ve seferlerin izlerini şiirlerinde görebiliriz. Makama, mevkiye, padişahlığa ve genel anlamda dünyalığa önem vermediğini defalarca dile getirmiştir. Onun bu hususta kâleme aldığı "gibi" redifli şu şiiri önemlidir:

"Halk içinde muteber bir nesne yok devlet gibi

Olmaya devlet cihanda bir nefes sıhhat gibi

1566 yılında Zigetvar Seferi'nde kalenin düştüğünü göremeden vefat etmiştir.²

Kanunî'den Bahseden Şuara Tezkireleri:

Belli başlı Osmanlı şâirleri, tezkirelerinde Muhibbî'nin edebî yönüne az veya çok temas edilmektedir. Bunlardan Sehi Bey, Ahdi, Âşık Çelebi, Beyani, Riyazi, Hasan Çelebi, Latifi, Seyit Rıza tezkireleri Muhibbî'yi methodici bir edayla anlatır.

² Bkz. Ak Coşkun, *Muhibbî Divânı*, Trabzon, 2006, . c.I, s.1.

Latifi, yazdığı tezkiresinde Kanunî'yi usta yöneticiliğinden dolayı metheder ve Türkçe ile Farsça gazellerinden bir örnek verir.³

Ahdî Tezkiresi'nde Kanunî'nin şiiri hakkında çok fazla detaya inmemiştir. Yazılanlara göre Muhibbî'nin tahmin edilenden fazla gazel yazdığı söylenir.⁴

16. asrın önemli tezkirecilerinden biri olan Âşık Çelebi de Meşâirü'ş-Şuarâ adlı eserinde Kanunî'nin üstün özelliklerinden şâirliğinden bahseder.⁵

Kanunî'ye tezkiresine büyük yer ayıranlardan biri de Hasan Çelebi'dir. Eserinde padişahın devlet adamlığında gösterdiği üstün başarı yanında şiirdeki gücünü ve yeteneğini de anlatır: "*Cihân-ı hakan-ı dehr olduğu gibi mâlik-i memâlik-i nazm u nesr idi*"⁶

Kanunî'nin yetmiş dört yıl yaşadığını ve saltanatının ise kırk sekiz yıl sürdüğünü ifade eden Tezkire-i Rıza'nın yazarı Rıza Kanunî'nin şâirlere karşı gösterdiği kadirşinas tavırlarını anlatır.⁷

Tarihler Ve Biyografik Eserler:

Kanunî'nin askerî ve siyasî hayatını anlatan tarihler ve biyografik eserler, onun edebî kişiliğinden bahsetmemişlerdir. Bu eserlerde, padişahın toplum için faydalı olan âlimler, şâirlere, hekimlere gösterdiği yakınlıktan ve yardımlardan söz edilmiştir.

Kanunî'den bahseden eserlerin bazıları şunlardır: Osmanlı Tarihi (c.1,2), Şakayık Tercümesi, Meşhur Adamlar, Kamusu'l-Alam, Muhteşem Süleyman.

Bunların dışında ansiklopedilerde, bazı mecmualarda, kitaplarda⁸ Kanunî Sultan Süleyman hakkında çeşitli bilgiler bulmak mümkündür. Ayrıca bazı nazire mecmuaları⁹ ile bir iki talebe tezinde¹⁰ O'nun şiirlerine ve şâirliğine dair bilgiler vardır.

³ Bkz. Kastamonulu Latifi, *Tezkire-i Latifi*, İstanbul, 1314. (Coşkun Ak, *Muhibbî Divânı*'ndan nakledilmiştir.)

⁴ Bkz. Ahdî Tezkiresi, *Ahdi.*, tarih 774, s. 7b (Coşkun Ak, *Muhibbî Divânı*'ndan nakledilmiştir.)

⁵ Bkz. Âşık Çelebi, *Meşâ 'irü'ş-Şuarâ*, İstanbul, TY 2406, s. 23b (Coşkun Ak, *Muhibbî Divânı*'ndan nakledilmiştir.)

⁶ Bkz. Kınalızâde Hasan Çelebi, *Hasan Çelebi Tezkiresi*, 281, s. 34b (Coşkun Ak, *Muhibbî Divânı*'ndan nakledilmiştir.)

⁷ Bkz. El- Seyyid Rıza, *Tezkire-i Rıza*, İstanbul, 1316 (Coşkun Ak, *Muhibbî Divânı*'ndan nakledilmiştir.)

⁸ İsen ,Mustafa, A. Fuat Bilkan, *Sultan Şâirler*, Ankara, 1997,s.67.
Çelebioğlu, Âmil, *Kanunî Sultan Süleyman Devri Türk Edebiyatı*, İstanbul, 1994,s.33-34

XVI. asırda yaşamış sultanlığı ile Muhteşem lâkabını almış Kanunî Sultan Süleyman, Arapça ve Farsça'ya vâkıf olmasıyla, dört divân hacmindeki mükemmel şiirleriyle o çağın ve Türk Edebiyatı'nın gelmiş geçmiş en velûd şâirlerindedir. Babası Yavuz Sultan Selim gibi devrinde âlim ve şâirlere büyük itibar göstermiştir:

“Müverrih Selânikî'nin Ferhad Ağa'dan naklen anlattığına göre Kanunî Süleyman, Abdülbâkî gibi büyük bir kabiliyeti bulup ona mevkî vermesini padişahlığının en zevkli birkaç hadisesinden biri telâkkî ediyordu. Bir manzûmesinde Bâkî'yi en büyük şâir olarak tavsif eden bu kıymet bilir hükümdarın, sevgili şâirine karşı beslediği teveccühün büyüklüğünü gösteren birçok deliller vardır.”¹¹

Kanunî, ilerleyen yaşına ve rahatsızlıklarına rağmen taşıdığı gaza ruhu ile son seferi Zigetvar için yola koyulmuştur. Zigetvar'ın ele geçmesi sırasında ise fethi göremeden vefat etmiştir.

B. ŞİİR ANLAYIŞI

Yorulmak bilmez bir savaş azmi ve gayreti içinde, hem kahraman, hem de duygulu bir gönül taşıyan Kanunî aynı zamanda bir ince duygular ve öyle düşünceler şâiridir. Seferlerle ve çeşitli yurt ve dünyâ problemleriyle geçen ömrü esnasında **Muhibbî** mahlâsıyla yazdığı aşk, heyecan, kahramanlık, tefekkür şiirleriyle bir Dîvan meydana getirecek kadar sanat gayreti de göstermiştir. O'nun Kanunî gibi bir hükümdar tarafından söylendiği için mânâları bir kat daha büyüyen:

***“Halk içinde mu'teber bir nesne yok devlet gibi
Olmaya devlet cihanda bir nefes sıhhat gibi
Olsa kumlar sayısınca ömrüne hadd ü aded
Gelmeye bu şişe-i çerh içre bir saat gibi”***

⁹ Pervâne Bin Abdullah Bey, *Mecmuatü'n-Nezâir*, 218b-452b; (Coşkun Ak, *Muhibbî Divânı*'ndan nakledilmiştir.)

¹⁰ Baltacıoğlu, Şahmeran, *Şâir Osmanlı Padişahları*, İstanbul Üniv. Ed. Fak. Bit. Tez. ,1986.

¹¹ Köprülü Fuat, *Bâkî, İslam Ansiklopedisi(İ.A)*, İstanbul, 1998, c. II., s. 247.

Kıvamında beyitlerle söylediği bir gazeli, bilhassa bu gazelin yukarıdaki matla' beyti Türk şiirinde büyük ve devamlı bir sevgi ile karşılanmış ve bu beyit Türk halk diline yayılarak bir atasözü değeri kazanmıştır. Kanunî'nin kahramanlık terennümleri:

*“Allah Allah diyelüm râyet-i şâhı çekelüm
Yürüyüb her yanadan Şark'a sipâhi çekelüm
İki yerden kuşatalum yine gayret kuşağın
Bulaşup toz ile toprağa bu râhı çekelüm
Pâyâmâl eyleyelü kişverini sürh-ser'ün
Gözine sürme deyü dâd-ı siyâhı çekelüm
Bize farz olmuş iken olmamız İslâm'a zahir
Nice bir oturalum bunca günahı çekelüm
Umarum rehber ola bize Ebu Bekr ü Ömer
Ey Muhibbî yürüyüb Şark'a sipâhi çekelüm”*

gibi din ve dünya nizâmı gayretinde söyleyişlerdir. Bu gazel, yer yer çok sade ve tabîî Türkçesi dolayısıyla, kolayca anlaşılacağı gibi **sürh-ser: Kızılbaş**, Şîî ve Safevî İran'ın Sünnî Müslümanlığa ve İslâm'ın Hz. Ebu Bekir ve Ömer gibi en büyüklerinin hatırasına karşı devam eden, düşmanlığı yüzünden yapılan İran Seferi münasebetiyle söylenmiştir.

Kanunî İslâm'a yardımcı olmanın Türk Müslümanlığına farz olduğunu ve böyle fesadlar yürüyüp giderken (bir İslâm halifesi olarak) yerinde oturup bunca günahı yüklenemeyeceğini bu şiirinde yine çok açık söylemektedir.

Kanunî Sultan Süleyman'ın böyle kendi hayatından mülhem düşünüş ve vazife şiirleri yanında:

*“Sûre-i Velleyl okurdum dün nemâz-ı şâmda
Zülfün andım dilberün nitdim ne kıldım bilmedim”*

gibi, Divân şiirinin bütün incelikleriyle söylenmiş, güzel, sanatlı ve zarif aşk şiirleri de vardır.

Bu büyük hükümdarın bir **cihan padişâhı** olduğunu bilmekten doğan duyguları da onun şiirlerine müstesna söyleyişler katmıştır. **Kanunî Sultan Süleyman**, güzelliği karşısında duygulanıp hakkında **gazel** söylediği sevgiliyi, sadece **canım, bahârım**,

nigârım, sevgilim gibi hitaplarla değil, sâhip ve hâkim olduğu ülkelerin bahâ biçilmez güzelliklerini kendinde toplayan bir özge sevgili ihtişâmiyle seviyordu. Ona:

*“Celîs-i halvetim varım habîbim mâh-ı tâbânım
Enîsim mahremim varım güzeller şâhı sultânım”*

matla’lı bir gazelinin **şah beyti** halinde söylediği:

*“Sitanbûlum Karamanım diyâr-ı milket-i Rûmum
Bedehşânım ü Kıpçağım ü Bağdâdım Horasanım”*

beytiyle, âdetâ: “sâhibi ve hâkimi olduğum en sevgili ülkeler değerindeki sevgilim!” diye sesleniyordu. Yeryüzünde o ölçüde **cihan hâkimi** olmuş bir pâdişâhın bu sözleri, onun devrindeki **Osmanlı** kudretinin de bir ifadesiydi.

Kanunî Sultan Süleyman devrinde Osmanlı Sarayı yüksek bir kültür ve sanat muhiti hâlinde idi. Şehzâdeler burada, kudretli hocalar elinde, ihtimamla yetiştiriliyordu. İster sarayda, ister taşrada valiliklerde bulunsunlar, şehzâdeler kuvvetli bir dil ve edebiyat kültürü elde ediyorlar; taşradaki muhitlerinde kendi ölçülerinde şiir, sanat ve kültür muhitleri hazırlıyorlardı.

Kanunî’nin en sevgili kadın’ı ve büyük aşkı olan **Hürrem Sultan**, sarayda öylesine Türkçe öğrenmiş ve bir dîvân şiiri kültürü kazanmıştı ki Kanunî seferde iken Hürrem Sultan’a yazdığı mektupları:

*“Ey sabâ sultânıma zâr ü perişân diyessin
Gül yüzünsüz işi bülbül gibi efgân diyessin”*

gibi beyitlerle süsleyecek kadar bu şiirin söyleyiş inceliklerine ermiş bulunuyordu.¹²

Kanunî büyük ve duygulu bir hükümdar olduğu ölçüde talihsiz bir baba idi. Kanunî bu çok iyi yetiştirilen erkek evlatlarının derin ıstırabını biliyordu. Osmanlı iktidarının devleti bir bütün halinde ve tek elden idare etmek siyaseti, şehzadeler arasında bir ölüm kalım mücadelesi doğuracak sebepler yaratıyordu.

¹² Banarlı, Nihad Sami, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul, 1987, c. I, s. 567

Küçük yaşta ölen oğlu Şehzâde Mehmed, Kanunî’de büyük acılara sebep olmuştu. Padişah ıstırabını,

“Şehzadeler güzidesi Sultan Mehmeddüm” (950)

mısrına işleyerek bu ölüm tarihini ebedileştiriyordu. Ayrıca O’nun adına bir abide olarak Şehzâde Camii’ni yaptıran padişah, on sene sonra da oğlu Şehzade Mustafa’yı idam etmek zorunda kalmıştı. Şehzâde Mustafa da, sayesinde gazel söyleyebilecek kadar şâirdi¹³. Ağabeyisinin bu şekilde ölümü hastalıklı bir şehzade olan Cihangir’i çok sarstı. Daha fazla bu ıstıraba dayanamıyarak ölen şehzade, bütün babalık sevgisini kendisine vermiş bulunan Kanunî’de büyük ve derin ıstıraplara yol açtı. Şehzâde Cihangir de şâirdi. Ağabeyisi Mustafa’nın babalarına nazire olarak söylediği,

***“Nazm sahrasında tir-i gamze-i hun-riz ile
Şi’r-i dil sayd eyleyen ol çeşm ü ebrular mıdur”***

gibi şiirlerine,

***“Dir gören ebrularun altındaki çeşmanını
Hançer altında yatur sayd olmuş ahular mıdur”***

gibi nazireler yazıyordu.

Kanunî’nin hayatta kalan iki oğlu Bayezid ile Selim arasında da saltanat kavgası başlamıştı. Konya’da yapılan savaşı Bayezid kaybetti ve İran’a sığındı. Oradan babasına yazdığı manzum mektubunda,

***“Ey ser-a-ser âleme Sultan Süleyman baba
Tende canum canumun içinde cananum baba***

¹³ Belîğ, İsmail, *Güldeste-i Riyâz - ı İrfân*, İstanbul, TY 1182 (Coşkun Ak, *Muhibbî Divânı*’ndan nakledilmiştir.)

*Bayezidine kıyar mısın benüm canum baba
Bi-günahum Hak bilür devletlü sultanum baba”*

diye başlar ve Kanunî'nin de cevabî mektubunda şöyledir:

*“Ey dem-â dem mahzar-ı tугyân u isyanum oğul
Takmayan boynına hergiz tavk-ı fermanum ogul
Ben kıyar mıydum sana ey Bayezid hanum oğul
Bi-günahum dime bari tevbe kıl canum ogul”¹⁴*

Baba ve oğul arasındaki bu iki mektup, edebiyatımızda manzum mektuplaşmanın güzel bir örneğini teşkil ettiği gibi, Bayezid'in şâirlik derecesini ve Kanunî'nin her dörtlüğe aynı vezin ve söyleyişle nazmı, nesirle yazar gibi hatta konuşur gibi bir kolaylıkla kullanıldığını göstermesi bakımından da önemli sayılabilir. Kanunî bu mektubunda içi sızlayan bir baba şefkatiyle Bayezid'i affetmek istemişti. Ancak Şah Talmasp'la yapılan mektuplaşmalar neticesinde Bayezid Osmanlılara teslim edildi ve öldürüldü.

Muhibbî'nin şiirlerinde zaman zaman şiir hakkındaki görüşlerine, kendi şâirlik kudretine dair övünmelerine, özendiği İran San'atkârları'nın isimlerine rastlayabiliyoruz. Bunlar biraz mübalağalı düşünülmüş ve yazılmış olsa bile Şâir'in şiir görüşü ve tesirinde kaldığı İran şâirleri hakkında bilgi vermesi bakımından önemlidir:

*“Muhibbî halvet-i dilde heman eglencedür ancak
Öginüp şi'r kimse dimesün kim kelamum var”*

G 1052/5

*“Şi'r-i pür-suzun Muhibbî Çünkü bir eglencedür
Hali olma bir nefes âlemde sen eşardan”*

G 2228/5

¹⁴ Ergun, Saadettin Nüzhet, *Türk Şâirleri*, İstanbul, 1945,c. II,s.751.

beyitleriyle şiiri kendisi için bir eğlence sayan Muhibbî, şiir yazabilmek için gönlün de saf olmasını diler:

*“Gönlünü pak eyle evvel sonra kıl şi’re şüru
Dürri hasıl eylemez na-pak olıcak bir sadeñ”*
G 1368/3

Şâirin meziyetlerinden birisi de edebli olmaktır der:

*“Nola rengin ise sözün selef şi’rine dahi itme
Dimişler âlem içinde bulunmaz hiç edebden yeg”*
G 1479/4

Bundan başka,

*“Cihanı nazm-ı pür suzum musahhar eyledi düpdüz
Kemal ehli görüp şi’rüm didi sihr-i helal olur”*
G 679/4

*“Fikr-i bokrinden Muhibbî harc ider söz gevherin
Zira kadirdür gazel tarzında ol mahir giçer”*
G 769/5

*“Muhibbî lutf-ı tab’ından kemale ireli nazmun
İşiden gören eşarun didiş ir-i Hasan’dan yeg”*
G 1598/5

*“Her kim ki Muhibbî göre bu şi’r-i latifi
İder görünür gül gibi hoş-ter dahi nazik”*
G 1624/6

*“İşbu gazel ki hüsn ile nazenindür
Hacet degüldür ana nakş u nigar hem”*
G 1820/8

gibi beyitleriyle kendi şiirlerinden övgü ile bahseder.

Muhibbî'nin kullandığı dil o devrin klâsik Osmanlıcası'dır. Arapça, Farsça kelimeler devrindeki şâirlere nazaran az sayılabilecek derecede kullanılmıştır. Bunda geniş bir halk tabakasına hitap etme zorunluluğu da düşünülebilir. Eş anlamlı olan bazı kelimeler aynı şiirde veya başka şiirlerde yan yana kullanılmıştır. Meselâ: şems – afitab - güneş, kalb – dil - gönül, rah -yol, dîde - göz gibi kelimeler hiçbir fark gözetmeksizin sıkca kullanılmışlardır. Bunun yanında öz Türkçe ve bazı arkaik kelimelere de rastlamak mümkündür:

*“Ne oldum mescide talib ne deyr ü sohbeta ragıb
Ne zahid bildi ne rahib benüm özge melalüm var”*

G 940/2

*“Derdümi 'arz eyledüm Lokmana derdüm bitmedi
Bilürem derdüme ancak lal-i dilberdür emüm”*

G 1849/4

*“Halel gelmişdürür gördüm bina-yı' ıška ben dahi
Giçüp serden koyup bir taş gedügin üstüvar itdüm”*

G 1843/2

Kullandığı kelimelerin zenginliği, onun gerek kelime hazinesi ve gerek kültür bakımından oldukça zengin bir yazı diline sahip olduğunu gösterir. Üslûbu sade ve ifadesi açıktır. Ancak şiirde zihaf ve imaleler oldukça fazladır.

*“Günde bir kez görmesem halüm nolur dirken benüm
Bir yıl oldu görmez oldum anı andum agladum”*

G 1873/3

***“İtdüm hatayı gün yüzine gül didüm
Korkum budur ki işide yirün kulağı var”***

G 982/4

***“Eyülerden eylük öğren sen de gayre eylik it
Bu meseldür kararur üzüm benzer çün üzüm”***

G 1868/2/

gibi beyitlerde de sadelik ve açıklık kendini hissettiriyor.

Muhibbî'nin şiirlerinde yer yer dinî ve tasavvufî unsurlara tesadüf etmek mümkündür. Ancak bunlar şiirde gaye olmaktan uzaktır. Divân şiirinin geleneği olarak birer malzeme olarak kullanılmıştır.

Bir İslâm halifesi olarak Kanunî, dinin bütün esaslarını biliyor, devrinin âlim ve şâirleriyle yakın münasebetler kuruyor, İslâmiyet'in gereğini yapmağa çalışıyordu. Zaman zaman Tanrı'ya olan şükran duygularını dile getiriyor, Hz. Peygamber'den övgü ile bahsediyor O'nun şefaâtini istiyordu :

***“Ey Muhibbî şükr kıl padişahun kulsın
Hem semi ü hem bâsir ü hem âlim ü hem kerim”***

G 1867/5

***“Senden umar şefkati mücrim Muhibbî haste-dil
Eyleyer sensin şefaât evvelin ü ahirin”***

G 2169/5

Hüdâ'nın kudretini,

***“Bu ne hikmet bu ne kudret bu ne ibretdür Hüda
Ab u ateş bad u haki eylemiş insanda cem”***

G 1342/4

***“Bitürür dürlü şükufe her biri bir nevde
Bu ne hikmet cümlesi bir su ile bir hakdan”***

G 2085/4

beyitleriyle dile getiren şâir, bütün âşıkların tek sevgilisi olduğunu söyler :

***“Sad-hezâran ışk eri var cümleñün cananı bir
On sekiz bin yaradılmış âlemün sultanı bir”***

G 987/1

Yazdığı tevhid ve natlardan başka, yazdığı diğer şiirlerinde, Allah’a, Peygamber’e bağlılığını belirtiyor Tanrı’nın meleklerinden, Peygamberin vasıflarından, bazı mucizelerinden bahsediyordu :

***“Fahr-ı âlem bakmadı dünyayı fakr itdi kabul
Ol mubarek cismine bak gör ki şal üstindedür”***

G 946/5

***“Kapuna gelür seher gün ta ala senden sabak
Bedr iken itdün işaret aya oldu iki şakk”***

G 1393/1

***“Ya Nebiyullah itdün mücizünle ayı şakk
Diseler sana aceb midür şeha mahbub-ı Hakk”***

G 1416

Şiirinde dünyanın faniliğini de işleyen şâir, bazı nâsihatlerde bulunmaktan da kendini alamaz :

***“Çün gidersin bu cihan sana değüldür baki
Tutalım devlet ü şevket ile Me’mun olasın”***

G 2150/3

***“Zikr ü tevhid ile gel kalbünü mesrur eyle
Kalmasın dilde keder zulmetini dur eyle”***

G 2327/1

***“Nedür bu ‘aceb u bu kibr ü tegafül
Bilürken gireceksin sen zemine”***

G 2488/5

Bu arada dünyanın, keder ile zevk ile ilişiği olmayan ruhanî atmosferinden habersiz olan zâhidlere de çatar :

***“Zahida men eyleme mahbub u meyden dönmezüz
Çün mey-i nab ile olmuşdur bizüm tahmirimüz”***

G 1162/3

***“Ezelden bana sunuldu şarab-ı ışkı nuş itmek
Virildi sana da zahid yiyessin hab ile afyon”***

G 2182/4

Sevgilinin huzurunda cihan padişahlığını bile hiçe sayan Kanunî, onun uğrunda ölmeyi ıztırap çekmeyi her şeyin üstünde tutar :

***“Zahira baksan egerçi berr ü bahrun şahıyam
Bir ulı dergâhun amma ben gubâr-ı râhıyam”***

G 1859/1

***“Sırr-ı aşkı aşikar itdüm ser-i zülfin görüp
İşk Mansurı olup geldüm dar isteyen”***

G 2175/3

Tasavvufi beyitlere birkaç örnek:

“Hatrundan yükdür tarh eyle dünya kesretin

İresin maksudına zevk ü safa vahdetdedür”

G 865/2

*“Nuş idelden bu Muhibbî cüra-i cam-ı Elest
Kimse halin anlamaz ol özge bir haletdedür”*

G 865/5

*“Cennete kılmaz heves ol hur u gılman istemez
Âşık-ı sadık olan didarun eyler arzu”*

G 2309/2

Kanunî'nin diğer şiirlerinde de böyle beyitlere rastlamak mümkündür. Ama onun için mutasavvıf bir şâirdir denilemez. Ancak tasavvufu iyi anladığı yer yer benimsediği söylenebilir.

Kanunî Sultan Süleyman hakkında söyleyeceklerimizi özetleyecek olursak şunları ifade edebiliriz: Muhibbî mahlasıyla şiir yazan Kanunî Sultan Süleyman, Osmanlı Devleti'nin onuncu padişahıdır. Babası Yavuz Sultan Selim öldükten sonra tahta geçerek kırk altı yıl padişahlık yapmıştır. Kanunî devlet idaresinde gösterdiği başarının yanı sıra bilim ve sanatın gelişmesi için de çaba göstermiş, bilim adamlarını ve sanatçıları korumuştur.

I. BÖLÜM

DİN

1. ALLAH

Muhibbî, Allah Teâlâ'yı İslâmi inançlara uygun olarak birçok vasfıyla tavsîf etmiştir. Allah'ın ezeli ve ebedî oluşunu beyitlerinde ifade etmiştir. Allah varlığıyla tüm âlemi kuşatmıştır. Herhangi bir şekilde sınırlandırılmaz. Zamandan ve mekândan münezzehtir. Âciz değildir. Her şeye mâlik olandır. Allah kelâmını elçileri yani peygamberleri vasıtasıyla insanlara bahşeder. Kullarını rızıklandıran, onlara hayat veren, dirilten ve canlarını alan O'dur. Allah doksandokuz ismi vardır. Bu isimleri varlık üzerinde tecelli etmiştir.

Muhibbî, Allah için şu isimleri kullanır: Tanrı, Râb, Hakk, Hâlık, Hüdâ, Mucib, 'Âlîm, Rahîm, Gaffar u Zünûb, Sübhan. Kullandığı sıfatlar ise, Hayyün lâ yemut, Perverdigâr, Kerem Kâni gibi sıfatlardır.

Allah için kullanılan fiilleri ise şöyle ifade edebiliriz: Allah her zaman ezilenlerin yanındadır. Adaletlidir. Kulunun hakkını bir başkasında bırakmaz, kudret sahibidir (G 51/3). Dilediğine güzelliği ve güzel ahlâkı bağışlar. Cemâlini tecelli ettirir (G 71/1). Allah, verendir, rahmeti bol olandır. Vermeyi istemeseydim, istemeyi vermezdim, diyendir. Gönülden isteyene istediğini verir (G 161/3). Allah, sevdiği kulunun niyâzını daha çok ister ve o kuluna lütufta bulunmayı geciktirir (G 223/2). Her şeyi elinde bulunduran Allah'tır. Vermenin, almanın tasarrufu O'nun elindedir. İstedisine yufka gibi bir yürek bağışlarken, istediğine demirden bir yürek verir (G 106/1). Allah, Celâl ve Kahhârdır. İlâhî terazisinde iyiliklerin ve kötülüklerin karşılığını verecektir (G 224/2). Cennetin kapısı üzerinde Allah'ın ve son peygamber Hz. Muhammed'in adı yazılıdır. Allah, Hz. Muhammed yüzü suyu hürmetine âlemleri yaratmıştır. Kâinatta yaratılan ilk ruh Hz. Muhammed'indir(G 9/1). Kul akıbetini düşünerek her daim tazarrû ve niyaz içinde Rabb'inin rahmetine ve bağışlayıcılığına sığınır. Bunu yaparken de gözyaşı döker. Gözyaşı kulun paslı gönlünü temizler(G 65/3). Kul için aşk, ağza çalınan bir parmak baldır. Onun tadına vardı mı bir daha ayrılmak mümkün değildir. Aşkî nâsib edecek olan da Allah'tır(G 97/7). Âşığa düşen ise aşkını artırmak, aşktan dür kalmamak için Allah'a yalvarmak veya kulun temennisi şeb-i arusu

yaşamaktır. O'nun dileği Mahbub'un gül cemâlini görmektir. Bunun için her zaman duâ eder(G 175/4). Kulun azılı iki düşmanından biri, şeytan diğeri ise nefsidir. Nefis, karanlıktır ki, kul kendisini bu karanlıklar içinde kaybedebilir. Kul, bu karanlıklar içinden Allah'ın inâyet ipine tutunarak kurtulabilir (G 81/4).

Hak Teâlâ olmasını istediği şeye “Ol” deyiverir ve o, hemen olur. O'nun için olacak şeyin sebeplerini yaratmak bir anda gerçekleşir (150/3). Allah karşılık gözetmeden kullarına bağışlayandır. Sonsuz kerem sahibidir. Buna karşılık kul da Rabb'inin kendisine verdiği, vereceği nimetler için yalvarır, O'nun rahmetine sığınır (150/1). Şâir, Allah'ı terbiye ediciliğini buna bağlı olarak da âhiretin dünyaya üstünlüğünü ele alır. Kullarına dünyanın imtihan yeri olduğunu buyurur (62/2). İnsanoğlunu, diğer yaratılardan üstün kılan, onu eşref-i mahlûkat yapan sahip olduğu nimetler için şükretmesidir (173/6). Allah, Kahhar'dır. Kendisini inkâr eden, elçi olarak gönderdiği peygamberlerini tanımayıp, onlara zulmeden nice kavimleri kahreder(9/7). Şâir, dinî hassâsiyetini fark ettirerek, Allah'ın lütfunun ne denli önemli olduğunu dile getirir (81/5). Kul için recâ kapısı kapanmaz. Kul Allah'a olan inancından dolayı ümitvârdır. Başına her ne musibet gelmişse feleğe yorar ama Allah'ın merhametinden hiç şüphe etmez. Kulun hâlinden anlayan yalnızca Allah'tır. Yunus Emre bunu dizelerinde şöyle ifade eder:

*“Her kaçan anarsam seni, kararım kalmaz Allahım
Senden gayrı gözüm yaşın, kimseler silmez Allahım”*

Devrân cefâ vü cevri ile itdi bugün cezâ
Budur ümidüm eyleye rahmet yarın Hüdâ

G 81/1

Muhibbî hep mücrim ve bağışlanmayı bekleyen bir kul olarak karşımıza çıkmıştır beyitlerinde. Allah'ın sonsuz rahmetinden ve bağışlayıcılığında bahseder. Âhîret inancına vurgu yapan Muhibbî, mahşerde akibetinden endişe ederek Gaffar u Zünûb'a yalvarır. Her şeye Allah'ın adıyla başlanır. O'nun adıyla başlanan işin bereketi vardır. Allah, Alîmdir. Allah, işiten ve bilendir. O'nun her şeyi bilmeye gücü yeter. O kuluna şah damarından daha yakın olandır. Peygamberlerden Hz. Eyyûb başına gelen

tüm musibetlere ve hastalıklara karşı sabır göstermiş Allah'a şükürden geri kalmamıştır. Öyle ki, vücudundaki yaralar diline kadar ilerlemiş zikrine engel olur düşüncesiyle derdine derman istemiştir. Sonsuz merhamet sahibinin kapısının tokmağını çalanlar mukabele görürler.

Şâir, sevgiliye gül yüzlü diye hitâb etmenin edep dışı olduğunu; böyle davranmanın Allah'ın fazlından mahrum kalmaya sebep olacağını söyler:

Gül demek yüzine çün degül edeb
Bî-edeb mahrûm şüd ez-fazl-ı Râb
G 162/4

Şâire göre kişi ömrünü zâyî etmemek için her dem Allah'ın adını anmalıdır. Bu uyarıyı sabah rüzgârı kişinin can kulağına iletir:

Cân kulağına irişdürdi seher bâd-ı sabâ
Zikr-i Hakkı koma elden olmasun ömrün hebâ
G 62/1

Şâire göre Allah'a yakın olmanın dolayısıyla huzurlu olmanın yolu, dünyanın kavgasından elini ayağını çekmektir:

Eger dirsен huzûr idem, dilâ kıl dâima uzlet
İrag ol dâr-ı dünyadan bulasın tâ Hakk'a kurbet
G 205/1

Muhibbî kendini Allah'ın sadık kulu olarak addeder. Ve sadakatının sürmesi için daima duâ eder:

Bende-i muhlis Muhibbî derd-mendündür senün
Bendelikden çıkmasun budur duâmız yâ Mûcib
G 159/5

Muhibbî mücrîm halinde bile ümitvârdır. Kendine Allah'ın affedici olduğunu söyleyerek tesellî verir:

Ey Muhibbî çokdurur diyü günâhum gam yime
Çün kerem kâni efendündür o Gaffârü'z- zünûb
G 137/5

2. MELEKLER

Allah'ın nûrdan yaratmış olduğu melekler yalnızca O'na secde ederler. Melekler günâhtan âri, nefsi olmayan varlıklardır. Güzelliği ve saflığı ile sevgili meleğe benzetilir. Muhibbî de sevgiliyi güzelliği yönüyle sevgiliye benzetir (35/1, 36/5) Melekler, sevgilinin bulunduğu yeri tavaf eder; ayağının tozunu gözlerine sürme yaparlar:

Hâkipâyun göklere irişdüre bâd-ı nesim
İdine cümle cümle melâik gözlerine tûtiyâ
G 28/2

Muhibbî Hz. Muhammed (s.a.s)'e ve Bedir Savaşı'na atıfta bulunmuştur. Allah'ın inâyetiyle insan suretinde melekler bu savaşta Müslümanlar tarafında saf tutarak savaşmışlardır:

Yedi iklimi musahhar idesin himmet ile
Emr-i Hakk ile melekler sana çün oldı cünûd
G 9/8

Ayrıca Muhibbî, Hz. Muhammed (s.a.s)'in yaratılışını, saflığı ve temizliği yönüyle meleklerle benzetmiştir:

Ey melek haslet ü ey nûr-ı Hüdâ vü Kureşi
Kangı kâfir ola kim sevmeye sen hûr-veşi
G 10/1

Ruhü'l-Emin

Dört büyük melekten biri olan Cebrail, Allah Teâlâ'nın vahiy meleğidir. Allah'tan gelen vahiyleri peygamberlere iletir. Muhibbî de güzel bir teşbihte bulunarak sevgiliden gelen ezâ ve cefanın kendisi için ne kadar önemli ve değerli olduğunu vurgular:

Nâmede cevri ü cefâsın derc idüp gönderdi yâr

Tuhfe-i rûhü'l-Kudüs san oldu ol kâsıd bana

G 8/3

Kendisine “*mukarrebîn*” adı da verilir. Böyle söylenmesinin nedeni mükemmel bilgilere sahip bulunmasıdır.¹⁵

Muhibbî Cebrail'i ruhanî bir varlık olmasına rağmen cismanî bir varlık olarak tasavvur etmiştir:

Oldı hakkında senün nâzil çü taha yâ vü sin

Hâk-rûb-ı âsitânun şehper-i rûhü'l-emîn

G 18/1

3. DİNÎ KİTAPLAR

Dinî kitaplar, Allah Teâlâ tarafından peygamberlere vahyedilir. Allah'ın kelâmı olan bu kitaplar insana Allah'ın varlığını, dinin rüknü gibi konuları anlatır. Dört büyük kitap vardır ki bunlar, Tevrat, İncil, Zebur ve son ilâhî kitap Kur'ân-ı Kerim'dir.¹⁶

Çâr-Kitâb

Muhibbî, “çâr-kitâb” tabiriyle Tevrat, Zebûr, İncil ve Kur'ân'ı kasetmiştir. Bu kutsal kitapların Hz. Muhammed (s.a.s)'in peygamberliğine delil olduğunu ifade etmiştir:

¹⁵ Bkz. Yavuz, Yusuf Şevki, Ünal, Zeki, “*Cebrail*”, İstanbul, 1993, c.VII, s. 203.

¹⁶ Bkz. Özalp, Ahmet, “*Kitap*”, Şamil İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, 1991, c.III, s. 380.

Da'vet-i Hakk'a yeter gerçi bugün iki güvâh
Hak resul olduğuna çâr-kitâb oldu şühûd

G 9/3

Kur 'An

Kur'ân-ı Kerim Allah'ın kelâmı olup, insanları Allah'ın varlığından haberdar eden kendilerini muhakemeye sevkeden son ilâhî kitaptır. Muhibbî, Kur'ân ve aşk ilişkisi üzerinde durur. Âşık, ümmîdir. Kur'ân okumayı bilmez ama Kur'ân'ın özü olan aşkı bilir; aşkın kitabını okur. Burada şâir, zâhide atıfta bulunmuştur:

Okudum 'ışkun kitâbın ser-tâ-ser ben mübdedi
Gerçi kim ben bilmezem bir harf-i Kur'an-ı dürüst

G 193/3

4. SÛRE VE AYETLER

Sûre ve ayetler, Dîvân Edebiyatı'nın başlıca kaynaklarından ve Kuran-ı Kerim'de Allah'ın varlığını ispat edip, peygamberlerin doğruluğuna işaret ederler.¹⁷

Divân edebiyatının diğer şâirlerinde olduğu gibi Muhibbî de ayetleri iktibas yoluyla kullanmıştır. Bu iktibaslarla beyitlerini tezyîn ederek muhtevayı güçlendirmiştir.¹⁸

Bismillâhirrahmânirrahîm

Besmele, Enfâl sûresi hariç tüm sûrelerin başında yer alır. Muhibbî, gazellerine Rahman ve Rahîm olan adıyla başlar. Allah'a duâ eder:

¹⁷ Bkz. Turgut, Ali, *Tefsir Usulü Kaynakları*, İstanbul, 1991, s. 89.

¹⁸ Bkz. Tahîru'l-Mevlevî, *Edebiyat Lügatı*, İstanbul, 1994, s. 61.

Zikr-i bismillâhirrahmânirrahîm
Âşikâr u gizliye sensin ‘alîm

G 1/1

Ve ‘ş-Şems, Ve ‘d-Dûhâ

“Güneşe ve kuşluk vaktine andolsun.” Şems ve Duhâ ayrı ayrı sûrelerdir. Şems Sûresi, güneşe yeminle başladığı için Şems adını, Duhâ Sûresi, Kuşluk vaktine yeminle başladığı için Duhâ adını almıştır.”¹⁹ Muhibbî sevgilinin güzelliğini sanatlı bir ifadeyle söz konusu sûrelerle birlikte alır. Sevgilinin yüzünü ve alnını güneşe benzetir:

Çünkü denildi ana ve ‘ş-şems dahi ve ‘d-dûhâ
Rûyuna alnuna mihr ü mâhı benzetsem nola

G 4/4

Taha, Yâsin

“Ta Ha, Kur’ân’ın 20. sûresidir ve “Ya Muhammed” diye anlam verilmiştir. Yâsin ise 22. sûredir. Ta Hâ sûresi 130. ayet-i kerimesinde Allah u Teâlâ şöyle buyurur: “ (Rasûlüm!) Sen onların söylediklerine sabret. Güneşin doğmasından önce de Rabbini övgü ile tesbih et; gecenin bir kısım saatleri ile gündüzün etrafında da tesbih et ki, sen Allah’tan hoşnut olasın, (Allah da senden!) ”²⁰

Yâsin sûresi, 42. ayetinde şöyle buyrulur: “Kendilerine bir uyarıcı (peygamber) gelirse, herhangi bir milletten daha çok doğru yolda olacaklarına dair bütün güçleriyle Allah’a yemin etmişlerdi. Fakat onlara uyarıcı (Muhammed) gelince, bu, onların haktan uzaklaşmalarından başka bir şeyi arttırmadı.”²¹

Aşağıdaki beytin muhatabı Hz. Muhammed (s.a.s)’dir. Ayetlerin ihtiva ettiği manadan yola çıkarak Hz. Peygamber methedilmiştir:

¹⁹ Yılmaz Mehmet, *Edebiyatımızda İslâmi Kaynaklı Sözler*, İstanbul, 1992, s. 175.

²⁰ Yıldırım , Suat, *Kur’ân-ı Kerim ve Açıklamalı Meâlî*, İstanbul, 2004, s. 320.

²¹ Yıldırım , Suat, *Kur’ân-ı Kerim ve Açıklamalı Meâlî*, İstanbul, 2004, s. 442.

Oldı hakkında senün nâzil çü taha yâ vü sin
Hâk-rûb-ı âsitânun şehper-i ruhü'l-emîn

G 18/1

Tâ Hâ sûresi, 76. ayette şöyle buyrulur: “İçinde ebedî kalacakları, zemininden ırmaklar akan Adn cennetleri! İşte arınanların mükâfatı budur.”²² Muhibbî bu ayeti beyitinde kullanarak duâ ve niyazda bulunûr:

Rûz-ı mahşerde nidâ cennetinden ire ümmete

âîll üll bçüll bÓ æll Ç pbäu ll ç

G 18/4

Ve ‘d-Duhâ, Ve’l-Leyl

“Ve ‘d-duhâ, ve’l-leyl... Kur’an’da 93. sûrenin başlangıcı. “Andolsun Kuşluk vaktine ve geceye ...” “Duhâ” Resulullâh (s.a.s)’in saçıdır. “Duhâ” aklın kemâli, “leyl” ölüm hâlidir. Denildi ki bu vaktin yemine mevzu olması Musa (a.s) o zaman mağlûben secdeye kapanmış bulunmalarındandır. Beyzâvi, Râzi Ebussud, İbn-i Abbas (r.a.) der ki: “Duhâ ile karanlık gece, sevgili ile halvet zamanlarıdır.”²³ Muhibbî tenâsüb ve iktibas sanatlarından faydalanarak sevgilinin güzelliğine atıfta bulunmuştur:

Tîre zülfünden vire her lahza ve ‘l-leyl haber

‘Ârızun tefsirini key Rûşen itmiş ve ‘d-duhâ

G 61/2

Ya Leytenî Küntü Tûrâb

“Ah ne olurdu ben bir toprak olsaydım.” Türlü cihazlarla donatıldıkları ve türlü yollarla uyarıldıkları halde yola gelmeyen, sapık olarak yaşayıp ölenlerin kıyâmet günü “Keşke ben toprak olsaydım.” diye pişman olacakları, fakat bu pişmanlığın yarar sağlamayacağı bildirilmektedir.

22 Yıldırım, Suat, *Kur’an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*, İstanbul, 2004, s. 316.

23 Çantay, H.Basri, *Kur’an-ı Hakîm ve Meâl-i Kerim*, İstanbul, 1973, c.III, s.1190.

“ İŖte bu, hak gündür. Artık dileyen, Rabb'ine varan bir yol tutar. Biz, sizi yakın bir azap ile uyardık. O gün kiŖi, ellerinin (yapıp) ne sürdüğü iŖlere bakar ve kâfir: KeŖke ben (daha önce) toprak olsaydım, der” (Nebe, 78/ 39-40)²⁴

ÂŖık için en sık kullanılan tabirlerden biri de onun sevgilinin yolunda ezip geçeceği toprak gibi olmasıdır. Sevgili karŖısındaki âcizlik âŖıđı yüceltir:

Gördiler Hak oldugum yolunda ey âli-cenâb
ReŖ idpdir ehl-i dil Clal m oä× ânîÛbîD
G 113/1

Sevgiliden gelecek ltuf karŖısında yokl olmaya razı olan âŖık için aslında bu durum yeniden varolmaktır. Tüm âŖıklar sevgilinin lütfu için niyazda bulunrlar:

Cr'a-i câm-ı lebn olalıdan bana nsib
Ehl-i diller didiler Clal m oä× ânîÛbîD
G 126/2

Nr Ayeti

Dünyevî olarak aydınlık, parıltı gibi anlamlara gelen nr, uhrevî anlamıyla Kur'ân-ı Kerim'de anlatılan 64 ayetten oluŖan Nr'a karŖılıklı gelir. Nr ile ilgili birçok deyimler de kullanılmaktadır. Divân Ŗiirinde insan güzelliği metafizik bir mâhiyet içinde nr olarak telakkî edilir. Bu ıŖık, her Ŗey, her yer ve her zaman içinde deđiŖkenlik gösterebilir. Nûrun zıddı zulmettir. Bu yönüyle yüz ve yanak nr; sa ise zulmet sayılır. Sevgilinin ayağı, toprağı âŖıđın gözüne nr bađıŖlar. Tasavvufta her Ŗeyin aslı nr-ı Muhammedî'dir. Muhibbî de Sevgili'yi kastederek güzelliğini metheder:

Ŗu'le viridi metne-i hüsnünde senin nr ayeti
Geldi hatun yazdı tefsîr eyledi anı dürüst
G 190/4

Rahmeten Lil 'Âlemin

²⁴ Yılmaz Mehmet, *Edebiyatımızda İnsan Kaynaklı Sözler.*, İstanbul,1992, s. 179.

“Âlemlere rahmet olarak gönderdik.” Hz.Muhammed’in bütün insanlara peygamber gönderildiği bildirilmektedir.²⁵ Muhibbî Hz. Peygamber’e olan sevgisini bu ayetten iktibasla dile getirmiştir:

Evvel âhır bu Muhibbî senden umar mağfiret

İki âlemde çü sensin rahmeten lil-‘âlemîn

G 18/5

5. DİN KAYNAKLI SÖZLER

Muhibbî, ayetlerin dışında din kaynaklı sözlerden de faydalanmıştır. Dîvân edebiyatının diğer önemli kaynaklarından biri olan din kaynaklı sözler pek çok şâirin beyitlerini tezyîn etmiştir. Din kaynaklı sözlerin önemli unsurlarından biri hadislerdir.²⁶ Muhibbî’nin aşağıdaki beyitlerinde ise hadislerden ziyâde günlük konuşma dilinde de yerini almış dinî tabirler kullanılmıştır:

Hamdülillah

İyilik karşılığı teşekkür etmek, iyiliğe mukabele olarak saygı ile iyiliği yapana övgüde bulunmak manasına gelen hamd, Allah’a mahsustur. Kur’ân-ı Kerim’de 38. ayet de bu ifadeyi destekler.²⁷ Kul, Allah’ı hamd ile anar. Muhibbî, peygamber ümmeti olmaktan duyduğu saadeti hamd çerçevesinde ifade etmiştir:

Hamdülillah kim Muhammed ümmeti

Eyledün bu bendeleri yâ kerîm

G 1/3

²⁵ Yılmaz, Mehmet, *Edebiyatımızda İnsan Kaynaklı Sözler.*, İstanbul,1992,s. 137.

²⁶ Bkz. Kandemir, M.Yaşar, “*Hadis*”, *DİA*, İstanbul, 1997, c.XV, s. 27-28.

²⁷ Bkz.Yılmaz, Mehmet, a.g.e., s. 61.

Âşık için Sevgili'nin aşkı mutlulukların en büyüğüdür. Bunun için hamd ü senâdan dür kalmaz:

Hamdülillah devlet-i 'ışkun müyesserdür bana

Elde tutugun lebün yâdına sagardır bana

G 89/1

Vallah

Vallah, Allah için demektir. Âşık, söylediği söz için Allah'ı şahit tutar. Can düşmanı saydığı Sevgili ile arasında engel teşkil eden rakîbin ithamlarına karşılık verir:

Cân fedâ itmez dimiş yolına bî-din rakîb

Bâver itme dostum vallah buhtandır sanâ

G 7/6

Billah

Billah da yemin ifadesidir ve Vallah ile aynı anlamı taşır. Şâir, gönlün gam yükünü taşıdığını; bu yükü Kaf Dağı'nın bile kaldıramayacağı kadar ağır olduğunu ifade eder. Âşığın haline acıyanlara, Allah için kendisine insaf etmesi için sevgiliye haber vermelerini söyler:

Dil çeker bâr-ı gamı itmez tahammül kaf ana

Dostlar itmez misüz billah diyün insâf ana

G 21/1

Âşık için sevgili dosttur. Dost, sevdiğinin hâlinden anlar. Âşık da Allah için bu yardımı ondan ister:

Derdünle senin hastedür ey dost Muhibbî

Billâh kÂdem-rence idüp eyle iyâdet

G 198/5

Haşâ Vü Kellâ

“Allah korusun, asla, hiçbir vakit, uzak olsun”

Savunulan bir görüşü kabul etmeme, tenzih etme anlamına gelen bu edat olan söz, Muhibbî tarafından zahîd, tenkit amacıyla kullanılmıştır. ²⁸ Muhibbî, sevgiliyi hurîye benzeten softaya karşılık bunun asla ve asla olamayacağını söyler. Âşığın gözünde sevgilinin güzelliği kıyaslanamaz. Ve zâhirî bir ölçüsü yoktur:

Dimiş huraya benzer yâr-ı zâhid

Berâber kandedur haşâ vü kellâ

G 77/4

Ehlen Ve Sehlen

Muhibbî, Arapça “*Hoş geldin*” manasındaki ehlen ve sehlen sözünü kullanarak beytini farklı dilde bir söz kullanmak suretiyle zenginleştirmiştir. Bununla birlikte bu sözü Hz. Peygamber’e ithafen söylemiş olabilir. Kezâ Hz. Peygamber’in Arap soyundan olması bunun bir kanıtı olacağı kanaatindeyiz:

Gamzen oklarını dir tut sinenî

Ben didüm ehlen ve sehlen merhâbâ

G 85/3

6. PEYGAMBERLER

“Sözlükte “haber getiren kişi” manasında kullanılan peygamber kelimesinin terim manası “Allah Teala’nın kullarına emir ve yasaklarını bildirmek ve onlara doğruyu, yanlışını açıklamak üzere seçip görevlendirdiği ilâhî elçidir. K.Kerim’de “nebi” veya “enbiya”, bazen de “rasul” veya “rusul” diye geçer.”²⁹ “Bunların Allah’ın peygamberi oldukları kişiliklerindeki yüksek vasıflardan ve Allah tarafından kendilerine verilen mucizelerden sabit olmuştur.”³⁰

²⁸ Bkz. Yılmaz, Mehmet, *Edebiyatımızda İnsan Kaynaklı Sözler.*, İstanbul,1992,s.64.

²⁹ Döndüren, Hamdi, “Peygamberlere İman”, *Şamil İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 1992, s. 201.

³⁰ Bilmen, Ömer Nasuhi, *Büyük İslâm İlmihali*, Ankara, 1995, s.21.

6.1. Hz.Muhammed, Mahmud

Âlemi şereflendiren, yaratılan ilk ruh ve Hz. Âdem ile başlayan peygamber halkasının en sonucusudur.³¹ Âleme rahmet olarak gönderilmiştir.³²

Divân şiirinde ve Türk toplumunda birçok adlar ve sıfatlarla anılmıştır. Bir kaç şöyle sıralanabilir: Ahmet, Ahmed-i Muhtar, Bahr-i Kerem, Fahu'l-Kiram, Fahr-i Cihan, Habibullah, iki cihan serveri, İmamu'l-Enbiya, Mahbûb-u Hüda, Mahmud, Mustafa, Rasul, Rasulullah, Ümmî, Hazret vs.

Şâirler O'nun (s.a.s.) her hâlini dile getiren naatlar yazmışlar, beyitlerini O'nun adıyla güzelleştirmişlerdir. Bu, dinî ve tasavvufî edebiyatın zenginleşmesine vesile olmuştur.³³ Dinî hassâsiyetini bariz bir şekilde beyitlerinde gördüğümüz Muhibbî de Hz. Peygamber'i methedici ifadelerde bulunur.³⁴ O'nun âlem güzelliğinin bir tecellisi olduğunu, O'ndan (s.a.s.) daha üstün bir şefaâtçi olmadığını O'nun ümmeti olmakla insanların değer kazanacağını dile getirir.

Allah Teâlâ, bir kudsî hadisinde şöyle buyurmaktadır: Sen olmasaydın âlemleri yaratmazdım. Şâir, Hz. Muhammed'in ümmeti olduğu için Allah'a şükreder:

Hz. Enes radiyallahu anh anlatıyor: *“Resûlullah aleyhissalâtu ve'sselâm buyurdular ki: “Ben kıyâmet günü cennetin kapısına gelip açılmasını isterim. Hâzin (Kapıcı melek): “Sen kimsin?” diye seslenir. Ben: “Muhammed'im!” derim. Bunun üzerine: “Sana açıyorum. Senden önce kimseye açmamakla emrolundum!” diyecek!”*

Hamdülillah kim Muhammed ümmeti

Eyledün bu bendeleri yâ Kerim

G 1/3

Allah, Hz. Muhammed yüzü suyu hürmetine âlemleri yaratmıştır. Şâirin temennisi, Hz. Peygamber'in şefaâtıyla cennete alınabilmektir:

³¹ Bkz. Pala,İskender, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, İstanbul, 2002,s. 343.

³² Bkz. Enbiya 21/107

³³ Bkz. Pala,İskender, a.g.e., s. 343

³⁴ Bkz. Pala,İskender, a.g.e., s. 343

Mustafa'nun hürmetine yâ ilâh
Sen müyesser eyle cennât-ı na'im

G 1/5

Hüdânun hem kulun hem habibi
Şefâ'atden unutma ben garibi

G 19/2

Bak Muhammed yüzine bakma yüzüm karasına
Ola ol nûr Muhibbî'ye şefi 'ey Ma'bud

G 9/10

Umaram her bir odun başka şefâ'at eyleye
Ahmed ü Mahmud Ebu'l-Kasım Muhammed Mustafa

G 4/3

Şâir, beyitlerini Hz. Muhammed'in sahip olduğu güzelliklerle süsler. Hz. Peygamber'in cömertlik ve ihsan ediciliğini ele alarak O'nu taltif eder:

Tanrının has kulisın bir adun oldı Mahmûd
Sende cem 'oldı sehâ vü kerem ihsân ile cûd

G 9/1

Hz. Muhammed, Allah'ın en sevgili kuludur. Allah Teâlâ en güzel sıfatlarını O'nda tecellî ettirmiştir. Şâir, günahlarının affi için Hz. Peygamber'in adını anar:

'Afv kıl isyânımı kim bir adın gaffardur
Ol Muhammed hürmetine kim sana oldı habîb

G 181/3

Mahşer gününde ümmete idüp şefaâti
Ol âsiler rahmeti Hakk'a ola sebep

G 145/3

Duymayup anı giçem hem var midur diyem sırât

Ya Resûlü ‘1-âlemin bana olunûr reh-nümâ

G 61/6

Yaratılanların en hayırlısı olan Hz. Muhammed sultanların sultanıdır. Bütün sultanlar sınırları belli olan toprakların sultanı iken Hz. Peygamber on sekiz bin âlemin sultanıdır:

Kamu şehler kapusunda gedâdur

Ki şâhân-ı cihân-râ ust sultân

G 6/2

Bassa şemsin nûrını nûru senûn olmaz ‘aceb

On sekiz bin ‘âleme sensin çü mahbûb-ı Hüdâ

G 65/4

Geçmiş peygamberlerle birlikte, geçmiş mukaddes kitaplar da Hz. Muhammed (s.a.s)’in peygamberliğine delildir. Tahrif edilmiş olmalarına rağmen Tevrat ve İncil nüshalarında Hz. Muhammed’in son peygamber olarak dünyayı teşrif edeceğine dair işaretler, açık ifadeler vardır: “Onlar için kardeşleri arasından, senin gibi bir peygamber çıkaracağım ve sözlerimi onun ağzına koyacağım.” (Kitab-ı Mukaddes, Tensiye Bâbı, âyet: 18)

“Gerçek, Musa demiştir: “Rab size kardeşleriniz arasından benim gibi bir peygamber çıkaracak, her ne söylerse onu dinleyeceksiniz. Ve bütün peygamberler, Semuel (İsmail) ve sıra ile gelenler, hep söylenen bu günleri ilân ettiler.” (Rasullerin İslâm, Bâb: 3, âyet: 22)

“Rab, size başka bir Faraklit verecektir; ta ki, daima sizinle beraber olsun” (Yuhanna, Bâb: 14, âyet: 15).

“... O, size her şeyi öğretecek ve size söylediğim her şeyi hatırlınıza getirecektir.” (Yuhanna, Bâb: 14, âyet: 26).

“... Benim için o şehâdet edecektir...” (Yuhanna, Bâb: 15. âyet: 26).

“... gitmezsem, Faraklit gelmez... ve O geldiği zaman günah, salâh ve hüküm için dünyayı ilzâm edecektir.” (Yuhanna, Bâb: 15, âyet: 7-8)

Saff Sûresi, 6. ayette şöyle buyrulur: “ Hatırla ki, Meryem oğlu İsa: Ey İsrailoğulları! Ben size Allah’ın elçisiyim, Benden önce gelen Tevrat’ı doğrulayıcı ve benden sonra gelecek Ahmed adında bir peygamberi de müjdeleyici olarak geldim, demişti. Fakat o, kendilerine açık deliller getirince: Bu apaçık bir büyüdür, dediler.”

Yukarıdaki ayetlerde Faraklit olarak geçen kelimenin aslı Yunanca’da “Piriklitos” olup, Arapça “Ahmed”, Peygamber Efendimiz (s.a.s)’in ismi olduğu gibi, Kur’ân-ı Kerim’de de O’nun İncil’de “Ahmed” olarak geçtiği açıkça ifade edilir ve burada sayılan bütün vasıflar sadece Efendimiz (s.a.s)’de vardır:

Da ‘vet-i Hakka yeter gerçi bugün iki güvâh
Hak resûl olduğuna çâr-kitâb oldu şühûd

G 9/3

Nebiler serveridür çün Muhammed
Mübârek ismidür hem dahi Ahmed

G 23/1

Hz. Peygamber, seçilmiş bir kuldur. İlk yaratılan ruh, son gönderilen hak peygamberdir:

Sensin ol nûr-ı hüdü aslı ulu nesli ‘arab
Enbiyâ vü mürselin içinde oldun müntehâb

G 153/1

“Hâ-mîm, sûre başlarındaki harflerdendir. Kur’an’ın yirmi dokuz sûresinin başında bazen bir, bazen da birkaç harfin birleşmesinden oluşan rumuzlar (Allah ile Rasûlü arasında şifreler bulunur. Bu harflere “Hurûf-ı mukatta’a” denir. Bunların gerçek mânâsını ancak Allah ve Rasûlü bilir. Bunlar, okunacak olan söze, dinleyenlerin

dikkatini çekmektedir".³⁵ Şâir, "ha" ve "mim" harflerini Hz. Peygamber'in iki ismi olarak yorumlamıştır:

Ha mim harfi dü-nâmundan işaretdür senün
Haya Ahmed didiler mime dahi hem Mustafa
G 26/4

Zâhir ola her yana mescide nâm-ı Ahmedî
Minber üzre zikr ide nâm-ı şerifin ya hatîb
G 158/4

Hz. Peygamber bütün âleme rahmet olarak gönderilmiştir. O'nun varlığı her bir yana refah ve huzuru getirir. O'nun adını âleme duyuranlar sayesinde bütün dinler birlik ve bütünlük içinde olur:

Çünkü yüceldüp bülend iddün livâ-yı Ahmed
Tâ kıyâmet olasardır ser-te-ser edyân best
G 182/3

Şâir, Hz. Peygamber'e tâbi olmayanlara bedduâda bulunuyor: Allah'ın elçi olarak gönderdiği Hz. Lût (a.s)'a uymayan Semud kavminin gazaba uğradığı gibi kahrolmalarını istiyor:

Kim boyun sunmadısa emrüne ey şâh-ı Güzin
Eyleye anı Hüdâ kahr ile çün kavm-i Semûd
G 9/7

Sidretü'l- Müntehâ'ya kadar yükselerek, Allah'ın katına kabûl olunan ve O'nun cemâlini görmekle serfirâz olan Hz. Muhammed (s.a.s)'dir. En yüksek mertebeye yükselmesi O'nun Allah'ın en has kulu olduğunu gösterir:

---

³⁵ Yılmaz, Mehmet, *Edebiyatımızda İnsan Kaynaklı Sözler.*, İstanbul,1992,s. 62.

Hak habibi olmasa olur mıdı mi ‘rac ana
Olmasa sultân-ı ‘âlem kim virürdü tâc ana

G 3/1

Hz. Peygamber’in güzelliğini öven Muhibbî, O’nu aynı zamanda âlemi aydınlatan bir nûra benzetmiştir. Şâir, peygamber âşığdır ve O’nun bir an olsun kapısından ayrılmak istemez:

Yokdur nâzir hüsnüne oldun habib-i Hak
‘Âlem içinde kıldı Hüdâ seni müntehâb

G 145/2

Nûr-ı âlemsin bugün hem dahi mahbûb-ı Hüdâ
Eyleme ‘âşıkların bir lahza kapundan cüdâ

G 4/1

Hz. Peygamber melekler kadar saf ve temizdir. Gûnahtan âridir. Çocukken melekler vesilesiyle kalbi her türlü kötülükten temizlenmiştir. Ona tâbi olmayanlar bile temiz ahlâkına, güzel yaratılışına hayran kalmıştır:

Ey melek haslet ü ey nûr-ı Hüdâ vü Kureşi
Kangı kâfir ola kim sevmeye sen hûr-veşi

G 10/1

Gönlün penceresi güzeli gören gözdür. Gözü ve gönlü aydınlatacak olan da Hz. Muhammed’in nûrudur.

Gâh dilde gâh gözde eyle câ
Menzilindür cümle ey nûr-ı Hüdâ

G 80/1

6.2. Hz. İsa

Bir mucize olarak babasız olarak dünyaya gelen Hz. İsa, İsrailoğullarının son peygamberidir.³⁶

Muhibbî, Hz. İsa'ya verilen "Mesih lâkabını kullanır. Ve Hz. İsa'ya verilen dirilticilik mucizesiyle, nefes kelimesiyle birlikte kullanır. Sevgilinin can bağışlayıcı dudağını Hz. İsa'ya benzetir. Diriltici özelliğini, Sevgili'nin sözlerinin kerâmeti olarak ele alır.³⁷

Öldürür gerçi ki gamzen 'âşika virmez eman

Leblerün 'İsi-nefes her lahza virür can bana

G 27/4

Teşneler bî-hadd yatar kûyunda ey İsi-nefes

Aç kerâmet agzunu bulsun şifalar an-karîb

G 171/2

Ey Mesihâ-dem ezilürken ânâ âb-ı zülâl

Kande bir ola leb-i lâ'lün ile kand-ı nebât

G 229/2

Muhibbî, Hz. İsa'nın çamurdan yaptığı bir kuşa mucizevî olarak can vermesi ve ölü bir insanı diriltmesini örtülü bir telmih olarak beytine yansıtır. Öyle ki, âşığın gönlünü sevgilinin dilinden çıkacak kerâmetli sözlerle hayat bulacak bir ölüye benzetir:

Dil mürdesini eyledi bir lafzle zinde

İsâ'da da ancak bulunûr böyle kerâmet

G 250/4

³⁶ Bkz. Meryem 19/16-34; Bakara 2/84; Nisa 4/156-159; Maide 5/109-120

³⁷ Bkz. Pala, İskender, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, İstanbul, 2002, s. 249.

Şâir, aşağıdaki beyitte tenasüblü kelimeleri bir arada kullanmıştır. Hristiyanlıkla ilgili olan zünnâr , deyr ve Mesihâ kelimelerinden yararlanarak sevgili ile ilgili benzetmeler yapmıştır:

Bagla evvel bilüni zülfini zünnâr gibi
Secde kıl ol saneme deyr-i mesihâya düşüp
G 128/2

6.3. Hz. Musa

Hz. Musa, kendisine Tevrat indirilen İsrailoğullarına gelen peygamberlerden biridir. Allah'ın kelâmını vasıtasız olarak işittiğinden kendisine “*Kelimullah*” denilir.³⁸

Dîvân Edebiyatında Allah ile konuşması, asası, yed-i beyzası ve Firavun ile Hızır'la olan ilişkisi yönünden ele alınır. Muhibbî ise Allah'ın cemâlinin tecelli etmesi münasebetiyle ele almıştır.³⁹

Beyitte bahsedilen Eymen Vadi'si, Hz. Musa'nın ilâhî hitaba muhatab olduğu yerdir. Eymen Vadi'si tasavvufla ilgili bölümünde daha ayrıntılı anlatılacaktır.

Ger tecelli itmese Musa'ya nûr-nâr-ı 'ışk
Bir kÂdem basmazdı ol vâdi-i eymeden yana
G 52/4

6.4. Hz.Âdem

Hz. Âdem, yaratılan ilk insan ve ilk peygamberdir.⁴⁰ “*Safîyyullah (Allahın temiz kulu)*” sıfatıyla anılan Hz. Âdem klâsik edebiyatımızda Kur'an-ı Kerim'de anlatıldığı şekilde dile getirilmiştir.⁴¹ Muhibbî Hz. Âdem ile şeytan arasında geçen hadiseden iktibasla âşğın en büyük düşmanı olan rakîbi şeytana benzetmiştir:

³⁸ Bkz. : Kasas 28/3-43; Taha 20/9-101; Şuara 26/10-68.

³⁹ Bkz. Pala,İskender, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, İstanbul, 2002, s.348.

⁴⁰ Bkz. Bakara 2/31, 33,34,37; Al-i İmran 3/33, 59; Maide 5/27; A'raf 7/11,19,26,27,31,172.

⁴¹ Bkz. Pala,İskender, a.g.e., s. 16-17.

Bana hal-i gendümin hadinde ‘arz eyler rakîb
Sanasın cennetde virür Âdeme şeytân öğüt
G 189/2

6.5. Hz.Hızır

Peygamber ya da veli olduğu ileri sürülen Hz. Hızır’ın âb-ı hayatı içerek ölümsüzlüğe kavuştuğu iddia edilir.⁴² Onun zor durumda kalanlara yardım ettiği inancı da yaygındır.⁴³

Edebiyatta âb-ı hayat, İskender ve zulumat imajlarıyla birlikte kullanılan Hızır, sevgilinin birçok özelliğiyle de anılır.⁴⁴ Muhibbî’nin aşağıdaki hikmetli beytinde de Hz. Hızır’ın ölümsüzlüğü kullanılmıştır. Bu gazelin tamamına bakıldığında insanın neye sahip olursa olsun bir son bulacağına; cismin fâni, ruhun bâki olduğuna değinir. İşte birinci beyitte de şâir, yedi iklimin emrine amâde olacağı varsayılsa da, Hızır’ın ölümsüzlüğüne insan ömrünün yoldaş olacağı varsayılsa da bunların beyhûde olacağını ifade eder:

Heft iklimi sana cümle musahhar buldı tût
‘Ömr dahi Hızır ile âlemde hem-ser boldı tût
G 222/1

6.6. HZ.YUSUF

Yakub Peygamber’in oğlu olan Hz. Yusuf’un hayatı Kur’ân-ı Kerim’de anlatılmaktadır ve Kur’ân-ı Kerim’de anlatılan en güzel kıssalardan sayılmaktadır.⁴⁵

Divân şiirinde adı en çok anılan peygamberlerden biri Yusuf Peygamber’dir. Güzelliği ile çok zaman sevgili ona benzetilir. Yakub’dan ayrı oluşu, köle iken Mısır’a sultan

---

⁴² Bkz. Kehf 18/59-81.

⁴³ Bkz. Pala, Pala, İskender, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, İstanbul, 2002, s. 225.

⁴⁴ Bkz. Pala, İskender, a.g.e., s. 226.

⁴⁵ Bkz. Yusuf 12/1-104.

oluşu vs. kıssalar nedeniyle birçok beytin konusunu oluşturur.⁴⁶ Muhibbî de Yakub Peygamber'den ayrı düşmesini konu alır:

Olupsın Yusuf-ı mısırden ayru
Dil-i Yakûb-veş mahzûnum ey dost
G 231/2

6.7. Hz.Yakub

Edebiyatımızda daima Yusuf (a.s.)'la ilgili olarak anılmıştır. Yusuf Peygamber'den ayrı kalmasından ötürü gözlerinin görmez oluşu, yıllarca ağlaması, külbe-i ahzanı, gözlerinin açılışı vs. telmih sanatı ile birlikte ele anılır. Âşık bu çileleri yüzünden kendini veya gönlünü Hz. Yakub'a benzetir.⁴⁷ Muhibbî Hz. Yakub ve Hz. Eyyub'u ele aldığı beyitlerin konuları itibariyle birlikte anmıştır.

Dilersen kim elüme gire mahbûb
Gerekdür hüzn-i yakub sabr-ı eyyûb

6.8. Hz.Eyyub

Adı Kur'an- Kerim'de geçen ve sabır timsali olarak bilinen Eyyub Peygamber İsrailoğullarındandır. Allah, insanlara sabır örneği olsun diye Hz. Eyyub'u yaratmıştır.⁴⁸

Hız. Eyyûb (a.s.) birçok belâlara maruz kalmış ve bunlara sabretmiş bir peygamberdir. İşte bu yüzden sabır, Hz. Eyyûb ile özdeşleşmiştir. Yunus Emre de şiirlerinde Hz. Eyyûb ve sabrından bahsetmiştir:

*“Kanı erenler sadıki
Kurtlar tenini yediği*

⁴⁶ Pala, İskender, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, İstanbul, 2002, s. 497.

⁴⁷ Bkz. Pala, İskender, a.g.e., s. 471.

⁴⁸ Bkz. Pala, İskender, a.g.e., s. 153.

*Şol Hak Habîbim dediği
Eyyûb 'a kalmadı dünya”*

Sabır ve hüznün birbinden ayrılmaz yoldaşlarıdır. Şâir, sabrı ve hüznü temsil eden iki peygamberden güçlü telmih yaparak beyitlerinin güzelliğine güzellik katmıştır:

Dilersen kim elüme gire mahbûb
Gerekdür hüzn-i yakub sabr-ı eyyûb
G 115/1

Gerek âşık olana hüzn-i yakûb
Gelen cevır ü belâya sabr-ı eyyûb
G 172/1

6.9. Hz.Süleyman

Hz. Davud'un oğlu olan Hz. Süleyman (a.s.), kuş dilini bilmesi başta olmak üzere, rüzgâr ve cinlere hükmetmesiyle tanınmış bir peygamberdir. Şiirlerde genellikle Belkîs, mühr, yüzük, taht, saltanat ve cihangirlik münasebetiyle kullanılır. Bu beyitlerde ise mühründen, tac, taht ve saltanatından bahsedilmiştir:

Olmuşam diyü rakîbün mehr ü şerrinden emîn
Dag-ı gam sînemde san mühr-i süleymândur bana
G 101/2

Muhibbî, Süleyman Peygamber yanında kendi şahsına da atıfta bulunur. Zira kendisi de bir cihan hükümdarıdır. Kırk yıllık bir hükümlanlık dönemi olmuştur:

Taht ü tâc ü saltanat berbâd olur çün 'âkîbet
Çün akîbet kendüni 'âlem seririne Süleyman oldu tut
G 184/3

6.10. Hz.Yunus

İsrailoğlları peygamberlerinden olan Hz. Yunus, kavmini uzun süre Allah'a inanmaya davet etmiş olmasına ve tebliğe çalışmasına rağmen kavminden tepki görmüş; buna karşın kavmini bırakıp gitmesine karşın bindiği gemiden dağdağalı bir denize düşerek bir balık tarafından yutulmuştur. Allah'ın kendisini affetmesiyle balık onu sahile çıkarıp bırakmıştır.⁴⁹

Yahya Bey, Yunus Peygamber'in balığın karnında oluşunu çok bedî bir şekilde ifade eder:

*Mihnet ile Yunus 'u etti zebûn
Nokta gibi kıldı makâmını Nûn*

Enbiyâ sûresinin, 87. ayetinde Yunus (a.s.)'ın balığın karnında ettiği duâsı şudur: “Senden başka hiçbir ilâh yoktur. Seni her türlü noksan sıfattan tenzih ederim. Gerçekten ben kendine zulmedenlerden oldum.”

Edebiyatımızda bu yönüyle ele alınan Yunus Peygamber'i Muhibbî de beytinde aynı imajla kullanmıştır:

Gaflet itme zulmet-i şebde uyan ân yâruni
Kesmedi zikrini yunus miskin iken batn-ı hûd
G 230/6

6.11. Hz.Nûh

Hz. Yunus gibi Hz. Nûh da Allah'ı anlatma adına kavmi hatta ailesi tarafından dışlanan bir peygamberdir. Uzun süre kavmini dine davet etmesine karşın sürekli red cevapları alması üzerine Allah tarafından kısa süre içinde bir gemi yaparak kavminden tüm inananları ve her canlı cinsinden bir çift alması tebliğ edilmiştir. Büyük

⁴⁹ Bkz. Pala,İskender, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, İstanbul, 2002,s. 572.

bir Tufan neticesinde yalnızca bu gemidekiler kurtulabilmiş. İnsanlık yeniden doğmuştur. Bunun için Hz. Nûh'a "*İkinci Âdem*" de denilmiştir.⁵⁰

Divân şiirinde gemi ve tufân birlikte anılır. Tufân âşığının gözyaşını anlatır. Nûh da bu tûfan içinde batmamaya çalışan âşığının kendisidir. Ayrıca Hz. Nûh'un takriben 950 yıl yaşaması, uzun ömrü de kunu edilir. Muhibbî, uzun yaşaması ile Nûh (a.s.)'ın adını kullanmış, âşığının yaşadığı acılı ayrılık gecesini Nûh devrine benzetir.

Sorma gönlüme cefâ vü cevri ni ol dilberün
Nûh devrinden uzundur bu şeb-i hicrân bana
G 107/2

7. EHL-İ BEYT, ÂL-ASHÂB

*"Ev halkı" Ehl-i Beyt, Hz.Peygamber'in mutlu yuvalarında bulunan ev halkı, eşleri, çocukları, torunlarıdır.*⁵¹

Muhibbî, cihan hükümdarı olduğu için yedi kıtaya hükmetmekten bahseder. Ama onu mutlu eden Peygamber ailesine köle olmaktır:

Ragbet itmezse Muhibbî ta'n mı heft iklime çün
Oldı ol cân u gönülden bende-i âl-i abâ
G 73/5

İdelüm cân ile biz de ezeli eyledi Hak
Sana vü âluna eshabuna bin kez dürud
G 9/11

8. İNKÂRCILAR

8.1. Kavm-i Semûd

Hz. Lût (a.s.) Semud Kavmi'ne gönderilmiş fakat kavmi kendisine tâbi olmamış, Allah'ı inkâr etmişlerdir ve delâlet içinde yaşamışlardır. Allah ü Teâlâ'nın

⁵⁰ Bkz. Pala, İskender, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, İstanbul, 2002, s. 432.

⁵¹ Öz, Mustafa, *"Ehl-i Beyt"*, DİA., İstanbul, 1994, c.X, s.498.

gazabına dokunacak bu sapkınlıklarından dolayı helâk olmuşlardır. Muhibbî, Hz. Muhammed (s.a.s.)’ın tebliğlerine sırt çevirenlerin sonlarının Semud kavmi gibi olması için bedduâ ediyor:

Kim boyun sunmadısa emrüne ey şâh-ı Güzin
Eyleye anı Hüdâ kahr ile çün kavm-ı Semûd
G 9/7

8.2. Nasârâ Vü Yehûd

Muhibbî, dinlerini, kutsal kitaplarını muharrefleştiren ve son peygambere ittiba etmeyen Hristiyan ve Yahudilerin akıbetlerinin cehennem olduğunu söyler:

Bilmeyüp tagrı yolu sana muti’ olmadılar
Kaldılar nâr-ı cehim içre Nasârâ vü Yehûd
G 9/6

8.3. Ebu Leheb

Ebu Leheb, Hz. Peygamber’in amcasıdır fakat müşriklerin en tehlikeli olanlarındandır. Yaşadığı sürece Allah’ın dinini inkâr etmiş, müslümanlara eziyetten geri durmamış ve inananları hâkir görmüştür. Nitekim yaptıklarına karşın hakkında Tebbet sûresi nâzil olmuş, cehennemde olacağı âşikâr belirtilmiştir:

Kûyûna koma rakîb-i kâfiri
Cennete lâyıık degüldür bu Leheb
G 151/3

Şâir insanın kendini büyük görmemesi gerektiğini aksi takdirde yerinin cehennem olacağını söyler. Zira kibir büyük günahlardandır:

Yüce görme kendüni ‘aceb ü tekebbür eyleme
Kim ki kendüni görür yiri olur leheb

G 150/2

Muhibbî, Ebu Leheb’in Hz. Peygamber’in tebliğlerine kulak asmadığı için cehennem ateşinde yandığını söyler. Allah Teâlâ, kendisine imandan sonra Hz. Peygamber’e ittibâ edilmesini emir buyurur:

Tutmadı çünkü cân u gönülden nâsîhâtun
Nâr-ı cehîme girdi anunçün Ebu Leheb

G 145/4

9. KAZÂ VE KADER

“Allah’ın yaratıklarına ilişkin planını ve tabiatın işleyişini gerçekleştirmesini ifade etmek üzere literatürde kaza ve kader kelimeleri kullanılır. Sözlükte “gücü yetmek, planlamak, ölçü ile yapmak, bir şeyin şeklini ve niteliğini belirlemek, kıymetini bilmek, rızkını daraltmak” gibi manalara gelen kader, “Allah’ın bütün nesne ve olayları ezeli ilmiyle bilip, belirlemesi” diye tarif edilir. “Hükmetmek, muhkem ve sağlam yapmak, emretmek, yerine getirmek” anlamlarındaki kaza ise “Allah’ın nesne ve olaylara ilişkin ezeli planını gerçekleştirmesi” şeklinde tanımlanır.”⁵²

Muhibbî kaza ve kaderle ilgili olarak hattat-ı ezel, levh-i ezel, ressam-ı kudret, dest-i kudret, kıl-ı kudret gibi ifadeler kullanmıştır:

Allah küllî irade sahibidir. Levh-i Mahfuz levhasına insanlar için takdirini yazmıştır:

Kime gam kime ferah yazmış çü hattat-ı ezel
Bunu yazmış başuma senden olam dayim cüda

G 28/4

⁵² Yavuz, Yusuf Şevki, “Kader”, *DİA*, İstanbul, 2001,c. XXIV,s.58.

Ulvî âlemde, olmuş ve olacak her şeyi içeren levh-i ezelin yegâne sahibi Allah ü Teâlâ'dır:

Okudun levh-i ezelde her ne kim menkûr idi
Oldı zâhir sana 'ilm-i evvelin ü âhirin

G 18/3

Muhibbî, yaratılanların sanat eseri olması hasebiyle Allah u Teâlâ'nın takdiri için Ressâm-ı kudret tabirini kullanır:

Gün ezel Ressam-ı kudret yazdı hüsnün ber-kemâl
Sun '-ı nakşıdur irişmez ana hiç vehm ü hayâl

G 11/1

Allah Teâlâ, sonsuz kudret sahibidir. Yoktan var; vardan yok eder. Âlemleri yoktan var etmiştir. Kimine imanı nâsib eder iken kimini iman noktasında nâsipsiz bırakır:

Dest-i kudretle yog iken 'âlemi var eyledün
Kimini Müslim kılup kimini küffâr eyledün

G 85/1

Şâir, bir önceki beyitte kudreti dest ile kullanırken bu beyitte kilk ile birlikte kullanarak teşbih-i belîğ yapar. Kudreti kâleme benzetmiştir:

Nâme-yi hüsni ezelde kilk-i kudret yazıcak
Cümlesinde eylemiş hüsnün intihâb

G 157/2

10. ÂHİRET İLE İLGİLİ KAVRAMLAR

Âhiret, dünya hayatının ardından, ona benzeyen fakat daha değişik ve ölümsüz bir hayattan ibarettir.⁵³

Kıyâmet kopmasıyla her varlık ebedî âleme intikâl edecek ve âhiret hayatı başlayacaktır. Bu hayatta yapılan iyi ve kötü her şeyin kaşılığı orada verilecektir.⁵⁴

⁵³ Bkz. Topaloğlu, Bekir, "Âhiret", *DİA*, İstanbul, 1988, c.I, s. 543.

Allah Teâlâ, Bakara sûresinin 4.ayetinde âhiretle ilgili olarak şöyle buyurur: “Yine onlar, sana indirilene ve senden önce indirilene iman ederler; âhiret gününe de kesin olarak inanırlar.”

Yunus dizelerinde âhirete giden yolu şöyle tarif eder:

*“İlâhî gafletten uyar gözümü,
Dergâhında kara etme yüzümü
Yunus eder, gelin tutun sözümü
Dünya seven ahreti bulamaz.”*

10.1.Âhiret

Şâirin güçlü bir âhiret inancına sahip olduğunu ve nefis muhasebesi yaptığını görürüz. Dünyanın zâhirî güzelliklerinden vazgeçip âhireti düşünmek gerektiğini ifade eder:

Ey Muhibbî nice bir câm ile mül zikr idesin
Âhiret fikrini kıl çünkü odur ‘ayn-ı sevâb
G 125/5

10.2. Kıyâmet, Rûz-ı Mahşer

Terim anlamı “*Ayakta durmak*” olan kıyâmet, Allah’ın huzurunda durmak demektir.⁵⁵

*“Divân şiirinde kıyâmet daha çok fitne ile yahut “kıyam, kad, kamet” kelimeleriyle anlam ilişkisi kurularak ele alınır.”*⁵⁶

Divân şâirine göre, fitneni, karışıklığın sebebi sevgilidir. Sevgili kıyâmetin kendisidir. Sevgilinin güzellik unsurlarının her biri de fitne sebebidir. Ancak onun en önemli yanı boyudur. “Kamet (boy)” ile “kıyâmet” kelimelerinin iştikak sanatına yol açması bu ikisinin çok kez birlikte kullanılmalarına neden olmuştur. Sevgilinin selvi boyuyla salınması kıyâmetin kopacağı anı hatırlatır.⁵⁷

⁵⁴ Bkz. Pala,İskender, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, İstanbul, 2002., s. 72.

⁵⁵ Bkz. Topaloğlu, Bekir, “*Kıyâmet*”, *DİA*, , Ankara, 2002,c. XXV, s. 517.

⁵⁶ Pala,İskender, a.g.e., s. 287.

⁵⁷ Bkz. Pala,İskender, a.g.e., s. 168-169.

Kametün her dem kıyâmetdür bana
Bilmezem ki bu ne hâletdür bana

G 52/1

Muhibbî kâmetün gördi nigârun
Didi bugündürür bana kıyâmet

G 227/5

Belâ imiş bana serv-i kâmet
Koparur başuma her dem kıyâmet

G 245/1

Sevgiliden ayrılış da, sevgilinin kendisi de kıyâmettir:

Görinmez olalı ol serv-i kâmet
Kopar firkatle başuma kıyâmet

G 196/1

Hafta vü ay ü yıllar geçmişdi hey kıyâmet
Şükr eyledük Hüdâya gördük seni selâmet

G 191/1

Kıyâmet aşağıdaki beyitlerde zaman anlamı ifade eder:

Cür 'a-i câm-ı ezelden kim ezel nûş eyledi
Tan degüldür tâ kıyâmet görine her-bâr mest

G 216/8

Eger derdümi eylersem hikâyet
Dükenmeye ola rûz-ı kıyâmet

G 242/1

Çünkü yüceldüp bülend itdün livâ-yı Ahmedî
Tâ kıyâmet olırsardur ser-te-ser edyân best

G 182/3

Kıyâmet günü, herkesin derdest edilip hesaba çekileceği gündür. Muhibbî, nefsine seslenerek kıyâmet gününü hatırlayarak yaşaması gerektiğini hatırlatır:

Cehd eyle Muhibbî bugün a ‘lâlığı artur
Eyüler ile haşr olasın rûz-ı kıyâmet

G 235/7

Derdâ vü dirigâ nolısar hâlümi bilmem
Ger nâme-i tâ ‘at ne-resed rûz-ı kıyâmet

G 233/4

Mahşer günü, Muhibbî Sonsuz rahmet Sahibi’ne sığınarak niyazda bulunûr:

Rûz-ı mahşerde Muhibbî bendeni
İtme anı rahmetinden yâ rahim

G 1/6

Muhibbî, mahşer günü, şefaât kaynağı olan Hz. Peygamber’e (s.a.s) de muhtaçtır:

Hak Ta ‘âlânun resûl, hem şefa ‘at kândır
Halk-ı âlem rûz-ı mahşerde kamu muhtâc ana

G 3/4

Rûz-ı mahşerde şefa ‘at idesin ‘asîlere
Hem mürüvvet kânısın sen hem dahi mahbûb-ı Rab

G 153/2

Muhibbî, yine kendine seslenerek farz üstü farz olan iyiliği emredip, kötülükten sakınmakla mahşer günü yüzünün ak olabileceğini söyler:

Ey Muhibbî hayr eyle kıl şerden hazer
Didiler mahşerde yüzi ak sana

G 145/3

Âşık, sevgilinin cefalarına karşılık Allah u Teâlâ'nın ilâhî adaletinin mahşer gününde tecellî edeceğini hatırlatır:

Ey cefâ-hû cevri dersin Tanrıdan korkmaz mısın
Rûz-ı mahşerde bulma dâmenünde nice dest

G 224/2

Âşık, sevgilinin aşkıyla öyle sarhoş olmuştur ki, mahşer günü bile O'nun sevgisinden ayrılmamayı diler:

Rûz-ı mahşerde dahi ayılmayam
Olmışam câm-ı lebünden öyle mest

G 226/4

10.3. Yevm-i Cezâ

Celâl ve izzet ve de rahmet ahreti iktiza eder. Muhibbî, âhireti cezâ günü olarak da nitelendirir. O gün, ilâhî adaletin tecellî edeceği, herkesin yaptıklarından hesaba çekileceği gündür. Şâir de akıbetinden endişe eder. Acizliğini ortaya koyarak af diler:

Sen 'inâyet kânsın çek cürmümi 'afve kulam
Umaram senden şefâ 'at idesin yevm-i cezâ

G 26/2

10.4. Dü-‘Âlem

Şâir, iki dünya gerçekliğini ortaya koymuş ve iki âlemde de ebedî mutluluğun arayıcısı olmuştur:

Murâdumdur dü-‘âlemde visâlün
Murâdumı müyesser eyle Yârâb

G 175/4

10.5. Bekâ ‘Âlemi

Sınırlı bir dünya ömrüne karşı her nefsin yaşayacağı ebedî bir ömür vardır. Âşık da çektiği acılara, düştüğü zelîl duruma karşı kendini ebedî âlemin varlığıyla tesellî eder:

Zelîl olup gedâya ‘ışk dünyada çeke mihnet
Bekâ mülkinde ol sultan olup bulur nice izzet

G 205/4

10.6. Cennet Ve Cehennem İle İlgili Kavramlar

a. Cennet

Ebedî âlemde müslümanların mutluluk içinde yaşayacakları yer olan cennet, insan hafsalasının alamayacağı güzellikte bir yerdir.⁵⁸

Dîvân şiirinde cennet karşımıza daha behişt, cinan gibi isimlerle çıkar. Sevgilinin bulunduğu yer cennettir. Kezâ sevgili bulunduğu yeri güzelleştirir. Cennet ile birlikte Kevser, huri, gılman, tavus gibi unsurlar da beyitlerde geçer.⁵⁹

⁵⁸ Bkz. Şahin, M. Süreyya, “Cennet”, *DİA*, İstanbul, 1993, c. VIII, s. 374.

⁵⁹ Bkz. Pala, İskender, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, İstanbul, 2002, s. 99.

Muhibbî, Cennet kavramının yanında Ravza, Bihişt, Rıdvan, İrem; Cennetle ilgili olarak da Hûr, Tûba, Kevser kavramlarını kullanır.

Âşık için sevgilinin olmadığı yer Hz. Yakub'un ağlamak için gittiği beytû'l-ahzân gibidir:

Yârsüz yazı vü tag u bag zindândur bana
Gayre ger cennet gelürse beytû'l-ahzândur bana

G 49/1

Muhibbî Hz. Peygamber'in şefaâtini umarak cennete kabul edilmek ister:

Mustafa'nun hürmetine yâ İlâh
Sen müyesser eyle cennât-ı na 'im

G 1/5

Aşağıdaki beyitte âşık, tecahül-i ârif sanatını kullanarak, sevgilinin olduğu yerde eziyet çekeceğini bilmezmiş gibi davranır:

Kûyuna varsam kaçan âzurdeyem agyârdan
Ya niçün dirler ki olmaz cennet içinde 'azâb

G 169/4

Âşık cennetin tarifsiz lezzetlerinden değil; sevgilinin güzel yüzünden dolayı kendinden geçer:

İstemez Kevser şarâbın cenneti kılmaz taleb
Bu Muhibbî çünkü oldı 'âşık-ı didâr mest

G 214/9

Cennet aşağıdaki beyitte karşımıza ravza olarak çıkar. Sevgilinin yüzü ile ilgili mübalağa sanatı yapılır. Sevgilinin yüzü cennetten yeğ tutulur. Âşık cennette bulunmaktansa sevgiliye yakın yıkık bir köşede olmayı tercih eder:

Cennet ü hûrâyı neyler tâlib-ı didâr ola
Yeg gelûr bir ravzadan bir kûşe-i virân ana
G 41/3

Hakk müyesser eylese varsa Muhibbî ravzana
Gözlerine eylerdi hâkipâyun tûtıya
G 26/6

Cennet, aşağıdaki beyitte de bihişt olarak ifade edilir. Muhibbî zâhid gibi Cennet ve Kevser tasasında değildir. O, Yaratıcı'nın cemâlini görmeyi arzulamaktadır:

Zâhide erzâni kildûn Kevser ü hûr u bihişt
Bu Muhibbî bendeni müştak-ı didâr eyledün.
G 5/7

b. Rıdvân

Sevgili cenneti şereflendirendir. Onun gelişinden herkes memnuniyet duyar:

İledürse bûy-ı zülfünden bihişte bu sabâ
Ravzadan Rızvân diye diye ehlen ve sehlen merhabâ
G 28/1

c. İrem

Şâir, hüsn-i ta'lîl yoluyla sevgilinin güzelliğinden bahseder. Sevgiliyi cennetin güzellikleriyle över:

Yanagun tazedür verd-i iremden
Bûyuna tûba ser-gerdândur ey dost
G 201/4

ç. Hûr

Sevgilinin aşkı uğrunda çiğnenen toprak öyle güzeldir ki, hûriler o toprağı gözlerine sürme yaparlar:

Reh-i 'ışk içre bulsam topragımı
Alup kuhl idine ceentde hûrâ
G 45/4

d. Tûbâ

Sidre'de bulunan ve dalları aşağıda, kökleri yukarıda bulunduğuna inanılan Tûbâ ağacı, yer aldığı beyitlerde genellikle sevgilinin boyu için kendisine benzetilendir. Bunun dışında yükseklik ifade eder. Rütbe, pâye olarak düşünülür.

Sâye-i kaddün Muhibbî'ye yeter
Şâh-ı tûbâ sensüzün letdür bana
G 52/5

Sevgilinin güzelliğini meth için kıstasın da o ölçüde değerli ya da güzel olması gerekir. Divân şâiri, sevgiliyi uç, erişilmez, dorukta olan kıstaslar dairesinde ele alır. Cennet ve cennetle ilgili kavramlar akıl almaz, ölçülemeyecek güzelliktedir. Dolayısıyla şâir de diğer şâirlerde olduğu gibi bu üslûbu kullanır. Sevgilinin servi boyunu tuba ağcından üstün tutmuştur:

Serv-kâmetsin kıyâm eyle salın
Reşk ide tâ sidreden tûbâ sana
G 80/2

e. Kevser

Cennette bulunan ve Müminler'e sunulmak üzere yaratılan sular, Kevser ve selsebîl, sevgilinin dudağı için benzetme unsuru olurlar.

İçenin bir daha susamayacağı söylenen Kevser suyu süttten beyaz, baldan tatlı, kardan soğuk, kaymaktan yumuşaktır. Edebiyatta sevgilinin dudağı Kevser'e benzetilir. Âb-ı Kevser ve Şarâb-ı Kevser tamlamalarıyla da kullanılır.⁶⁰

Zâhid kendini cennetle, kevserle avuturken, âşığın payına düşen sevgilinin gül yüzüdür:

Zâhide erzâmı kıldun Kevser ü hûr bihişt
Bu Muhibbî bendeni müştâk-ı didâr eyledün
G 5/7

Diler zâhid cinân u hur u Kevser
Veli 'âşıklara didar matlûb
G 115/2

Şâir, sevgilinin bulunduğu yeri cennete benzetirken, âşığın gözyaşını da Kevser suyu olarak ifade eder:

Kûy-ı cinân ü kâmeti serv ü sanavberest
Gözüm yaşı da anda akar âb-ı kevserest
G 209/1

f. Cehennem

“Derin kuyu; hayırsız, uğursuz” gibi anlamlara gelen cehennem, ölüm sonrasında insanın işlediği günahlara karşılık olarak azap çekeceği yer olarak ifade edilir.⁶¹

İlâhî adalet ve insana verilen adalet duygusu ebedî âlemde cezâ veya mükafatın varlığını gerekli kılar. Genellikle bütün dinlerde özellikle de semavî dinlerde

⁶⁰ Bkz. Pala, İskender, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, İstanbul, 2002, s. 324.

⁶¹ Bkz. Harman, Ömer Faruk, “*Cehennem*”, *DİA*, İstanbul, 1993, c. VII, s. 225.

ölüm sonrasındaki cezâlandırmanın cehennemle, mükafatlandırmanın da cennetle olacağı kabul edilmiştir.⁶²

Edebiyatta cehennem, âşığın içini kor ateş gibi yakan ayrılık acısıdır. Özellikle yakma özelliği üzerinde durulur. Cehennem, tamu, cehîm, dûzah gibi isimler alır.⁶³

Şâir, cehennem kelimesiyle tenasüblü olarak şerer, âh kelimelerini kullanır. Aynı zamanda mübalâğa sanatından faydalanarak âşığın âhının bir kıvılcımının cehennem ateşinden daha büyük olduğunu; bir damla gözyaşının, okyanuslardan daha çok olduğunu söyler:

Cehennem bir şerer âhum adından
Gözüm yaşına nisbet katre deryâ
G 24/4

Allah, herkesin keyfiyetine göre ve yaptıklarına karşılık olarak mükâfat veyahut cezâ verir:

Kimine virdün bihişt ü hil ‘at ü tâc ü kemer
Kiminün yirin cehennem menzilin nâr eyledün
G 5/3

g. Nâr-ı Cehîm

Muhibbî, cehennem yanında nâr-ı cehîm tabirini de kullanır. Hz. Muhammed (s.a.s)’e tâbî olmadıkları için dinlerini ifsâd eden Yahudi ve Hristiyanların cehennem ateşinde kalacaklarını söyler:

Bilmeyüp togrı yolu sana mutî ‘ olmadılar
Kaldılar nâr-ı cehîm içre Nasara vü Yehûd
G 9/6

⁶² Bkz. Topaloğlu, Bekir, “*Cehennem*”, *DİA*, c.VII, s. 228.

⁶³ Bkz. Pala, İskender, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, İstanbul, 2002, s. 96.

Tutmadı çünkü cân u gönülden nâsîhâtun
Nâr-ı cehîme girdi anunçün Ebu Leheb

G 145/4

Tevbe eyle göz yaşıyle yu yüzünün karesin
Yohsa yanmaga cehim içre olursın bir hatab

G 153/3

11. DİĞER İTİKÂDÎ KAVRAMLAR

11.1. Şeytân

Sözlüklerde, “*kibirli ve âsi olan cin ve insan*” anlamına gelen şeytan “*habis ruh*” olarak da ifade edilir.⁶⁴

Dinî literatürde şeytan, Hz. Âdem ve Havva’nın yeryüzüne inmelerine sebep olarak insanlığa ilk kötülüğünü yapmış ve Allah’tan kıyâmet gününe kadar insanları doğru yoldan ayırmak için izin almıştır. Şeytanın cezâsı kıyâmet gününe bırakılmıştır.⁶⁵

Divân şiirinde rakîb, şeytana benzetilir. Duâ edildiğinde kaçması, sevgilinin nûrunu çalmaya çalışması, hamamları ve pis yerleri mekân edinmesi vs. yönleriyle ele alınır.⁶⁶

Muhibbî, Hz. Âdem ve Hz. Havva’yı aldatması sonucu lanetlenmiş şeytanın şerrinden, son nefeste imanlı kalabilmek için Allah’a sığınıyor:

Son nefesde sakla imânum benüm
Bulmaya yol ana şeytân-ı racîm

G 1/4

Şeytan insanın en büyük düşmanı ve imtihan vesilesidir. Onun fitnesinden sakınan Muhibbî günahlarının affedilmesi için duâ eder:

⁶⁴ Bkz. Furat, A.Subhi., “*Şeytan*”, *İ.A.*, 1997, c.XI, s. 491.

⁶⁵ Bkz. Furat, A.Subhi, a.g.m., s. 492.

⁶⁶ Bkz. Pala, İskender, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, İstanbul, 2002, s. 445.

Bu Muhibbî tevbe eyler tevbesin eyle kabûl
Fitne-i şeytândan sakla anı Yarabbenâ

G 4/2

Rakîb de şeytanın bir yansımasıdır âşık için. O fitne kaynağıdır.
Aldatmacalarıyla âşığı kandırmaya çalışır:

Bana hâl-i gendümin hadinde ‘arz eyler rakîb
Sanasın cennetde virür âdeme şeytân öğüt

G 189/2

11.2. Mi ‘râc Ve Sidre

Bilgi sınırlarını aşarak, gayb âleminde cereyan eden, Peygamberimiz’in Mescid-i Aksa’dan Sidretü’l- Müntehâ’ya dek olan yolculuğuna Mi’râc denir. Mi’râc’da Peygamberimiz’in Allah’a yakınlığı iki yay aralığı kadardır.⁶⁷

Hak habibi olmasa olur mıdı mi‘râc ana
Olmasa sultan-ı ‘âlem kim virürdü tâc ana

G 3/1

Kur’an-ı Kerim’de de geçen sidre kelimesi sözlükte kiraz ağacı anlamındadır.⁶⁸ Varlık âlemi ile Allah katı arasındaki nokta olarak bilinen sidre, Peygamberimiz’in Mi’râc gecesinde Cebrail’i gördüğü yerdir. Daha çok “*Müntehâ*” kelimesiyle kullanılan Sidre, divân şiirinde sevgilinin uzun boyunu anlatmak için kullanılır.⁶⁹ Muhibbî de sevgilinin boyunun uzunluğunu bu kavramla birlikte kullanır:

Serv-kâmetsin kıyam eyle salın
Reşk ide tâ Sidreden Tûbâ sana

G 80/2

⁶⁷ Bkz. Pala,İskender, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, İstanbul, 2002, s. 335.

⁶⁸ Bkz. Necm, 53/ 14,16

⁶⁹ Bkz. Pala,İskender, a.g.e. , s. 417.

11.3. Rûh, Nefis

a. Rûh

İnsanın cisminden önce ruhu yaratılır. Ruh, ruhlar âleminden gelerek insanın varlığına anlam kazandırır. Ve takdir edildiğinde bedenden ayrılarak aslî vatanına geri döner. Muhibbî için sevgili ruhtur. Yani varlığına anlam katan ve kendisine en yakın olandır:

Gîtme bir dem tâ ki cân yanunca bile gitmeye

Anun içündür Muhibbî dostum rûhum sana

G 28/5

b. Nefis

Nefsin tin rûh, akıl, beden, ceset, kan, azamet, izzet, kötü göz, bir şeyin cevheri hamiyet, arzu gibi manalara gelir ve çeşitli mertebeleri vardır. Nefs-i kâmile, nefis-i kudsiyye, nefis-i küllî, nefis-i emâre gibi. Beyitte bahsedilen nefis, nefis-i emmâredir.

Nefs-i emmâre, insanı içine çeken bir karanlıktır. Âdemoğlunun sürçmeleridir. İnsanı bu sürçmelerden kurtaracak olan Allah'tır. Bakara sûresi 257. ayette şöyle buyrulur: “*Allah Mü'minler'in dostu olup, onları karanlıklardan aydınlığa çıkarır.*”:

Zulmât-ı nefis içinde koma dest-girun ol

Rûşen kılup derunûmı yarâb vir safâ

G 81/4

11.4. Şer

Dini bir ağaca benzetirsek gövdesine ibadetler, meyvelerine de salih ameller ve güzel ahlâk diyebiliriz. İnsan, sahip olduğu iman gücüyle yaşarsa şerden uzaklaşır, iyilik yapar, dolayısıyla mahşer günü hesap için hazır olur:

Ey Muhibbî hayr eyle kıl şerden hazer
Didiler mahşerde yüzi ak sana

G 86/5

11.5. Hük-m-i Şer, Emr-i Hakk

Allah'ın emirlerini yerine getirmek insanlar için farzdır. Bu farzları hayatına tatbik eden hakikî saadete kavuşur:

Gerçi kan içmek Muhibbî hük-m-i şer ile hatâ
Lîk olmuşdur sürâhi hûnını içmek sevâb

G 177/5

Emr-i Hakkı gözleyip erkân-ı din bunda tut
Kim Âdem mülkine gitsen ola anda sana kul

G 230/1

12. DİN İLE İLGİLİ KAVRAMLAR

12.1. Hidâyet

“Hidayet” doğru yolu bulma, hak olanı seçmektir. Sevgilinin kapısı âşık için doğruluğa açılır. Bu kapıya yönelmesi onu sevgiliye yakınlaştırır:

Rûşen kıluram gözlerümi Hakkı derinden
Ger bedrak-i râhum ola nûr-ı hidâyet

G 210/3

12.2. Rahmet

Rahmet, acımak, korumak demektir. Allah'ın Rahîm ve Rahman isimleri de bu kelimedenden türemiştir. Rahman Allah'ın yarattığı her varlığı koruyup gözetmesidir ki

genellikle bu dünyada tecellî eder. Rahîm ise sadece mü'min kullarına olan acımasıdır ve âhirette tecellî eder. Kul Allah'ın rahmetinden hiç umudunu kesmez:

Devrân cefâ vü cevır ile itdi bugün cezâ
Budur umudum eyleye rahmet yarın hüdü
G 81/1

Bir güneş-kârım günâha tevbe ettim ya Mucîb
Umaram kim rahmetüne idesin ben kârîb
G 181/1

12.3.Tevhid

Tevhid birlemek demektir. İstılah olarak, Allah'ın büyüklüğü, kuvvet ve kudretinin sonsuzluğu, Zâtı'nın tasvir ve hayâl edilebilen şeylerden soyutlanması, hiçbir şeyin O'na eş ve benzer olmayışı anlamlarına gelir. Tevhid anlayışında, kâinatta Allah'tan başka müessir bulunmaz. Bütün kudret ve ilimlerin sahibidir. Tevhîd inancı, kulun gönlünün küfr ile örtülmesini engeller:

Jeng olur âh eyledikçe bu gönül âyinesi
Bin tevhid eylesem ol dem olur hemân cilâ
G 62/3

12.4. Şefaât

Şefaât, bir kişinin suçunun, günahının bağışlanması için aracı olmaktır. Şefaâtçilerin en âlisi Hz. Muhammed (s.a.s)'dir. Mahşer gününde ümmeti için Allah'ın izni ve inâyetiyle şefaât edecektir:

Mahşer gününde ümmete idüp şefaâti
Ol âsilere rahmet-i Hakka ola sebep
G 145/3

Teşneyem çokdur günâhım sen mürüvvet kânısın
Umaram idüp şefa ‘at viresin âb-ı zülâl

G 11/6

Şefa ‘at âbı ile yu sefid it
Günâhumdan yüzüm olmaya esved

G 23/3

12.5. Şükür, Şâkir

Şükür nimetin değerini bilerek yapılan iyiliği, verilen ihsanı övmek anlamındadır. Şükredene şâkir denir. Şâkir, diliyle, kalbiyle her daim Allah’a şükreder:

İster idün baş açup Hakk’dan güzeller ‘ışkını
Şükrünü artur ki, oldı hâcetün cümle revâ

G 105/4

Tâ ölince çekiser cevr ü cefânı bu muhîbb
Şâkirem her ne ki takdir ide Allah bana

G 109/5

12.6. Helâk

Helâk, yok etmek, ortadan kaldırmaktır. Allah, emirlerine uymayan ve gazabına dokunanları Kahhar ismiyle tecellî ederek helâk eder. Muhibbî, âşığın sevgili tarafından helâk edilmesini ele alır:

Ehl-i ‘ışkun eylesun cellâd-ı çeşmun ko helâk
Kâbedur kûyun kamu anları kurbân oldı tut

G 213/4

Muhibbî âşığı, aşkı uğrunda ölen aşk şehidi olarak ifade eder. Şems kelimesini tevriyeli olarak kullanır. Şemsin kesilen başını eline alıp dönmesi Hallac-ı Mansur'un başının kesilmesi hadisesini hatırlatır. Âlemde mikrodan makroya her varlık bir dönüş içindedir. Bu dönüşte her varlık Allah'ı zikreder. Her şeyin özünde Kelime-i Tevhîd saklıdır. Nitekim rivayete göre “ene'l-hakk” diyen Hallac'ın kesilen uzuvlarından dökülen kanlar Kelime-i Tevhîd'i yazmıştır. Durmadan akan kanlar Dicle'nin sularına kadar ulaşmış, bu kanların geçtiği her yerde, her canlı Kelime-i Tevhîd'i dillendirmiştir.⁷⁰

Tîg-i 'ışk ile Muhibbî eger kılsan helâk
Şems gibi raks ura eline başını alup

G 134/5

12.7. Cürm, Mücrîm

Cürm işlenen günah, züldür. Suçu, günahı işleyen kişiye mücrîm denir. Muhibbî, cürm kelimesini isyan kelimesi ile birlikte kullanır. Kulun günahlarla hem-dem olduğunu, bu günahlardan pişmanlık duyarak affi için duâ ettiğini, âcizlik bakımından bende olduğunu ifade eder. Allah'ın affedeciliğini, ihsanlarını denize benzetir:

Muhibbî cürmü isyanın anup her dem duâ eyler
Duâmı müstecâb eyle dilegüm budur Yarâb

G 143/5

'Afv kıl kapına gelmiş, cümle mücrîm bendeler
kvnll ß bî áèãbll óİ bõ ll Ūa all ç çkvnll a

G 139/6

Nîk ü bed deryâ-yı fazlunda olubdur hisse-dâr

⁷⁰ Bkz. Pala, İskender, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, İstanbul, 2002, s.225.

Hâşâ ben mücrîm kulun lutfından ola bî nasîb

G 171/3

12.8. ‘Azâb

Azâb, eziyet etme, cefa verme demektir. İnsanlar işledikleri günahlardan dolayı gerek hayatta gerekse ölümden sonra azab çekerler. Muhibbî, azâb kelimesini hemen hemen aynı olan iki beyitinde rakîbin âşığa olan eziyeti olarak nakleder:

Kûyuna varsam olur âzurde dil agyârdan

Yâ niden dirler ki olmaz cennet içinde ‘azâb

G 116/2

Âşık rakîbden şikâyet ederken dahi sevgiliye iltifat ediyor. Cennette azap yoksa neden rakîbden ezâ gördüğüne anlam veremiyor:

Kûyuna varsam kaçan âzurdeyim agyârdan

Ya niçün derler ki olmaz cennet içinde azâb

G 169/4

12.9. İmân – Müselmân

İman, peygamberler vasıtasıyla Allah’ın emrettiklerini tasdik etmek ve onlara inanmaktır. İnanan, inancının gereklerini tam bir teslimiyetle yerine getiren kişiye de müslüman denir.⁷¹

Divân şiirinde iman ve küfür kelimeleri genellikle birlikte anılır. Her şey zıdıyla kaim düsturunca imanın ortaya çıkabilmesi için küfrün de bilinmesi gerekir. İman, sevgilinin yüzü, küfr de saçıdır. Bunun nedeni saçın yüzü saklamasıdır.⁷²

⁷¹ Bkz. Sinanoğlu, Mustafa, “İman”, *DİA*, İstanbul, 2000, c.XXII, s. 212.

⁷² Bkz. Pala, İskender, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, İstanbul, 2002, s. 293.

Şâir, imanın gereklerinden biri olan ahdinde durmayı ele alarak dilberlerin vefasız olduğunu dile getiriyor:

Bî-vefâ dilberlerün ahdinde yokdur hiç sebât
Anda kim ahd olmayan olur mı imânı dürüst

G 169/4

Müslüman, Allah'a kayıtsız şartsız teslim olmak suretiyle bir atılım cesaretini gösteren kimsedir. O inancında samimîdir. Riyakâr değildir. Ama sofî öyle değildir. Onun müslümanlığı gösteriş içindir:

Gerçi zâhid kunc-i mescidde olur halvet-nişin
Bu riyâ ile velî olmaz müselmân dürüst

G 186/3

12.10. Kul

Kul kelimesinin köle, hizmetkâr gibi manâları vardır. Bende kelimesiyle aynı anlamda olan kul, genellikle padişah ile birlikte kullanılır. Kul, padişahın esirgemesine, bağışlamasına, cömertliğine, affına muhtaçtır. Kul, sadakâtın sembolüdür. Birçok ezâ ve cefâ görse de şükretmeyi ve hamdetmeyi bırakmaz. Şâir, Allah'ın Sübhan ismini daima zikretmek gerektiğini, zira Allah'ın kullarının her derdine derman olduğunu söyler:

Dilünden gitmesün her demde sübhân
Ki oldur kullarun derdine dermân

G 6/1

Allah, Settâr'dır. Kullarının günahlarını gizler; onları affeder ve her birine lütufta bulunur:

Nice mücrîm kullarunun cürmünü setr eyleyüp
Eyledün her birine lutf ü sehânı sen nasîb

G 22/2

Şâir, cürmünün affedilmesini bekleyen bir kuldur. Ve âhirette Hz. Peygamber'in şefaâtini umar:

Sen 'inâyet kânısın çek cürmümi 'afve kulam
Umaram senden şefa'at idesin yevm-i cezâ

G 26/2

Muhibbî'nin Allah'tan isteği, geceler boyu ağlayıp inlemesine karşın rahmetinden uzak kalmama isteğidir:

Giceler zârılık ile dök gözünün yaşların
Rahmetünden dur kılma kullarun Yarabbenâ

G 65/3

Padişahlar, kapısına varan, yardıma muhtaç kullarını geri çevirmez. Sultan olmasının sebebi de budur:

Dâda vardum kapısına ol güzeller şâhınun
Ol kim dâd eyleye kulına sultandur bana

G 88/4

Muhibbî Allah'a karşı mûti'dir; O'nun (c.c.) emrine karşı boynu kıldan incedir:

Sen Muhibbî kulunu cevrüne doymaz dir isen
Boynumuz bir kılıcadur hükmün buyur olur revâ

G 108/5

Şâir, Allah'ın kulları için her şeyi hikmetle yarattığını ifade eder. Şâir aşağıdaki iki beyitte de mütevekkil bir duruş sergilemektedir:

Hârdan güller bitürdün nahlden hurmâ-yı ter

İbret için kullaruna hikmet izhâr eyledün

G 5/2

Kullarun çün yaratdun hikmet izhâr eyledün

Gül bitürdün hârdan kurı şecerden dahi sîb

G 181/4

Şâirin en büyük isteği, âlem padişahlığı değil, âlemlere padişah olan Allah'ın kulu olmaktır:

Muhibbî pâdişâh-ı 'âlem iken

Murâdı kulun olmakdur nihâyet

G 246/5

12.11. Kâfir, Nâ-müselmân, Bî-din

“Küfür, Allah'a ve dine ait şeylere inanmama, Cenab-ı Hakk'a ortak koşmadır.”⁷³ Allah'a ortak koşan kişiye de kâfir denir. Divân şiirinde sevgilinin saç ve beni bazen da kendisi kâfir olarak nitelendirilir.⁷⁴ Sevgilinin kâfir olarak görülmesi âşiğe eziyet etmesinden ileri gelir.⁷⁵

“Bazen sevgilinin güzelliği mushaf; mahallesi de cennet veya Kâbe olarak düşünülür. Bu durumda kâfirlik rakîbin özelliği olur. Çünkü kâfir Kur'an'ı elleyemez, cennete ve Kâbe'ye giremez.”⁷⁶

⁷³ Bkz. Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara, 2001, s. 533.

⁷⁴ Bkz. Pala, İskender, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, İstanbul, 2002, s. 261.

⁷⁵ Tolasa, Harun, *Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası*, Ankara, 2001, s. 57.

⁷⁶ Bkz. Pala, İskender, a.g.e., s. 261

Benim için yoluna ölmez demiş bî-din rakîb
Sözine inanma anun kârı bühtândur bana

G 88/3

Şâir de zülfü kâfir olarak niteledir. Ve sevgilinin gül yüzünü devamlı örttüğünü ifade eder. Burada ehl-i rûm ve kâfir kelimeleri tevriyeli olarak kullanılmıştır. Ehl-i Rûm'dan kasıt hem sevgilinin yüzüdür hem de Anadolu halkıdır. Anadolu halkına saldıranlar ise kâfirlerdir:

Tagıdup gül ruhları üstine ser-keş zülfini
Ehl-i rûm dem-â-dem kâfiri bî-din salup

G 122/2

Şâir, zünnâr, küfr-i zülf, sanem ve nâ-müselman kelimelerini tenasüblü olarak ifade eder. Sevgilinin beli için zünnâr mazmununu; sevgili için sanem mazmununu kullanır:

Bilüne zünnâr dedüm küfr-i zülfün ey sanem
Diyeler korkum budur, kim nâ-müselmândur bana

G 93/3

12.12. Deyr

Manastır, kilise ya da dünya anlamlarına gelen deyr Divân şiirinde meyhane olarak ifade edilir. Genellikle çelipa, büt, tersa, zünnâr kelimeleriyle birlikte kullanılır.

⁷⁷

Bagla evvel bilüni zülfinin zünnâr gbi
Secde kıl ol saneme deyr-i Mesihaya düşüp

G 128/2

---

⁷⁷ Bkz. Pala, İskender, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, İstanbul, 2002, s. 126.

Lât, Cahiliye devrinde müşrik Arapların ilâh saydığı en büyük putlardan biridir. Şâir, sevgilinin güzelliğini övmek için Lât'ı kullanır:

Deyre varsan hüsnüni 'arz eylesen
Kurıyup anda kadid olurdu lât
G 236/4

12.13. Zünnâr

Papaz kuşağına zünnâr denir. Sevgilinin saçının, uzun ve örülü oluşundan ötürü zünnâra benzetilmiştir.⁷⁸

Bilüme zünnâr derdüm küfr-i zülfün ey sanem
Diyeler korkum budur kim na-müselmandur bana
G 93/3

12.14. Sanem-Lât

Divân edebiyatında putun karşılığı sevgilidir. Sevgilinin beni ve kâkülü ise putperesttir. Sevgilinin güzelliği için ise puthâne tabiri kullanılır. Âşık kendisini sevgilisinin güzelliği karşısında dinden çıkmış gibi görür. Çünkü sevgilinin güzelliğinin karşısında ne yaptığını bilmez hâle gelmiştir.⁷⁹

Bagla evvel bilüni zülfini zünnâr gibi
Secde kıl ol saneme deyr-i mesihâya düşüp
G 128/2

Lât, putların en büyüğü ve kendisine en fazla tapınanlarındandır. Bunun için sevgilinin güzelliği Lât ile karşılaştırılmıştır:

⁷⁸ Bkz. Onay Ahmet Talât, *Mazmunlar ve İzahı*, Ankara, 2000, s. 473
⁷⁹ Bkz. Pala, İskender, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, İstanbul, 2002, s. 88.

Deyre varsan hüsnüni ‘arz eylesen
Kuriyup anda kadid olurdu Lât

G 236/4

12.15. Hatîb, Va ‘Îz, İmâm, Müezzîn, Kamet

Camîde hutbe okuyana hatîb, dinî öğütlerde bulunan kişiye vaiz, namazda kendisine uyulan kimseye imam, ezân okuyana müezzîn, müezzînlerce tekrarlanan ezân cümlelerine ise kamet denir. Divân şiirinde vaiz, hatîb şâirlerin hoşlanmadığı kişiliklerdir. Onların zahitten hiçbir farkı yok gibidir. Çünkü onlar dinin dış kabuğunda oylanmaktadır

Mescid-i âteş kılam âh eylemekten ey tabîb
Minber üzre okıya ger ‘âyet-i hüsnün hatîb

G 121/1

Sohbetine zâhid ile va ‘iziun aldanma kim
Gelmez anlardan riyâ ehli durur illâ riyâ

G 73/2

Âşığım aşkı mekâna sığacak küçüklükte değildir. Ve sevgiliyi bulmak da o kadar kolay değildir:

Gâh mescidde gâhi deyr ü gehi meyhânede
Bulınmadum aradum dildârı kıldum cümle geşt

G 224/4

Âşığım ibadetgâhı, sevgilinin yüzüdür. Âşık, bu yüze baktıkça sarhoş olur, kendinden geçer:

Rûyunda kaşun takına çeşmü nazar itdi
Mestâne geçüp eyledi mihrâb imâmet

G 250/2

Muhibbî, kamet kelimesini tevriyeli olarak kullanmıştır. Zira kamet, sevgilinin boyu için de kullanılır:

Müezzinler yine kamet getürdi
Kıyam itdi meger ol serv-i kamet

G 246/3

Sevgilinin boyunu gören müezzin yani âşık ayakta duracak takâti kendinde bulamaz:

Bu kadd ile bu kâmeti gördükde müezzin
Hayran oluben kalmadı kudret ile kâmet

G 235/6

12.16. Ferrâş

Camii, mescid, imâret gibi yerlerin temizliğini yapan kişiye ferrâş denir. Kâ'be'yi süpürüp temizleyen kişilere de bu isim verilmiştir.

Şâirler beyitlerinde ferrâşı daha çok sabahleyin islâmni yaptıklarından dolayı sabah ile birlikte kullanmışlardır. Saka ile birlikte kullanılması da sulayıp süpürmesindedir.⁸⁰ Muhibbî, göz yaşını su dağıtıcısına; sevgilinin gamzesini de ferrâşa benzetmiştir:

‘İşk şâhı çünkü virdü bu gamun sultanlığın
Ey gözüm sakkalığ it ey gamze ferraş ol bana

G 44/3

⁸⁰ Bkz. Pala, İskender, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, İstanbul, 2002, s. 187.

12.17. Haram, Günâh, Günâhkâr, Sevâb, Tevbe

Din hükümlerince kullanılması haram olmayan şeyler helâldir. Helâlin zıddı haramdır. Sevgilinin güzelliğini âşığa göstermesi haram sayılmıştır.

Tevbe, bir daha günah işlemeyeceğine dair, söz verme ve af dilemedir.

Sevap, Allah'ın kullarını mükatfanlandırmasıdır. Günah ise Allah'ın istemediği bir işi yapmaktır. Günah işleyen kişi günahkârdır. Divân şiirinde âşk günah gibidir. Bu günah karşılıksız kalmaz. Fakat âşık, sevgilinin şefkat ve merhametine, bağışlayıcılığına sığınır.⁸¹

Sevmek seni egerçi olupdur güneş bana

Her gün ziyâde olur ise âh veh bana

G 40/1

Tevbenin en iyi arındırıcısı gözyaşdır. Gözyaşıyla tüm günahlar, kirlerin akıp gitmesi gibi insandan uzaklaşır ve insanın gönlünü saflaştırır. Cehennem ateşini, günahlardan duyulan pişmanlıkla gözlerden akan yaşlar söndürür:

Tevbe eyle göz yaşıyle yu yüzünün karesin

Yohsa yanmaga cehim içre olursın bir hatab

G 153/3

Muhibbî agla an yüzün karasın

Günâhun 'afv ide ol şâh-ı şâhân

G 6/6

Bir güneş-kârem günâha tevbe itdüm ey Mûcib

Umaram ki rahmetüne idesin beni karîb

G 22/1

⁸¹ Bkz. Pala, İskender, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, İstanbul, 2002, s. 186.

Hz. Peygamber (s.a.s)'in şefaâtî bir kaynak gibidir. O kaynaktan içecekler affedilmeye susamış günahkârlardır. Günahlarından dolayı yüzleri kararmış olduğundan şefaât suyuyla arınıp temizlenmeyi beklerler:

Teşneyem çokdur günâhum sen mürüvvet kânısın
Umaram idüp şefâ 'at viresin âb-ı zülâl

G 11/6

Şefâ 'at âbı ile yu sefid it
Günâhumdan yüzüm olmaya esved

G 23/3

Şarab, dinen haram kılınmıştır. Dolayısıyla âşık sâkinin elinden kevseri içmeyi ve esenlik bulmayı diler:

Gülgün şarabı çünki dile eyledim harâm
Sâki içürse kevseri anda bulam safâ

G 81/3

Tevbe edecek kulun iltica edeceği, sığınacağı ve yüzüne kapanmayacak tek kapı Hakk'ın kapısıdır. Allah, tevbe eden kuluna rahmet eder:

Bir güneh-kârem günâha tevbe itdüm yâ Mucîb
Umaram kim rahmetüne idesin beni karîb

G 181/1

Âşığı sevgilinin aşkı dîvâne eder, kendinden geçirir. Öyle ki âşık ne yaptığını bilemez hale gelir, mecliste tevbeyi bozar:

Gül mevsiminde tevbei dil târ ü mâr ider
Meclisde eger sâki ola bir nigâr-ı hûb

G 141/2

Muhibbî al ele âyineye bak
Günâhun an ki mûlar çün dü-rengest

G 202/5

Gerçek mü'mîn ümitvâr olandır. Her zaman havf ve recâ dengesini kurmasını bilir. En zor, en çaresiz anlarında dahi Allah'a şükretmesini ve yalnız yardımın O'ndan geleceğini fark edebilir.

Ey Muhibbî cürmün anup sakın olma nâ-ümid
Ger günâhun çoğ ise lutfi Hüdânun bî-hesâb

G 130/5

Ey Muhibbî çokdurur diyü günâhum gam yime
Çün kerem kâni efendüdür o Gaffârü 'z-zünûb

G 137/5

H 'âbda gördüm Muhibbî defter olmuş hayr u şer
Her nefes kim 'ışk ile geçmiş anı bildim savâb

G 113/6

Âşık, aşkı yolunda her türlü sıkıntıya katlanıp her türlü fedakârlığı yaptığından onun aldığı her nefes sevap sayılır:

Gel beni öldür irişem tâ visâlün bagına
Ben murâduma irem hem bulasın tâ sen sevâb

G 133/4

Şâir, aşağıdaki beyitte kendi eleştirisini yaparak batıl olandan hak olana yönelmesi gerektiğini söyler. Tarihte en fazla içki yasağının uygulandığı dönem olarak bilinir Kanunî dönemi. Bu uygulamaya atfen böyle bir beyiti yazmış olabilir şâir.

Ey Muhibbî nice bir câm ile mül zikr idesin
Âhret fikrini kıl çünkü odur ‘ayn-ı sevâb
G 125/5

12.18. Nûr

Aydınlık, parıltı gibi anlamlara gelen nûr, Divân şiirinde sevgilinin güzelliği olarak karşımıza çıkar. Nûrun zıttı zulmettir. Bu nedenle sevgilinin yüzü nûr, saçı ise zulmet addedilir. Sevgilinin basıp geçtiği toprak âşığın gözüne nûr olur. Dinî literatürde nûr, her şeyin kaynağı olan nûr-ı Muhammedî’dir.⁸²

Muhibbî de nûr ve zulmeti bir arada kullanır. Âlemi baştan başa kaplayan karanlıktan kurtaran Hz. Muhammet’in nûru olmuştur:

Kaplamışdı ‘âlemi zulmet ser-â-ser virdi nûr
Şem ‘-i ruhsârı onunçün didiler vehhâc ana
G 3/2

Âşığın canlı ve kâim olması sevgilinin ona ihsan suyundan bağışlaması ve dünyayı nûruyla aydınlatmasından dolayıdır:

Rûşen itdün bu cihân zulmetini nûrun ile
Zindedür âb-ı ‘atân ile bugün bâg-ı vücûd
G 9/4

Eyledün nûrûn ile ‘âlemi ser-cümle sefid
Benden oldı ‘Arab ü ‘Acem ü hem Habeşi
G 10/2

⁸² Bkz. Pala, İskender, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, İstanbul, 2002, s. 375.

Muhibbî, Allah Teâlâ'dan âlemin nûru olan Hz. Muhammed (s.a.s)'in şefaâtine nâil olabilmeyi diler:

Bak Muhammed yüzine bakma yüzüm karasına
Ola ol nûr Muhibbî'ye şefi' ey Mabûd
G 9/10

12.19. Şehîd

Allah için, Allah yolunda, Allah sevgisiyle ruhunu teslim eden kişiye şehîd denir. Aşk şehidi, iffet ve namusunu koruyarak, aşkını gizlediği için bu mertebeye yükselmiştir. Sevgilinin bulunduğu yer dışındaki her yer gurbettir. Şâir, âşığın gurbette şehîd olduğunu söyler:

Kûyundan irag eyledi dil cânını teslîm
a|| îè|| pbb || Ó iç bií|| Ğ pbb âß
20/4

Sevgilinin gamzeleri yağmacı ve öldürücüdür. Bu gamzelerden isabet alan âşığın yaşama şansı yoktur. Ama bunun için Allah'a şükreder. O artık bir aşk şehididir:

Bihamdullah beni öldürdi gamzen
Dilerdüm dâyimâ Hakdan şahâdet
G 245/4

Ser çekdi yine âteş-i dil çarha 'âlem-vâr
Yetmez mi şehîd-i gama bu denlü 'alâmet
G 235/3

13. İBADET İLE İLGİLİ KAVRAMLAR

13.1. Kurban

Kurban, Allah yolunda gösterilen bir fedakarlıktır, O'nun verdiği nimetlere karşı şükran borcunu yerine getirmektir.⁸³

Dîvan şi'rinde kurban, Hz. İbrahim ve Hz. İsmail'in başından geçen hadiseyi telmihen kullanılır. Âşık, sevgilinin uğrunda defalarca kurban olmaya râzıdır ve hazırdır. Bu onun için mutlulukların en büyüğüdür.

Muhibbî, sevgilinin güzellik unsurlarından kirpik ve kaşı ok ve yay teşbihiyle kullanır. Âşık, yârin yolunda canını şükürle teslîm eder:

Tîr-i müjgânı gelürse cân virem şükrâne ben
Çün görelden yâ kaşını olmuşam kurban ana

G 35/4

Şâir, kurban kavramını sevgili ile birlikte ifade etmiştir gazellerinde. Bu beyitte de âşığı sevgilinin yolunda kurban olmaya lââyık görmez, zira sevgili de bunu istemez:

Kaşların yasına didüm olayın kurbân ana
Hışm ile dilber didi lââyık mı ol kurbân ana

G 41/1

Kabe kutsaldır. Sevgilinin bulunduğu yer de âşık için kutsaldır. Ve kutsal olan yerlerde kurbanlar kesilir. Âşığın en büyük dileği sevgilinin bulunduğu yere varıp onun yoluna kurban olabilmektir:

Bu Muhibbî ârzû-yı Ka 'be-i kûym kılur
İdiserdür cân u dilden kendüzin kurbân dost

G 243/5

---

⁸³ Bkz. Yazıcı Seyfettin, *Temel Dini Bilgiler*, Ankara, 2003, s. 172

13.2. Namaz İle İlgili Kavramlar

a. Duâ

Kulun acziyetini, ihtiyacını dile getiren sözlerle Allah'ı methederek, bir şeyin olmasını ya da olmamasını istemek olarak tarif edilen duâ, dîvan şiirinde âşığın dilinden düşmez. Âşık sevgiliye kavuşabilmek bu yolda çektiği sıkıntıların artması için daima duâ eder.⁸⁴

Muhibbî'nin, aşağıdaki beyitinde tenâsüb ve teşhis sanatını oldukça ahenkli kullandığını görürüz. Çınar uzun ömrü olan bir ağaçtır. Ve dalları semâya doğrudur. Servi, sevgili ise çınar da âşıktır. Ve sevgilinin ömrünün uzun olması için ve muhtemelen kendi ömrünün onda olması için duâ eder. Şâirin çınarı kişileştirmesi âşığın her dâim sevgiliyle olmaya yetecek uzun bir ömre sahip olmak istemesiyle izah edilebilir:

Seni görse kaddüni diye sana 'ömr-i dirâz

İşidüp bunı çenâr el kaldırup itdi du 'â

G 28/3

Kulun Allah'a en yakın olduğu an secde anıdır. Kul tüm âcizliği ile Rabb'ine sığınır ve duâ eder. Allah sevdiği kulun sesini, niyâzını çok duymak için kulunu dert ve kederlerle imtihan eder. Kul da bu hallerde dahi şükreder ve duâdan geri kalmaz. Âşık da sevgilinin kendisine ettiği eziyetlere rağmen canını teslim edeceği anda bile ona duâ eder:

Cevr oklarıyla ger beni öldürsen ey habîb

Âhir nefesde eyleye gönlüm duâ sana

G 12/3

Âşık artık ölmüştür. Fakat onun sevgiliye olan aşkı sonsuz olduğundan cismî varlığı fenâ bulsa da tüm rûhuyla aşkına sâdık kalacaktır. Onun sevgisi kabrinin üstündeki otlara dahi sirayet edecek ve bu otlar âşığın dilinden sevgiliye duâ edecektir. Aşağıdaki beyit, kamışlıktan kesilen ney metaforunu hatırlatabilir:

⁸⁴ Bkz. Pala, İskender, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, İstanbul, 2002, s. 134.

Kabrüm üzre gelicek nâz ile ey serv-i sehî

İdeler sana du ‘â cümle kıyâhum sanemâ

G 13/1

Muhibbî’nin dileği günahlarının affı için ettiği duâların Allah katında kabul olmasıdır:

Muhibbî cürm ü isyanın anup her dem du ‘â eyler

Du ‘âmı müstecâb eyle dilegüm budur Yarâb

G 143/5

Âşığın aşkının artması daha çok acı duymasına, daha çok horlanıp ayıplanmasına bağlıdır. O yüzden onun bu durumuna acıyıp ona duâ edenlere rahat olması için duâ etmemelerini ister. O dermanını derdinde bulmuştur:

Olam sâlim bana kılman du ‘ayı

Selâmet istemez ehl-i melâmet

G 225/5

b. Zikr

Zikir de bir duâdır. Kalbler ancak Allah’ın adını anarak mutmain olur. Her varlığın bir zikir dili vardır. Yaratılan her mahlûk Hakk’ı kendi lisaniyla tesbih ve zikreder. Muhibbî beyitlerinde zikir kavramını âşığın sevgiliyi anması olarak ele alır:

Gice vü gündüz endişem nigârun zikr ü fikridür

Eser kalmaya ger benden o hâlet olmaya zâil

G 2/4

Haddünün dün zikrün itdüm gülşen içre hüsrevâ

Şâh-ı gülden yire düşdi vâlih oldı ‘andelib

G 121/4

c. Secde

“Secde namazda alın, el ayaları, diz ve ayak parmaklarının yere değecek şekilde pozisyon alıp âcizlik ve kulluk ifadesi göstermektir. Divân şiiirinde güneş, ay ve yıldızların Hz. Yusuf’a secde etmeleri, meleklerin Âdem’e secde etmeleri, ateşperest ve putperestlerin secdeleri vs. sözkonusu edilir.”⁸⁵ Muhibbî secdeyi sevgili ve sevgilinin güzelliği ile irtibatlandırır. Sevgilinin yüzünü mabed olarak değerlendirir. Ve mabed içinde bulunan tâkı, (kemer) sevgilinin kaşı ile birlikte kullanır:

Secde kıldı tâk-ı ebrûna Muhibbî cân ile
Yaraşur mihrâb u mesciddir ise sâcid bana
G 8/5

Tâk-ı ebrûsın görüp kaldurma yirden başunı
‘Işk kitâbında yazılmış secde etmek müstecâb
G 176/4

Aşağıdaki beyitte ise Muhibbî sevgiliyi bir puta benzetir. Ve âşğın bu puta secde edeceğini söyler. Birbiriyle tenasüblü olan zünnâr, zülf, deyr ve Mesih kelimelerini birlikte kullanır:

Bagla evvel bilüni zülfini zünnâr gibi
Secde kıl ol saneme deyr-i mesihâya düşüp
G 128/2

ç. Kible

Kâbe istikametine kible denir. Âşğın kiblesi sevgilidir. Âşık için her yön sevgiliye çıkar. Çünkü o tüm varlığıyla sevgiliye yönelmiştir. Kiblesizlik nasıl küfür ise âşık için de sevgilinin aşkından, sevgiliden dûr olmak da kendini kaybediştir. Âşğın duruşu cânânına göredir:

⁸⁵ Bkz. Pala, İskender, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, İstanbul, 2002, s. 406.

Seni gözler râsıt gayrı yana kılmaz nazar
Diseler bu çeşmüme olmaz ‘aceb kible-nümâ
G 103/4

Sevgilinin gösterişli kaşı, âşığın kiblegâhıdır:

Olurdu cân ile dil kible-gâhı
Görinse gözüme ebrû-yı garra
G 24/6

d. Ma’bed, Mescid, Minber, Mihrâb

Ma’bed ve mescid, secde edilen, ibadet edilen yer anlamlarına gelirler. Sevgilinin bulunduğu yer, âşığın ibadethanesidir. Muhibbî mescidi ve ma’bedi tevriyeli olarak kullanır:

Gözüm yaşı gibi oldum revâne
Umaram kuyûn ola bana ma’bed
G 23/4

Şâir, zâhidin her ne kadar mescidin köşesinde yalnızlığa daldığı görülse de onun Müslümanlığının tam olmadığını, iki yüzlü davrandığını ifade eder:

Gerçi zâhid künc-i mescid dem olur halvet-nişîn
Bu riyâ ile velî olmaz müselmân dürüst
G 186/3

Minber hatibin hutbesini okuduğu kısımdır. Hatib minbere gelir ve Hz. Peygamber’in şerefli adını söyleyince mescidin her köşesinde O’nun adı yankı bulur:

Zâhir ola her yana mescidde nâm-ı Ahmedî
Minber üzre zikr ide nâm-ı şerîfin fer hatîb
G 158/4

Düşdi yolum bir âzine günü vardım mescide
Minber üzre hutbe-i hüsnün akar gördüm hatîb
G 139/2

Mihrâb, camilerde kible duvarının orta yerinde, içe oyuk kısımdır. Burada imam durur ve namaz kıldırır. Âşık için mihrâb sevgilinin iki kaşının arasındır:

Muhibbî uy imâm-ı çeşme çün kim
Olupdur kaşları karşunda mihrâb
G 114/6

13.3. Hac İle İlgili Kavramlar

a. Kâbe

Mekke’de Harem-i Şerîf’in içinde bulunan kutsal bina. Beytullah, Beytu’l-Harem, Kâbetullah adlarıyla bilinir. Mekke’nin fethinden sonra Kâbe, putlardan temizlenmiş ve hicretin ikinci yılında Müslümanların kiblesi olarak belirlenmiştir.

Kâbe, edebiyatımızda altın oluk denen şaçağı, kara örtüsü, zezem suyu, hac, kurban gibi unsurlarla birlikte yer alır. Allah’ın evi olması hasebiyle gönül ile benzerlik ilgisi vardır. Beyitlerde aşk, güzellik, vuslat gibi konular için Kâbe sıkça kullanılır. Bu anlamda tenasüb sanatı en çok kullanılan sanattır. Sevgilinin yüzü Kâbe’dir. Âşık orada bulunmakla Kâbe’yi tavaf etmiş olur.⁸⁶

Muhibbî’nin Kâbe ve kurban imajlarını bir arada kullanması, Hz. İbrahim’in Hz. İsmail’i Allah’ın emri üzerine kurban etmesi hadisesini de hatırlatıyor. Kâbe’nin sevgilinin bulunduğu yer olması hasebiyle âşık oraya vardığında seve seve kendini kurban eder:

⁸⁶ Bkz. Pala, İskender, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, İstanbul, 2002, s. 258.

Ka ‘bedür kûyî Muhibbî varıcak

Ulı devlet olasın kurbân ana

G 99/7

Şâir, Kâbe’nin biçimsel özellikleri ile sevgili arasında benzerlik kurar. Sevgilinin yüzünü Kâbe’ye, saçını ise Kâbe’nin örtüsüne benzetir. Âşığa bu perdeyi kaldırarak parlak yanağından öpmesini söyler. Şâir, âşığın sevgiliye kavuşma iştîyâkını sanatlı bir şekilde ifade eder:

Ka ‘be-i ‘ulyâ yüzidir örtüsü zülf-i siyâh

Ey Muhibbî perde keşf it ruh-ı rahşânın öp

G 146/5

Sevgiliyi tavaf için gelen âşıkların her birinin dileği onun için kurban olmaktır:

Ka ‘bedür kûyî huccâcdur ‘âşıkları

Her birinin kasdı budur kim ola kurbân dost

G 187/4

Ka’be kûyına Muhibbî ger vara ‘âşıkları

Biri birinden iverler kim ola kurbân ana

G 28/5

Bu Muhibbî ârzû-yı Kâ ‘be-i kûyın kılur

İdiserdür cân u dilden kendüzin kurbân dost

G 243/5

b. Tavaf

Tavaf dönme anlamındadır. Dinî literatürde Hac esnasında Kâbe’nin etrafını usulüne göre yedi defa dönmektir. Sa’y, Ka’be yakınında bulunan Safa ve Merve tepeleri arasında gidip gelmektir. Bu gelişler, Safa’dan Merve’ye dört, Merve’den

Safa'ya üç olmak üzere yedi defadır. Yedi bu durumda ortak sayıdır. Koşma da Hz. İbrahim (a.s.)'ın hanımı ve Hz. İsmail (a.s.)'ın annesi Hacer'in su bulmak için iki tepe arasındaki koşmasına atfendir. Muhibbî hem tavafı hem de sa'yı bir arada kullanmıştır:

Merve hakkı sa'y ile ger ka'be kûyunı tavâf

Eylesem cân ile dil andan olurdu pür-safâ

G 61/5

c. Zekât

Kalbi cimrilikten kurtaran, insanlarda şefkat ve merhamet duygularını uyandıran, İslam'ın şartlarından biri olan, zengin insanların fakirlere belli bir zaman diliminde mallarının kırkta birini verdikleri bedele zekât denir.⁸⁷

Muhibbî zekât kavramını sevgilinin güzelliği ile birlikte aç, bîçare âşıklara yapacağı ihsan olarak yansıtır beyitlerine. Sevgilinin zekâtı güzelliğinden âşığa ihsanda bulunmasıdır ki, âşık bunun için yalvar yakar olur:

Zekât-ı hüsnüni kâmil olupdur gel edâ eyle

Yüzünden berki 'ûn keşf it ki var kapunda sailhâ

G 60/2

Vir zekât-ı hüsnüni men ' itme bu dervişden

Hem benüm gönlüm yapılsun hem olsun sevâb

G 123/3

Gönül, sevgilinin güzelliğinden merhum olduğu için fakirdir. Âşık sevgiliden kendisine güzelliğinin zekâtını vermesini bekler:

---

⁸⁷ Bkz. Yazıcı, Seyfettin, *Temel Dini Bilgiler*, Ankara, 2003, s. 161.

‘Işkun içre cân u dil şöyle fakir oldu bugün
şehriyr-ı hsnin lutf eyle vir ana zekât

G 238/3

Virmeğ istersen zekât-ı hüsnüni
Ben fakirem mstehakam vir zekât

G 236/3

Baş açarlar kyna varsa kaçan ‘aşıklarun
Bu mide gösterüp yzni viresin zekât

G 188/3

II. BÖLÜM

TASAVVUF

1.ÂŞIK, UŞŞAK

“Âşık, tutkun düşkün, vurgun, haddinden çok fazla ve aşırı derecede seven demektir.”⁸⁸ “Divân edebiyatında şâir daima âşıktır. Salt âşıktan bahsedilen beyitlerde dahi şâir kendini kastetmekte ve övünmektedir. Âşığın gıdası üzüntüdür. Sevgiliden daima lütf bekler. Sevgilisi ile asla bir araya gelmez. Onunla olan beraberliği ise daima hayalîdir. Âşık bu sevgisi için de ağyâr ile uğraşmak zorundadır. Sevgiliden ayrı kalmak âşık için ölümdür. Bu nedenle hayatla ölüm arasında bir bocalayış içindedir. Maşukun başkasıyla ilgilenmesi âşığın en büyük belâsıdır. Sevgili onu rezil de eder vezir de. Âşık yalvarmaktan bıkmaz. İrade ve takdir sevgilindedir. Âşığa düşen ise ona canla başla boyun eğmektir. Onun için hiçbir gücü kuvveti yoktur. Tek varlığı aşkında ısrar ve sebatır.”⁸⁹

Diğer bir anlamı da: “Allah Teâlâ’yı son derece ve azâmî mertebede seven. Hak âşığı.”⁹⁰

Âşık, yârinin kapısını bekleyen gamlı bir bekçidir. Sevgilinin canının yanında âşığın canının bir kıymeti yoktur. Âşık, sevgili uyusun diye uykusuz kalmaya razıdır, gecenin arkadaşıdır. Sevgili ise gündüzün. Âşık, gökte milyonlarca yıldızdan biridir ki, her an yitip gitmeye adaydır ama sevgili bir ay parçası, bir mehtaptır. Âşık, zorlu, tozlu ve dikenli yolların yolcusudur, karlı dağların, karlı yolların yolcusudur. Âşık, hazan mevsimine dönmüştür. Sevgili, bir gonca güldür, âşık ise artık sararan ve son yaprağı da düşmek üzere olan koca bir çınardır. Figân içinde yaralı bir bülbüldür. Sevgili, bir ceylandır, çayır çimen içinde gezinen. Âşık ise yabani çiçekler gibi hep uçurum kenarlarında bitmiştir. Âşığı rüzgâr yağmur, kar, boran hırpalamış, sevgili ise daha seher vakti çiğ damlacıkları üzerinde olan bir nergisdir, bir kardelendir.

Âşığın sevgisi, Allah’la beraber aynı zamanda Allah’ın âlemlere rahmet olarak gönderdiği Hz. Muhammed (s.a.s)’edir. Allah Teâlâ’nın en sevgili kulu ve aynı zamanda âlemleri aydınlatan nûru, ışığıdır (G 4/1).

⁸⁸ Uludağ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, 1998, s. 49.

⁸⁹ Pala, İskender, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, İstanbul, 2002, s. 47.

⁹⁰ Uludağ, Süleyman, a.g.e., s.58

Âşık, mâşuku için tüm dünya nimetlerini, malı ve mülkü daha da ileri giderek can mülkünü fedâ etmesini bilendir. Âşık olmanın, ilâhî cemâli temâşa etmenin yolu budur. Kendi varlığını, mâsivayı ve hatta terki bile terk eder (G 21/3).

Kıble bir tevhîd ipidir. Âşık bu ipe tutunarak tek yöne tutunûr; Lâ ilâhe'de bütün yönleri yok eder. Zirâ kıblesizlik şirktir. Sevgili âşığın kıblesi, kâbe de sevgilinin semti, köyüdür yani vuslat makamıdır. Dolayısıyla Allah âşıkları Kâbe'ye varmak için, Allah yoluna kurban olmak için adeta birbirleriyle yarışır (G 29/5).

Tabiblerin deva bulamayacakları tek dert aşk hastalığıdır. Aşk onulmaz bir dert; kapanmaz bir yaradır. Âşık bu durumundan şikâyetçi değildir. Hak âşığı, Sevgili'nin elinden gelen dertleri, kahrın da hoş, lütfun da hoş diyerek karşılar. Ve sabır gösterir. Zira yaşadığı dertler biterse Sevgili'nin kendisinden el çektiğini düşünerek kahrolur. Dolayısıyla âşık Sevgili'den gelecek her cevır ü cefâyâ karşı sabır meyvesinden acı da olsa zevkle yer. Sabır tevriyeli bir kelimedir. Birinci anlamı, bir duruma, olaya ya da kişiye katlanmaktır. Bitmeyen bir hazinedir. İkinci anlamı, Sumatra Adası'nda sarı sabur adında bir ilâçtır. Rûhen bunalanlara içirilir. Rahatlatıcıdır ama acı bir meyvedir. Âşık sabırlıdır. Mecnûn sabırlı olmasa çöllere düşmezdi. Dolayısıyla âşık derdi için tabibe itibar etmez (G 33/2).

Zülf, Allah'ın birliği, tekliği; çevgân, Allah'ın takdîri; tûp ise bu takdîre boyun eğiştir. Her şeyin takdiri sonsuz kudret sahibi olan Allah'a aittir. Âşıklar ise ezelden beri bu takdîre boyun eğmişler, “*Kalu belâ*” demişlerdir (G 36/4).

Ar ve namus zâhid olanın vazgeçilmez hasletleridir. Ama âşık rindedir. O aşk ateşiyle yanıp kavrulmuştur ki kendinden geçmiş, ne yaptığını bilmez halde yürür (G 50/6).

Âşığın gönlü sevgilinin yani Hakk'ın aşkı ile öylesine doludur ki bu aşk, tüm mekânı varlığıyla donatmıştır. Dolayısıyla âşığın gönlü cûş edip umman olmuştur. Âşık bir divâne haline gelmiştir. Duyduğu sesleri O'ndan bilir ve hoş bilir. Hatta kendisine canını fedâ etmesi söylenmiş olsa bile. Zira o bekâ denizine dalmak için üstündeki fenâ gömleğini çıkarıp atmıştır (G 65/1).

Aşk yolu cevır ve cefâ oklarıyla dolu, uzun meşakkatli bir yoldur. Âşık böyle bir yola seve seve koyulur. Bu yolda önüne divler, ejderhâlar çıksa; aç, susuz bile kalsa sevgiliye vuslat arzusu ona her sıkıntıyı unutturur. Zirâ o sevdiğini bulduğunda her şeyi

kaybetse de hiçbir ehemmiyeti yoktur. Sevgiliye kavuşan âşık, köle de olsa murâdına erdiği için cihânın padişahı olmuştur:

Gerçi kim ‘ışkun tarîhi pür-hatar dirler velî
Göricek ‘âşıklar andan eylemez ictinâb
G 113/2

Fuzulî bir gazelinde şöyle der: “Değildim ben sana mâil, sen ettin aklımı zâil /Bana tân eyleyen gâfil seni görgeç utanmaz mı” Âşığın utanma ve rahatta olma gibi kaygısı yoktur. Selâmette olmak, utanma ayıplama gibi kaygıları güden zâhittir. Kendini âşık zannetmekle büyük yanılğı içindedir:

‘Âşık mıdurur isteye ol râh-ı selâmet
Yâ‘âr ide ol eyliyecek anı melâmet
G 235/1

Âşığa sevgilinin lütfu da kahrı da hoştur. Âşığın sevgiliden gonca beklentisi yoktur, dikene de râzıdır. Âşığa düşen, sevgiliden gelen cevri ü cefâyâ sabır göstermektir. Buna rızâ makamı denir. Âşık düşünür ki, sevgili kendisine dert veriyorsa demek ki kendisini muhatap kabul ediyordur. Sevgili mutlak güzellik sahibidir. Her haliyle sevdiklerini kendine hayran eder. Allah (c.c.) gizli bir hazinedir. Bilinmeyi istemiştir. Ve âlemleri yaratmıştır:

Ey mâh cemâlüne cihânı nigerân it
Göster ruhun ‘âşıkları hûnîn-cigerân it
G 248/1

Âşık, melâmet ehlidir; selâmet ehli değildir. Belâlarla hem-dem olmuştur. Onun belâsı aşkıdır. Âşk, sevgiliden gelen ni’mel belâdır. O, bu yolda paymâl olmayı, mecnun misali çöllere düşüp kendinden geçmiş âvâreliği seçmiştir. Kendini yani etten kemikten olan fanî yanını kaybedişte bakîliği kazanmıştır. Buna karşın zahidin ithamları onun için lâf ü güzâftır.

Zâhid yaraşursın yûri ol sag u selâmet

‘Âşık olanun fahrı olur olsa melâmet

G 250/1

Sevgili sonsuz kerem ve lutf sahibidir. O dilediğine lutfunu ve keremini nâsib eder. O’nun lütuf ve keremini en çok hak edenler ise âşıklarıdır:

Eger lutf u kerem kılsan yeridür cümle ‘uşşâka

Ne var şimdi mi olmuşdur bu ‘âlemde kerem peydâ

G 31/7

Âşığın acıları inleyişlere dönüşür, geceleri kaplar. Cevr, nâle ve şeb kelimelerinde tenasüb vardır. Acıların demlendiği vakitler gece vaktidir. Her canlının uykuya, istirahata çekildiği demlerde âşık zâr edip inler ve inleyislâmın sevgiliye bu vakitlerde ulaşabileceğini düşünür. Âşık aslında çektiği cefâdan şikâyetçi değildir. Onun isteği sesini, inleyislâmni sevgilisine duyurabilmektir.

Cevri ‘âdet kılmasun ‘uşşâka zülfün key sakın

Bir gün ola irişe bir nâle-i şeb-gîr ana

G 75/4

Sevgili cemâl ve celâl sahibidir. Âşıklarına dilediği gibi sefâ yahut cefâ eyler. Âşıklar sevgilinin karşısında kendini bir hiç olarak görür:

Hüsnine magrûrdur ‘uşşâkı eyler pâymâl

Çagırup bin dâd idersem gûş idüp virmez cevâb

G 165/2

Şâir, âşığın hâliyle ilgili güzel bir teşbih ve hüsn-i ta’lîl yapmıştır. Âşıkların sevgili için döktüğü gözyaşlarını gümüşe, ızdıraptan sararan yüzleri altına benzetilmiştir:

Yiter ‘uşşâka yaşı rûy-ı zerdi
Ki bunlar içre olmaz sim ü zer dost
G 192/3

Sevgilinin güzelliğini adlandırmak için kullanılan tasavvurlardan biri de hurŝîd yani mihr, güneŝtir. Güneş, nasıl canlıların varlığını sürdürüebilmek için temel ihtiyaçsa Sevgili de âşıklar için olmazsa olmazdır:

Sen oldun hüsn ile hurŝîd-i Enver
Kapunda cümle-i ‘uŝŝâk zerrât
241/4

2. YOL, MEZHEB, MEşREP

Gidilecek yol anlamına gelen mezhep dini literatürde Allah’ın emirlerine ve Hz. Peygamber’in sünnetine uygun davranabilmek için din âlimlerinden birinin yolunu takip etmek demektir. Bkz.⁹¹ Meşreb ise her insanda farklılık gösteren mizac, zevk ve alışkanlıklardır. Bkz.⁹² Şâir, her üç imajı da beyitlerinde sıkça kullanmıştır.

Yol çoktur. Ama doğru olan yol birdir. O da sevgiliye giden yoldur. Bu yolu aramak gerekir. Beyazıd-ı Bistâmî Hazretlerinin dediği gibi “*Bulanlardır ancak arayanlardır.*”

Bulınûr dürlü dürlü gerçi mezheb
Bulınmaz ararsan bir ‘âli-meşreb
G 170/3

Dervişin susuzluğunu giderecek olan aşk ŝarabıdır. O, aŝka teŝnedir. Başka hiçbir şeye ihtiyaç duymaz. Şâir de kendini aşk şarabından yudumlayanlar arasında saymıştır:

⁹¹ Gölpınarlı, Abdûlbaki, *Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*, İstanbul, 1997, s. 232.

⁹² Cebecioğlu, Ethem, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, 2004, s.436.

Muhibbî koma elden câm-ı ‘ışkı
Gerekmez rind olana illâ meşreb

G 175/5

Âşık için kimi zaman sevgilinin bulunduğu yer âsitan olur. Âsitan, dergâhtır. Gönül erenlerinin bir araya toplandığı yerdir. Geleneğe göre âsitâna gelen her kişiye kapı açılır. Âşık da sevgilinin âsitânına varıp kabul görmek ister:

Âsitânuna Muhibbî geldi vaslun isteyü
Var mı bir mezhebde kim redd ide mihmânı dürüst

G 237/5

Allah rahmeti sonsuz olandır. Sevenlerini mahşer gününde karanlıklar içinde bırakmaz, Onlara necâtın yolunu gösterir:

Zulmet-i mahşerde yolın bilmeyen ‘âşilere
Şefkat idüp olasın her birine sen reh-nümâ

G 65/2

Bahçıvan Hak aşığıdır. Allah’ı zikrederken bir bahçıvanın gül bahçesini tezyin etmesi gibi en güzel zikirlerle duâlarla niyâzda, taltifte bulunur:

Bâğbân evrâk-ı gülde yollarun zeyn eylesün
Hayfdur cânâ koyasın sen zemin üstine pâ

G 72/3

Gönül yani kul, yoldan sapmıştır. Yaratıcı’nın inâyet ve rehberliğine muhtaçtır ki, doğru yolu gösterecek olan Allah’tır.

Ey dil-i kec togrı yola baksana
Çünkü gösterdi tariki Hakk sana

G 86/1

Âşığın beden mülkü virâneye dönse de mühim değildir. Çünkü o canlar canını bulmuştur. Zirâ âşıkların sevgilinin yolunda acı çekmesi onları olgunlaştırır, mutluluğa erdirir:

Gönderürsün gamzen okların cefâ sanma anı
Hey yolunda öldüğüm ol râhat-ı cândur bana

G 88/2

Yolların hepsi sevgiliye çıkar. Âşık için yollar kutlu serencâmını yaşadığı yerlerdir. Âşığın daimî güzergâhıdır. Gül ve yol deyince akla gelecek olan Hz. Muhammed'tir. Gül, peygamberin sembolüdür. O'nu seven ümmeti ise geçtiği yola yüzlerini koyarlar. Mevlâna gibi Yunus Emre gibi ayağının izinin tozuna yüz sürerler:

Yollarun üzre nigârâ yüzümi ferş ideyin
Sehv ile ey gül-i nâzik koyasın üstüne pâ

G 94/3

Aşk, sevgilinin kapısının anahtarıdır. Ve o anahtar âşığın elindedir. O yüzden nereye varacağını bilir. Zâhid gibi yolunu şaşırılmış yanlış kapılara yönelmiş değildir:

‘İşk çün rehber olup gösteriser râh bana
Zâhidâ sanma ki senün gibi yolum yarılam

G 109/3

Âşık, sevgili, rakîb üçgeninde, rakîb âşığın önüne hep engel olarak çıkan sevgilinin güzelliğini görmeyi engelleyen kara bir gölge, karanlık bir buluttur:

Dün gece kasd eyledüm ta kim görem rûy-ı habîb
Mâni‘ oldı araya girdi bulut gibi rakîb

G 139/1

Gam bazen bir yol bazen de bir meclistir. Âşık gam yolunda ölmeye razıdır.
Gam meclisinde neye yoldaştır; felekten dert yanıp durur:

Ne gam yolunda ger ölse Muhibbî
Nigârâ tek sen ol sag u selâmet
G 225/5

Bezm-i gamda nâle kıl ey nây hâl-adş ol bana
Çarh elinden inleyem bir lahza yoldaş bana
G 44/1

Âşığın en iyi dostlarından biri de sabâ rüzgârıdır. Bunun sebebi bu rüzgârın, sevgilinin taze kokusunu âşığa taşımasıdır. Âşık, geceleyin sabânın kendisine yoldaşlık etmesini istiyor ki bunun gerçekleşmesi de muhâldir. Zira sevgilinin kokusu ancak gündüz vakti ulaşabilir, geceleri âşık, hayaliyle iktifâ etmek zorundadır:

Gülşen-i kûyı tolanmaga nigârün subha dek
Ey sabâ merdümlik it bir gice yoldaş ol bana
G 44/4

3. TARİKATLARLA İLGİLİ KAVRAMLAR

Yaratılan varlıkların nefesi adedince Allah'a giden yol vardır. Bu yollardan biri de tasavvuftur. Tasavvuf dinin iç yüzüdür. Tarikat, tarikat ehlinin ahlâkını güzelleştirir, kötülüklerden uzaklaştırır.⁹³

3.1. Abdal

Budala kelimesiyle aynı anlamda kullandığı da ileri sürülen abdal, tarikatta ölen erenlerin yerine geçen daha aşağı dereceden erendir. Dîvan edebiyatında zâhid için

⁹³ Bkz. Pala, İskender, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, İstanbul, 2002, s. 452.

kullanılan tabirlerden biri olup, cahil fakat cahilliğinin farkında olmayan aşk ehline düşmanlık besleyen kişidir.⁹⁴

Muhibbî abdalı zahid ile aynı anlamda kullanır. Abdal, âşığın aşk derdiyle yarılan bağırmı görse şaşırıp kalır. Âşığın elifler çekmesi âh etmesidir. Öyle bir âh çeker ki dağlar bile karşısında duramaz, yanar kül olur:

Daglar yakdum vü hem çekdüm elifler yer verin

Sinemün çâkin görse reşk ide her abdal ana

G 110/3

3.2. Derviş

Saçı sakalı uzun, üstü başı dağınık kişiler olan dervişler dünyadan kendilerini tecrit etmiş kişilerdir. Tasavvufî manada derviş, sufîdir.⁹⁵

Divân şiirinde derviş feragati, fakirliği ve kanaatkârlığı ile ele alınır. Derviş dünyaya ehemmiyet vermez. Bu haliyle bir kul gibi görünmesine karşı aslında derviş gönül sultanıdır.⁹⁶

Fakir, dilenci, dünyadan yüz çeviren, kendini Allah'a veren kişi. Tarikat mensublarının çoğu fakir oldukları için, derviş ismiyle anıldığı ileri sürülür. Ancak, hakikî derviş, kimseden bir şey istemez ve istememesi tarikat kuralıdır. Mevlevîyye ve Rıfâiyye tarikatlarından öğrendiğimiz kadarıyla, bir derviş üst üste üç günlük açlık çekmeden, bir başka kimseden yiyecek isteyemez. Derviş kelimesi, kapı eşiği manasına da gelir. Dervişin, kapı eşiği gibi başkalarından gelen ezâlara tahammülü olması gerekir. Bu espriden dolaydır ki dervişler, herkesin ayak basıp ezdiği kapı eşiğine basmazlar; hatta tekkeye veya türbeye girerken eşiğe saygı göstermek üzere onu öper, sonradan üzerine basmadan atlayıp içeri girerler. Bu kelime İran'da ortaya çıkmasına rağmen Arapça'ya geçmiş; "derâviş" şeklinde çoğulu yapılmış; hatta Arapça karşılığı "fakir" ve çoğulu "fukara" kullanılmıştır. Tasavvuftaki mânasıyla, bir şeyhin bey'ati ve terbiyesi altında bulunan kişi demektir. Hz.Peygamber (s.a.s.) için de kullanılan şu tabir "*derviş-i*

⁹⁴ Bkz. Gölpınarlı, Abdülbaki, *Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*, İstanbul, 1997, s.5.

⁹⁵ Bkz. Uludağ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, 1998, s. 103.

⁹⁶ Bkz. Pala, İskender, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, İstanbul, 2002, s. 122.

sultân-ı dil”, padişah gönüllü fakir anlamına gelir. Alçakgönüllü, ârif, kanaatkâr kimselere de derviş meşreb denir.

Vir zekât-ı hüsnüni men ‘ itme bu dervîşden
Hem benüm gönlüm yapılsun hem sana olsun sevâb
G 123/3

Şâire göre dertli dervîşin hâli sorulmaz. Halinin sorulmamasına da şaşılmaz. Çünkü dervîş derdi vuslata ermektir:

Sormasa bu derd-mendün halini olmaz ‘aceb
‘Âr ide dervîşden her kandese ‘âlî-cenâb
G 130/4

3.3. Âsitân, Dergâh

Âsitân, atabe, eşik, dergâh, Bir tarikat kurucusunun veya büyük bir velinin gömülü olduğu türbe anlamına gelir.

Dergeh şeklinde de kullanılan dergâh kelimesi atabe, eşik anlamlarına gelir. Âsitânla aynı anlamdadır. Fakirlerin ve yolcuların barındığı yerdir. Divân edebiyatında “kapı eşîği” anlamında da kullanılır. Dergâh ve dervîş beyitlerde sıklıkla beraberdir. Dergâh-ı âli, Dergâh-ı İlâhî gibi tamlamalarla da ifade edilir.

Muhibbî, dergâh ve âsitânı “Allah katı” anlamıyla beyitlerinde işler. Âhîret, geda, mezheb, şah kavramlarıyla birlikte kullanır:

Kim ire dergehüne ire murâdına o dem
Dü-cihân içre çü ‘âşıklara sensin maksûd
G 9/2

Aşk sultanı adaletlidir. Ayrım gözetmeksizin herkese eşit muamelede bulunur:

Ey muhibbî hürmet etmez kimseye sultân-ı ‘ışk
Bildürür dergâh-ı ‘âlîsinde anun şeyh ü şâb

G 154/5

Keykâvus ve Husrev meşhur İnan şahlarıdır. Âşık, için tac sahibi olmaksızın sevgilinin ülkesinde köle olmayı tercih eder. Sevgiliye kul olmak, âşığı sultan eder:

Taht-ı Keykâvus ü tâc-ı Husrev’e meyl itmezüz
Bendelik çün âsitânunda müyesserdür

G 46/3

Âşık için sevgilinin eşiğinde dilenci olmak, dünyaya sultan olmaktan yeğdir:

Bana bu dünyâyâ sultân olmadan
Yegdür olmak âsitânında gedâ

G 95/6

Tarikat geleneklerine göre kapıya gelen misafir çevrilmez. Âşık da sevgilinin kapısına geldiğini, geri çevrilmek istemediğini söyler:

Âsitânuna Muhibbî geldi vaslun isteyü
Var mı bir mezhebde kim redd ide mihmânı dürüst

G 237/5

3.4. Hırka, Destar, Hil’ât

Dervislâmn giydiğı yamalı elbisedir. Hırka liyakatinden dolayı merâsimle dervişe giydirilir. Hırka giymek, dervişin Allah tarafından kabul edildiğinin göstergesidir. Hırkayı giyen derviş dünya nimetlerinden, güzelliklerinden kendisini

tecrît eder.⁹⁷ Muhibbî de dünya nimetlerinden uzaklaşma adına şu beyitte hırka metaforunu kullanır:

Gider bu atlas ü fâhir libâsı
Sana bir hırka çün eyler kifâyet
G 197/2

Destar

Destâr, takke, fes gibi başlıkların üzerine sarılan sarıktır. Şâir rind meşreptir. Çünkü yalnızca bir sembolden ibaret olan sarığı ve cübbeyi şaraba rehin bırakır:

Rehn bâde kodı çün cübbe vü destârı Muhibb
Saff-ı rindânda turursa nola sâfi-meşreb
G 129/5

Hil'ât

Kaftan ya da süslü elbise anlamına gelen hil'ât, Divân şiirinde âşığın sevgiliden gördüğü ezâ ve cefaya benzetilmiştir. Kezâ, âşık sıkıntıları üzerine bir hil'ât gibi giyer. Tasavvufta ise Allah'ın lütfu olarak tabir edilir.

Muhibbî, Allah'tan gelecek en küçük lütfa dahi razıdır:

Bu libâs ü hây hûy ü tantana nedür dilâ
Egnüne hil'at yeterken bir palâs ü bir 'abâ
G 4/5

Âşığın âhı, başına giydiği tâc; gözünden akan yaşları, hil'ât olmuştur:

---

⁹⁷ Bkz. Pala, İskender, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, İstanbul, 2002, s. 216.

Başuma âhum şu'â'ı tâc-ı efserdür bana
Eşk-i çeşmüm virdügi hil'at-i ser-â-serdür bana

G 46/1

Âşığı bir şâh gibi tasavvur eden şâir, âhının ateşini altından bir bayrağa;
kaftanını da gözyaşına benzetir.

Şah-ı 'ışkam şu'le-i âhum bana zerrin-'âlem
Hil'atümdür eşk-i çeşmümden ser-â-ser gâh şîb

G 144/3

Gözlerüm yaşını lâyık gördi hayât-ı felek
Biçdi hil'at egnüme gâhi ser-â-ser gâhi şîb

G 158/3

4. TECELLÎ

Daima bilinmeyenden bilinene, karanlıktan aydınlığa geçiş gibi anlamları olan tecellî,⁹⁸ ehl-i dile mahsustur. Tecellî sahibi sonsuza dek Allah'a boyun eğer.⁹⁹ Tasavvufta tüm varlığın farklı boyutlarda tecellî ettiği düşünülür. Tasavvuf ehlinin vahdet-i vücuda erebilmesi için belli merhalelerden geçmesi gerekir. İlk basamakta her işi yapanın Allah olduğunu, ikincisinde bütün sıfatların Allah sıfatı olduğunu, sonuncusunda da herşeyin Allah'ın zuhurundan ibaret olduğunu anlar."¹⁰⁰ Muhibbî, tecellî kavramını Musa (a.s.)' la birlikte kullanır. Allah'ın Eymen Vadisi'nde Tûr Dağı'na tecellî etmesi hadisesini anlatır:

Ger tecelli itmese Mûsâya nûr-ı nâr-ı 'ışk
Bir kÂdem basmazdı ol vâdi-i eymeden yana

G 53/4

⁹⁸ Bkz. Uludağ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, 1998, s. 341.

⁹⁹ Bkz. Kuşeyrî, Abdülkerim, *Kuşeyrî Risalesi*, (Haz. Süleyman Uludağ), İstanbul, 1999, s.168.

¹⁰⁰ Bkz. Pala, İskender, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, İstanbul, 2002, s. 458.

5. HAYRET, HÂL

Ehl-i tasavvufun bir tecellî sebebiyle muhakeme edemez hale gelmesidir. Allah'ın tecellîlerini seyirde hayrete düşmek sıddıklıktır.¹⁰¹

“Aynı kökten türeyen hayran da şaşmış, şaşırmış manalarına gelir. Edebiyatta hayran kelimesi Âşık için aşırı tutkun olma hâlini belirtir. Hayran, esrar sarhoşu demektir ki bu bakımdan mest (sarhoş) kelimesinden bir derece üstündür. Tasavvufta hayret makamını aşanlara hayran denilir. “Hayran olmak veya hayran kalmak” bir durum karşısında -özellikle Allah'ın veya sevgilinin güzelliği karşısında- esrar içmişcesine kendinden geçmektir.”¹⁰²

Hayret

Âşık da sevgilinin aşkıyla kendini kaybetmiş; divâne olmuştur:

Şöyle rüsvâ eyledi 'ışkun bu ben divâneyi
Hayret olur sâye mi karşımda hayrândur bana
G 64/3

Şâire göre âşık gam çölündedir. Sevgilinin saçı Leylâ'dır, kuşlar da Mecnûn'dur. Ve âşığın başında bu kuşlar yuva kurmuştur. Bu durumdan dolayı hayret içindedir. Şâir telmih ve teşbih sanatından faydalanarak âşığın gamlı, çaresiz halini dile getirmiştir:

Dest-i gamda Leylî zülfünden Mecnûn-vâr
Kalmışam hayretde murgân tutdı başumda yuvâ
G 72/2

¹⁰¹ Bkz. Uludağ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, 1998, s. 162.

¹⁰² Bkz. Pala, İskender, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, İstanbul, 2002, s. 211.

Hâl

Zikir, sevinç, hüzn gibi durumlarda kalbe gelen şeye hâl denir. Tasavvufta hâl ve kâl ehli olmak üzere iki grup vardır. Kâl ehli, hakikate erememiş, manevi hâllerden uzak kişilerdir. Hâl ehli ise ma'rifeti yakalamış, manevî hallere açık kimselerdir.¹⁰³

Mevlânâ'nın aslî vatanından ayrılmış ney'inin hâliyle gül bahçesinden ayrılmış bülbülün hâli aynıdır. Âşığın da Sevgili'den ayrılmış hâli bülbüle benzetilir:

Sorma hâlüm gül yüzünsiz dostum

Bülbülün gülzârsuz hâli nola

G 17/4

Sevgili'nin varlığı âşığı kendini bilmez hâle düşürür (52/1). Ve Sevgili'nin yüzüne bakamasa da O'nun gül yüzünü görememe düşüncesi âşığı öldürür. Sevgili'ye âşinâ olduğundan beri âşık hangi hâlde olduğunu bilemez:

Bakmazam gün yüzüne görmesem de ölürem

Bilmezem hâlüm nolur kim âşinâ oldum sana

G 38/3

Âşık, sevgili için çektiği sıkıntılı hâllerin sevgili tarafından anlaşılmasını ister (G 44/1). sevgiliye hayran olan âşığın hâlini gören de sevgiliye hayran olur (G 97/2, G 76/5).

Âşık ağlayan, inleyen hâline karşılık, sevgilinin kendisini anladığını ve kendisine merhamet ettiğini söyler:

Rûy-ı zerdümi benüm rahm itdi dildârum görüp

Anladı derd-iderûnum hâlet-i zârum görüp

G 147/1

¹⁰³ Bkz. Cebecioğlu, Ethem, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, 2004, s. 245.

Sevgili'nin aşkının mübtelası olan âşığın harâb hâlini, gönlündeki aşk ateşi, gözündeki yaş ve sararmış yüzü en iyi şekilde anlatır:

Dilde âteş gözde nem başumda zülfinden hevâ
Nola hâlüm bilmezem ışk ile oldum mübtelâ
G 98/1

Yazayım bir bir kamu eşkümle dil ahvâlini
Rûy-ı zerdüme bakup ma'lûm ola tâ hâl ana
G 110/4

Sîne sûzân dîde giryân olalıdan ışk ile
Kim sorarsa hâlümi hâlüm direm gâyet harâb
G 126/3

Şâir, gönül hâlinin derdini anlatmaya yazının kifâyet etmeyeceğini dile getirir (188/5). Ayrıca Kıyâmet gününü tahayyül ettikçe hâl-i pür melâline üzülür:

Derdâ vü dirigâ nolısar hâlümi bilmem
Ger nâme-i tâ'at ne-resed rûz-ı kıyâmet
G 233/4

Âşık, hâl ehli olduğundan gece ve gündüz Sevgili'nin güzel yüzünü düşünür, güzelliğini zikreder; dünya lezzetlerinden geçer:

Gice ve gündüz endîşem nigârun zikr ü fikridür
Eser kalmaya ger benden o hâlet olmaya zâil
G 2/4

Cihân keyfiyetinden cümle geçdi
O kim câm-ı lebünle buldı hâlet
G 246/4

6. HALVET

Kelime anlamı yalnızlık, uzlet demek olan halvet, Allah'a yönelmek ve bu yolda kendini masivadan tecrit etmek demektir. Halvet saffet ve vuslat ehlinin vasfıdır. Halvetteki amaç, kişinin kendi nefsinin terbiye etmesidir. Nefsinin terbiye etmek için hâl ehli, nefsinin hor ve hâkir görür.¹⁰⁴

Sofunun mescidin köşesinde yalnızlığa dalması, inzivaya çekilmesi samimi bir davranış değildir. Bu onun ikiyüzlülüğünün ifadesidir:

Gerçi zâhid künc-i mescidde olur halvet-nişîn

Bu riyâ ile veli olmaz müselmân dürüst

G 186/3

7. FENA-BEKA

Fena, geçici olma; bekâ, kalıcı olmadır. Nefsinde fani olan Hakk'la bakî olur.¹⁰⁵ Fena, kişideki kötü sıfatların yok olması; beka, güzel hasletlerin ortaya çıkması ve bunların devam etmesi şeklinde de yorumlanır¹⁰⁶ Muhibbî, fena kelimesini yokluk, ölüm anlamında kullanmıştır. Ferhad ve Kays'ın yani Mecnûn'un ölüm yoluna gittiklerini kendi payına ise gam dağı ve sıkıntı çölünün düştüğünü söyler. Şâir bu beyitte telmih sanatından faydalanır:

Gitdi çün râh-ı fenâya ey gönül Ferhâd ü Kays

Degdi Gam kuhi ile mihnet beyâbânı bana

G 70/6

Şâire göre âşık bu dünyada eziyet çekmeye râzıdır. Zira bunun karşılığını ebedî âlemde misliyle alacaktır. Zahmette rahmet vardır:

¹⁰⁴ Bkz. Kuşeyrî, Abdülkerim, *Kuşeyrî Risalesi*, (Haz. Süleyman Uludağ), İstanbul, 1999, s. 197.

¹⁰⁵ Kuşeyrî, Abdülkerim, a.g.e., s. 160-161.

¹⁰⁶ Uludağ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, 1998, s. 71.

Zelîl olup gedâ-yı ‘ışk dünyâda çeke mihnet
Bekâ mülkinde ol sultan olup bulur nice ‘izzet

G 205/4

8. VAHDET-KESRET

Vahdet, birlik; kesret ise çokluktur. Tasavvufta vahdet, varlıkların mevcudiyetini Allah’tan bilmektir. Kesret, varlıkların varlığını kendinden bilmektir. Kesrete karşı vahdette, her varlıkta Allah’ın tecellî ettiği düşünülür.¹⁰⁷ Güneşten yansıyan ışıklar birer kesret iken, bu yansıyan ışıkların güneşten olduğunu bilmek ve ikrar etmek vahdettir. Tıpkı dalgaların çok görünüyör olmasına karşın denizin bir parçası olduğunu kabul etmek gibidir. Bir başka ifadeyle bu dünya da bir kesret âlemidir.¹⁰⁸

Tasavvufta aslolan vahdeti kesret içinde görmektir. Yani inzivâyâ çekilmeden, dünya hayatı içinde her şeyde ve her yerde Allah’ın kuretini görebilmektir. Vahdet-i vücut görüşünün çıkış noktası budur.¹⁰⁹

Muhibbî, kişinin benliğinden sıyrılmadıkça birliğe ulaşamayacağını, varlık ve yokluğun kendisi için aynı anlamı taşımadığı sürece tevhid inancına vâkıf olamayacağını ifade eder:

Benlügi terk itmez isen iremezsın vahdete
Tâ senün yanunda bir görünmeye nist ile hest

G 182/4.

9. AKIL, ÂKİL

Kur’ân-ı Kerim’de akıl, insanın yaptığı her şeye anlam kazandıran ve Allah’ın emirleriyle insanın sorumluluk almasını sağlayan şekilde ifade bulur.¹¹⁰

¹⁰⁷ Gölpınarlı, Abdülbaki, *Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*, İstanbul, 1997, s.198.

¹⁰⁸ Bkz. Pala, İskender, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, İstanbul, 2002, s. 280.

¹⁰⁹ Bkz. Pala, İskender, a.g.e., s. 482

¹¹⁰ Bkz. Bolay, Süleyman Hayri, “Akıl”, *D.İ.A.*, İstanbul, c.II, s. 239.

“Âkil ise lügatte “akıl sahibi kimse” manasına gelmektedir. Bir hukuk terimi olarak iyi ile kötüyü, kâr ile zararı ayırt etmeye yarayan zihnî melekeler açısından yeterli kimseyi ifade eder. Mecelle’de mümeyyiz terimi de benzer şekilde tarif edilmiştir.”¹¹¹

Divân edebiyatında akla uymak, aşk karşısında büyük bir belaya tasallut etmek gibidir. Divân şâirleri aklın değil aşkın yanındadırlar.

Şâir, dünya için sıkça kullanılan bir teşbihi dile getirir. Dünyayı, terkedilmiş, köhne bir hana, insan ömrünü de bu handan geçip gidecek bir kervana benzetir. Bu durumun farkına ise ancak akıl sahipleri varır:

Ribât-ı köhnedür dünyâ göçer çün kârbân-ı ‘ömr

Buna dil bağlamaz dana gönül virmez buna ‘âkil

G 2/3

Bu beyitte ise dünya bir evdir ve kimse için kalıcı bir yer değildir. Akıllı olan dünyaya bel bağlamaz. Şâirin tavsiyesi insanın kendisini dünyadan soğutmasıdır:

Çünkü bildün dâr-ı dünyâ kimseye itmez vefâ

‘Âkil isen ana bakma gönlünü ansan soyut

G 230/5

10. ÂŞİNÂ

Sözlük anlamı bildik, tanıdık demek olan aşinâ, tasavvufî mânâda aşk şarabından yudumlayan, hakikate ermiş, Hakk’ı tanımış kişidir.

Muhibbî âşinâ kelimesini aşağıdaki beyitte yakın anlamında kullanır. Sevgilinin kaşını yaya benzetirken kendi sinesini sevgiliye yakın olabilmek için nişan yaptığını söyler. Âşık hâhişkârdır. Sevgiliye her daim yakın olmak ister:

Sînem nişân eyledüm ey kaşı yâ sana

Bu nev’ ile ola kim olam âşinâ sana

G 12/1

¹¹¹ Döndüren, Hamdi, “Âkil”, *DİA*, İstanbul, 1989, c.II, s. 247.

Aşağıdaki beyitte ise âşinâ dost anlamıyla kullanılır. Âşık ne yârdan ne de serden geçebilir. Sevgilinin gün yüzüne bakamaz ama bakamama düşüncesi de onu öldürür. Çünkü sevgiliye dost olmuştur:

Bakmazam gün yüzüne görmesem de ölürem
Bilmezem hâlüm nolur kim âşinâ oldum sana

G 38/3

Son beyitte de âşinâ tanıdık anlamıyla ifade edilir. Âşık peri yüzlü sevgiliyi tanıdığından beri sevgili kendisinden uzak durmaktadır, kaçmaktadır:

Ugramaz benden yana bîgâne-veş turmaz kaçar
Ol perî ile olaldan oldı gönlüm âşinâ

G 105/2

11. HİCÂB, NİKÂB

Hicâb, utanma, sıkılma demektir. Ahlâka mugayir bir durumda hicâb duymak bir üstünlüktür. Tasavvufta hicâb, Allah'ın tecellisini görmeye engel olan şeylerdir. Maddî ve manevî âlem arasındaki bu perdeyi kaldırmadıkça vuslat gerçekleşmez. Bunun için ehl-i dilin maddî bağılıklardan sıyrılarak, nefsiyle mücadele etmesi gerekir.¹¹²

Nikâb ise yüz örtüsü, peçe demek olup, edebiyatımızda sevgilinin saçını için kullanılır. Âşığın arzusu bu nikâbın açılmasıdır.

Sevgilinin saçını sevgilinin güzel yüzü için bir perdedir. Âşığın bu güzel yüzden mahrum kalmasına neden olur:

Zülfünü gün yüzüne yine eyledün nikâb
Görmem yüzünü oldı bana âh ol hicâb

G 135/1

---

¹¹² Pala, İskender, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, İstanbul, 2002, s. 250.

Âşık sevgilinin aydınlık yüzünü örten saçlarının ne zaman kalkacağını merak eder:

Zülfini ref it görinsün gün yüzün
Niceye dek ol nikâb ile tura

G 80/4

Şâir sevgilinin saçları yanında kendi gözyaşlarının da bu güzel yüzü görmeye engel olduğunu söyler. Âşık sevgili için öyle gözyaşları döker ki, gözleri görmez olur. Bu beyit Hz Yakub'un Hz. Yusuf'tan ayrı kaldığı için döktüğü gözyaşları neticesinde gözlerinin kör oluşunu hatırlatır:

Gözlerüme gâh mâni'dür sirişk
Gâh gün yüzine zülfidür nikâb

G 156/4

Şâir, bu beyitte hüsn-i ta'lîl sanatına başvurur. Sevgiliyi güneşe benzeten âşık, sevgilinin gül yüzüne saçlarını saçması neticesinde aynı zamanda güneş gibi olan yüzüne örtü çekileceğini söyler. Güneşin yüzüne örtünün çekilmesi doğal bir hadise olan gecenin başlamsıdır. Sevgilinin saçı da geceyi, karanlığı temsil eder:

Gül yüzine nâz ile zülfini efşân eylese
Ana benzer âfitâbun yüzini tuta nikâb

G 168/2

12.GAYB

Gayb, Allah'ın yaratılandan sakladığı her şeydir. Allah'ın pek çok âlemi vardır. Allah gaybdan birini insanın ilminde mufassal kılmıştır.¹¹³

Hafız meşhur İnan şâirlerindedir. Muhibbî şî'rini methetmek için kendisine gazel yazması için ancak Hafız gibi birinden ilham geleceğini söyler:

---

¹¹³ Cebecioğlu, Ethem, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul,2004, s. 227.

Ger lisân-ı gaybdan gelse Muhibbî'ye gazel
Rûh-ı Hafız'dan bir istimdâddur dirler bana

G 16/5

13. SIR (ESRAR), RÂZ

Sır, Allah'ın gaib hale getirdiği ve ehl-i dilden başka kimsenin bilemediği tasavvufî duygulardır.¹¹⁴

Râz da sır anlamına gelir. Sevgilinin dudağı çözülemez ve anlaşılamaz olma haliyle râz olarak nitelendirilir. İlâhî aşk söz konusu olduğunda şarabta da sır özelliği bulunur.¹¹⁵

Aşk da bir sırdır. Zira âşık ile mâşuk arasındadır. Böyle olmasına karşın aşkın bir sır olarak saklanması çok zordur. Âşık ne kadar gizlemeye de çalışsa sırrını ifşâ eder.¹¹⁶

Âşığın sitemlerine karşı sevgili, âşığa aşkını fâş eylememesi tenbihinde bulunur. Âşık canından bile vazgeçse bunu dile getirmemelidir. Yoksa sevgili, âşığın aşkının zâyi olacağını, bir değer ifade etmeyeceğini dile getirir:

Didüm ey nâ-mihribân 'ışk ehli ider terk-i cân
Didi sakın sırrı nihân itme olur 'ışkun heba

G 30/3

Âşık için duyacağı en tatlı sır sevgilinin güzel ağzından dökülecek olan sırdır:

Ağzınun esrârını sordukca yok dimez nigâr
Görmedüm anun gibi 'âlemde bir şîrîn-cevâb

G 174/2

Şarab nasıl gizli sırları ortaya çıkarırsa al renkli dudak da ağzın sırlarını ortaya koyar. La'l ve şarab tenasüblü kelimelerdir. Çünkü ikisi de renk bakımından

¹¹⁴ Bkz. Uludağ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, 1998, s. 313.

¹¹⁵ Bkz. Pala, İskender, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, İstanbul, 2002, s. 388

¹¹⁶ Bkz. Arı, Ahmet, *Şeyh Galib Divânında Aşk*, Isparta, 2003, s. 138.

ortaktır. İki de âşığı mest eder. Aşk şarabın ta kendisidir. Aşk şarabından içen âşık, ister istemez aşkını ifşâ eder:

La'lün tuyurdı sırr-ı dehânunı illere
İzhâr itdi gizlü işi san şarâb-ı nâb
G 120/3

Âşığın sırrını açığa vuran âhi ve gözyaşındır. Âşık bunlara kesinlikle söz geçiremez:

Âhum ile göz yaşum fâş itmiş iken sırrımı
Hiç diyebilür miyem göz yaşına ben âh dost
G 223/3

Şâir, dünyanın sırrını anlamının yolunun şarabtan geçtiğini söyler. Aşk şarabından yudumlayan dünyanın sırrına erer:

Bana keşf oldı sırrı kâyinâtun
Ezelden bâdede var bu kerâmât
G 241/3

14. KANAAT, FAKR, GEDÂ, TERK

Kanaat, nefsi arzu ve dünyevî isteklerden uzaklaşmak, elde bulunanlarla yetinmek, ifrada kaçmamak demektir.

Şâir, 230. gazelin tamamında takdire şâyân hikemî beyitler dile getirmiştir. Aşağıdaki beyitte ise başta kendi nefsi olmak üzere insana dünya hayatında bir lokmaya dahi kanaatkâr olmak gerektiğini söyler. Bunun için örümcek örneğini verir. Örümceğin de bir sinekle iktifâ ettiğini söyler. Yani insanın hırs göstermemesini tavsiye eder:

Dâr-ı dünyâda dilâ bir lokmaya gel kâni' ol
Bir mekesle nitekim eyler kanâ'at 'ankebût
G 230/3

Fakr

Kulun kendisini âciz görmesi her şeyin sahibinin Allah olduğunu bilmesidir. Fakr sahibi kişiye derviş de denir. Zühd kavramına yakın anlamda kullanılır.¹¹⁷

Tasavvufî görüşlerden birine göre fakr, her işi ve her şeyi kişinin kendi murâdından geçerek Allah'ın mülkünde tasarruf etmesidir.¹¹⁸

Âşık Allah yolunda yoksulluğu tercih etmiş ve bununla daima gurur duymuştur. Âşığın ayıplanmak gibi bir kaygısı yoktur. Kendisine inci ve mücevherden tâc verseler giymez. Çünkü o sultanlığa değil kul olmaya tâliptir:

Hak yolına ihtiyâr-ı fakr idüp fahrum didi

Giymez idi virseler dürr ü cevâhir tâc ana

G 3/3

Sevgilinin güzel dudağını gören kişinin konumu, durumu ne olursa olsun bu güzellik karşısında kendinden geçer:

Her kim ki göre la 'lûni ol mey-perest olur

Mir ü gedâ ü bây ü fakir ü cevân ü şîb

G 149/4

Âşık sevgiliye hitâben aşkından dolayı fakir düştüğünü söyleyerek sevgiliden zekât ister:

İşkun ile cân u dil şöyle fakîr oldu bugün

Benden özge müstehak yokdur bana gel vir zekât

G 229/4

Yukarıdaki beyitle aynı anlamı taşıyan bu beyitte de âşığın sevgiliden talebi, sevgilinin güzelliğinin zekâtını âşığa vermesidir:

117 Yılmaz, H. Kâmil, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, İstanbul, 2002, s. 177.

118 Hucvirî, *Keşfü'l-Mahcûb*, (Haz: Süleyman Uludağ: *Hakikat Bilgisi*), İstanbul, 1996, s. 105.

Virmek istersen zekât-ı hüsnüni
Ben fakirem müstehakam vir zekât
G 236/3

Gedâ

Dilenci manasına gelen gedâ, Allah'tan gelecek lütuflara açık ehl-i dil olarak ifade edilir. Sosyal statüsü ne olursa olsun bütün kullar Allah'ın kapısında birer gedâdır: Dünya mülkünün sultanı olan şahlar, âlemlerinin sultanına birer gedadırlar

Kamu şehir kapusunda gedâdur
Ki şâhân-ı cihân-râ ust sultân
G 6/2

Muhibbî, cihan padişahlığının ehemmiyetsizliğinden dem vurarak kendisinin aşk bucağının gedâsı olduğunu söyler:

Çünkü Muhibbî kûy-ı mahabbet gedâsısın
Dehr içre ne gam er diseler padişâ sana
G 12/5

Âşık güzeller padişahı yanında onun aşkıyla müptelâ olmuş kendini âciz ve hâkir görür:

Sen güzeller şâhısın ben 'ışkın ile mübtelâ
Hiç olur mı ki mukârin ola şâh ile gedâ
G 32/1

Şâir, sevgilinin saçının perçemini Hümâ kuşuna benzetir. Hümâ kuşu doğan cüssesinde açık mavi renkli bir kuştur. Bu kuşa devlet kuşu da denir. Kimin üzerine gölgesi düşse o kişi izzet ve ikrâma nâil olur. Şekli ve taşıdığı anlam itibariyle

sevgilinin perçemi Hüma kuşuna benzetilmiştir. Âşık da kendini bu durumdan dolayı şanslı sayar. Çünkü sevgiliye geda olmakla âleme padişah olmuştur:

Perçemün zülfün hümâ-veş sâye saldı üstüme
Pâdişâh-ı 'âlem oldum çün gedâ oldum sana
G 38/2

Şâir, sevgilinin cömertliğine sığınarak bir dilenci de olsa kavuşmayı umar:

Ey Muhibbî valsını umman 'aceb divânelik
Olmasın sen bir gedâ ol ola bir 'âlî-cenâb
G 123/5

Muhibbî, bekâ mülkünde sultan olmanın dünyada bir gedâ gibi yaşamakla mümkün olacağını söyler:

Zelîl olup gedâ-yı 'ışk dünyada çeke mihnet
Bekâ mülkinde ol sultan olup bulur nice 'izzet
G 205/4

Terk

Arapça terk etmek anlamındadır. Fakr ve fenâ ehli dervişler için dört türlü terk vardır:

1. Terk-i dünya, 2. Terk-i ukbâ, 3. Terk-i hesti (varlık), 4. Terk-i terk.¹¹⁹

Muhibbî beyitlerinde terk-i dünya ve terk-i hesti'den bahsetmiştir. Şâir güzeller tarafından kötü adını koyduktan sonra âşığın, namusu ve namı terk edip halkın arasında kötü namlı olduğunu söyler:

---

¹¹⁹ Cebecioğlu, Ethem, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, 2004, s. 652.

Terk idüp namûs u nâmı olmışam bed-nâmı halk
Koyalı meh-pâreler rüsvâ-yı bed-nâmı bana

G 67/3

Kişinin gözünde altın ve toprağın değerinin bir olması gerekir. Birini diğerinden üstün gördükçe dünya terk edilmedikçe hedefe varılamaz. Menzil fedakârlık gerektirir:

İtmeyince terk-i dünyâ iremezsın menzile
Tâ ki yanunda senün bir olmaya hâk ü zeheb

G 150/6

Sevgilinin yanında âşğın canının hiçbir kıymeti yoktur. O canını severek sevdiğine bağışlar:

Cân nedür ‘ışkun yolında virmeyem cânı sana
Cânuma minnet gelür ger terk idem anı sana

G 70/1

Kişinin birliğe ulaşması için cismânî varlığından sıyrılması gerekir. Kişi ancak böyle bekâ bulabilir:

Benlügi terk itmez isen iremezsın vahdete
Tâ senün yanunda bir görünmeye nist ile hest

G 182/4

Sevgiliye ulaşmak için candan vazgeçmek gerekir ki bu âşık için şükredilmesi gereken bir lütuf ve kolaylıktır:

Kim ki vasl isterse dilber didi itsün terk-i cân
Ey Muhibb şükr it bu düşvâr oldı âsân ‘âkibet

G 195/5

15. HİMMET, İNÂYET, LÜTUF

Kemâle ermek ya da herhengi bir şeyi elde etmek için kalbin tamamen Allah'a yönelmesidir.¹²⁰ İnâyet ve lütuf ise ihsan ve kayırma anlamlarına gelir. Tasavvufî manada Allah'ın kulunu kayırmasıdır.

Muhibbî genel olarak himmet ve inâyet terimlerini Hz. Muhammed (s.a.s.) için yazdığı beyitlerde; lütf terini ise Allah Teâlâ'yı zikrettiği beyitlerde kullanmıştır:

Yedi iklimi musahhar idesin himmet ile
Emr-i Hakk ile melekler sana çün oldı cünûd
G 9/8

Şâir, başında aşkın bin türlü derdi olan âşığın yardım olmasa ömrünün boşa geçeceğini söyler:

Âh kim vardur benüm başumda bin dürlü hevâ
Ger 'inâyet itmesem 'ömrüm olur cümle hebâ
G 26/1

Muhibbî, Allah'ın bağış kaynağı olduğunu ve hesap günü Hz. Peygamber'in şefaâtine erebilmek için duâcı olduğunu söyler:

Sen 'inâyet kânısın çek cürmüni 'afve kulam
Umaram senden şefâ'at idesin yevm-i cezâ
G 26/2

Allah nice günahkâr kulların günahlarını örtetek affedendir:

Nice mücrim kullarunun cürmini setr eyleyüp
Eyledün her birine lutf ü sehânı sen nasîb
G 22/2

¹²⁰ Bkz. Uludağ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, 1998, s. 170.

Garip âşık, dertli, hasta ve çaresizdir. Sevgili onun bu hâlini bilir. Âşık da derdine derman bulmasını ister:

Derd-mendem hasteyem bî-çareyem bu ben garîb
Bildün ahvâlümi çün timâre lutf it ey tabîb
G 159/1

16. KERÂMET, KEŞF

Kerâmet, mümin kula, salih amel üzere olmasından dolayı ikram edilen bir lütuftur. Hicâb perdelerinin ortadan kalkarak kalp gözünün açılmasına ise keşf denir.

Şâir, sevgiliye İsa nefesli der. Çünkü Hz. İsa nefesiyle kerâmet göstererek hastalara şifa bağışlar. Âşık da sevgili tarafından iyileştirilmeyi bekler:

Teşneler bî-hadd yatur kûyunda ey ‘İsi-nefes
Aç kerâmet agzunu bulsun şifâlar an-karîb
G 171/2

Gönül bir ölüyken onu diriltici nefesiyle canlandıran sevgilidir:

Dil mürdesini eyledi bir lafzle zinde
İsâ’da da ancak bulunûr böyle kerâmet
G 250/4

Şâir, sevgiliyi ceylana benzetir. Saçının da âşığa şifa vereceğini söyler:

Gül yüzünden keşf kıl şol tura-i tartârın öp
Haste câna çün şifâdur hâl-i ‘anber-bârın öp
G 118/1

Aşk şarabı kerametlidir. Kim bu şarabtan içse dünyanın sırrına erer, gönül gözü açılır:

Bana keşf oldu sırrı kâyinâtun
Ezelden bâdede var bu kerâmât

G 241/3

17. MELÂMET

Melâmet, ayıplanmaya, kınanmaya rağmen doğru istikamette devam etmektir. Tarih boyunca peygamberler, veliler melâmet ehli olmuşlardır. Divân şiirinde de âşıklar aşkları uğrunda kınanmayı göze almışlardır. Bunun yanı sıra “Melâmetilik” adında bir tarikat da mevcuttur.¹²¹

“Melâmetiye’ye göre, Allah’a bir takım kıyafet, tören, âdet, an’ane ve zikir meclisleri ile kavuşmak mümkün değildir. Vuslat, Hakk’a bağlanmak, halka hizmet etmek, cemiyet içinde yaşamak tevazuu ve aşkı ile gerçekleşir.”¹²²

Gönül, sevdiğinin saçlarını hatırladığında perişan olur ki saçların özelliği âşığı perişan etmesidir. Ayrıca âşık sevgilinin yüzündeki ayva tüylerini düşündüğünden dolayı ayıplanır. Ama bu âşık için mühim değildir:

Zülfini andun perîşân-hâzır oldun ey gönül
Hatt-ı fikrinden gelen dâyim melâmetdür sana

G 59/4

Sevgilinin varlığının devam etmesi âşığın halka rezil olmasından daha yeğdir:

‘İşkunla beni ko olayın halka melâmet
‘Âlemde hemen tek yüri sen sag u selâmet

G 198/1

Vuslata ve necâta ermek isteyen kişi halk tarafından ayıplanmayı göze almazsa o kişiye âşık denmez:

¹²¹ Uludağ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, 1998, s. 239.

¹²² Kara, Mustafa, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, İstanbul, 1999, s. 256.

‘Âşık mıdurur isteye ol râh-ı selâmet
Yâ‘âr ide ol eyliyecek anı melâmet

G 235/1

Şâir, sofı ile âşığı karşılaştırarak, âşığın övünmesinin ayıplanmak olduğunu belirtir:

Zâhid yaraşursın yürı ol sag u selâmet
‘Âşık olanun fahrı olur olsa melâmet

G 250/1

18. ÂRİF, MARİFET

Ârif, kitâbi bilgiyi aşmış, irfan sahibi, “Nefsini bilen, Allah’ı bilir.” Hadis-i şerifince hakikat bilgisine vâkif kişidir. Ârif olanın kalp gözü açıktır ve zâhidi karşısındadır. Zâhid cimridir, ârif ise cömert ve kanaatkârdır. Ârif mütevekkildir, sıkıntılara karşı dayanıklıdır

Ehl-i dil, dünyanın güzelliğine gönül vermez. Dünyaya düşkün olan kişinin öncesi de sonrası da harab olur:

‘Ârif olur ki cihân revnakına virmeye dil
Evveli pest olanun âhırıdur yine harâb

G 125/4

Ârifin yüzü gül renkli şarabtan dolayı kurumuştur. Sofunun ise hap yemekten yüzü sararmıştır. Ârif sofı gibi dünya lezzetlerine tama’ etmez. Beyitte şarabtan kasıt aşktır:

‘Ârifün gülgün şarâb ile kurumuş çehresi
Hab yimekten zâhidün benzi sararmış huşk-leb

G 176/2

19. ZAHİD, RİND

19.1.Zâhid

Dünyevilikten uzak, kendini Hakk'a admış kişiye zâhid denir. Zâhidin, kaba softa, dini yanlış yorumlayan, ârif olmayan kişi anlamı da vardır. Zâhid hiçbir zaman hakikate erişememiştir. Edebiyatımızda zâhid, her zaman âşıkın karşısında olmuştur. Zâhid aşkı inkâr eder. Onun tek muradı, cennete girmektir. Hakikî güzellikleri göremez.

Zâhid Kevser ve cennet heveslisidir.(115/2) Âşık ise çok daha üstününü sevgiliyi bulmuş, ona âşık olmuştur:.

Zâhîde erzânı kıldun kevser ü bihişt
Bu Muhibbî bendeni müştâk-ı didâr eyledün

G 5/7

Âşık zâhîde daima kendisini azarlayıp ayıplamasını ama ar ve namusu sunmamasını ister:

‘Işk ehli zâhidâ eyler melâmet ihtiyâr
Dem-be-dem ‘arz eyleme gel ‘âr ile nâmûs ana

G 63/4

Âşık zâhid gibi tembel ve kayıtsız değildir; çalışmayı sever. Arzu ve istek doludur. Bunun için de şükreder:

Zâhid gibi şükr ki denî-himmet olmadum
İtdüm bülend-i himmeti buldum murâda dest

G 232/4

19.2. Rind

Ârif olduğu halde halktan biri gibi, kendi hakkında söylenenlere aldırmaz etmeden yaşayan her şeyin ilâhî takdire göre yaratıldığını bilen kişidir.¹²³

¹²³ Bkz. Uludağ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, 1998, s. 292-293.

Divân şâiri, rind ile kendini özdeşleştirir. Ona göre dünya adına hiçbir şeyin ehemmiyeti yoktur. Hayatında hiç içki içmeyen şâirlerin meyhane, içki gibi metaforlardan bahsetmelerinin sebebi rindâne bir yaşayış içinde olduklarını gösterme çabasıdır. Muhibbî de aynı görüşü paylaştığını aşağıdaki beytinde ifade eder. Sevgilinin düşkün olduğunu, kendisine şarabın yettiğini söyler. Âşığın duâsı ve zamanı bunun üzerinedir:

Bana bâde yeter şâhid-perestem

Budur rind olana evrâd ü evkât

G 241/2

20. CAN VE CAN ÜZERİNE TEŞBİH VE MECAZLAR

Âşığın sevgiliye verebileceği tek nakdi canıdır. Can, ruh, gönül ve hayat anlamlarına gelir. Âşık, sevgili için canını ortaya koyar, kendini feda eder. Sevgilinin âşığa mukabelesi âşığın canına can katarken, sevgilinin âşıktan el çekmesi, canın bedeni terk etmesi gibidir.

Şâir aşağıdaki beyitte canı gönül olarak ele almıştır. Sevgiliyi zahirî gözlerle göremese de batınî gözle gördüğü için şükreder:

Eğer zâhir göz ile ben ne gam cânânı görmezsem

Bihamdullah ki çeşmi cân açıkdur yok hâyil

G 2/2

Âşık Merve hakkı için koşarak Kâbe'nin bulunduğu yeri yani sevgilinin olduğu teri dolaşsa canı ve gönlü mutlulukla dolar. Can bu beyitte ruh, beden anlamıyla kullanılır. Kâbe'nin civarında koşma hadisesi Hz. Hacer'in Hz. İsmail'e su bulabilmek için koşmasını hatırlatır:

Merve hakkı sa'y ile ger ka'be kûyunı tavâf

Eylesem cân ile dil andan olurdu pür-safâ

G 61/5

Şâir, âşîğın boyunu saza, canını da bu saza takılacak ipe benzetir. İnleyiş ve figânları da sazın ince ve kalın telleri olur:

Kaddümi çeng eyleyüp takdun ana cân riştesin
Nâle vü feryâdumı zîr ü bem itdün ‘âkibet
G 215/2

Aşk gönüllü olarak girilen bir yoldur. Âşık bu yolda seve seve canını feda eder:

Cân u başum ister ise yoluna olsun fedâ
Bu tarik-i ‘ışkda ‘âşık gerek dil-h âh dost
G 223/4

20.1. ‘‘Ataş, Âteş

‘Ataş

Aşk ateşiyle yanan âşîğın kendinden geçmesine, susuz kalmasına ataş denir. *‘‘Susuzluk imgesini kullanarak sevgiye duyulan derin özlem hissini en iyi biçimde dile getiren Fuzûlî olmuştur:*

*‘‘İşte peykânın gönül hercinde şevkim teskin et
Susûzem bir kez bu sahrada benimçün ara su’’¹²⁴*

Şâir, Hz. Peygamber’in şefaâtini her biri şefaâte susamış kulların susuzluğunu giderecek bir kadehtir:

Her biri teşne olup gelmiş iken cânı lebe
Gösterüp cân-ı şefâ‘ atle giderdün ‘ataşı
G 10/3

¹²⁴ Uludağ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, 1998, s.63.

Âteş

Nâr, od anlamlarına gelen âteş, tasavvufî olarak aşk ateşi şeklinde ifade edilir.

Âşığa ayrılık ateşi rahatlık vermez. Sevgili de âşığa mutluluğu vermez. Dolayısıyla âşık divâne olur:

Eyledün rüsvâ-yı ‘âlem virmedün kâmı bana
Komadı hicr ateşi hergiz dil-ârâmı bana
G 67/1

Sevgilinin yanağının ateşi yakıcıdır. Âşık da bu ateşte yanmaya razıdır. Baştan bu yanağı öpeceğini söyler:

Yakısardur âteş-i ruhsârına dilber seni
Ey Muhibbî bir gün öndin âteş-i ruhsârın öp
G 118/5

Âşığın gönül ateşi, feleğe bayrak gibi başını çeker. Dünyayı tamamiyle âşığın gözyaşı ordusu tutmuştur:

Ser çekdi bu dil âteşi eflâke ‘âlem-vâr
Eşküm sipehi tutdı bu dünyâyı temâmet
G 250/3

20.2. Âyîne

Aynanın iki yüzü Vücûd-ı Mutlak ve Âdem-i mutlak olarak düşünülür. Bu düşüncenin çıkış noktası tasavvufta her şeyin zıddıyla kaim olması düşüncesidir. Aynada akseden eşya bir gölgeden ibarettir. Allah tecellî etmedikçe Vücud-ı Mutlak’a

ermek mümkün değildir.¹²⁵ Gönül aynaya benzetilir. Çünkü İlâhî isim ve sıfatların tecellî ettiği yegâne yerdir.

Gönül aynası âh ettikçe paslanır. Şayet Allah'ın birliğini tekrîr etse gönlü cilâlanır, parlar:

Jeng olur âh eyledükce bu gönül âyînesi
Bin tevhid eylesem ol dem olur hemân cilâ

G 62/3

Gam kiriyle paslanan gönül ancak şarab ile temizlenir ve cilalanır. Gönlün ilacı aşktır.

Jeng-i gam gelse gönül âyînesini kaplasa
Çâresi müldür anı nûş it olur saykal sana

G 76/2

20.3. L'âl, Şarab, Leb-i Mercân

L'âl

Kıymetli kırmızı taş manasındaki l'âl, sûfînin gönlüdür. Sevgilinin al dudağı için de kullanılır.¹²⁶

Sevgili aşk ateşiyle âşîğın gönlünü yaktı, onu susuz kıldı, dudağından bir kez bile sunmadı diyerek şâir âşîğın şikâyetini dile getirir:

'İşk ateşiyle yaktı dili teşne eyledi
Sunmadı la'li dimedi bir kere mâ sana

G 12/4

¹²⁵ Pala, İskender, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, İstanbul, 2002, s. 57.

¹²⁶ Cebecioğlu, Ethem, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, 2004, s. 393.

Muhibbî âşığın sevgilinin dudağının kırmızı cevherini gördüğünden beri düşkün, divâne olduğunu; sakîden saf şarab istediğini söyler. Sâki de sevgilidir:

Görelî la‘l-i lebüni şevkden âşüfteyem
Sâkiya cân-ı leb-â leb eyleyüp dök la‘l-i nâb
G 166/4

Şarâb

Şarab aşkın kendisidir. İçildiğinde büyük zevk vermesi ve içeni kendinden geçirmesi yüzünden aşk için şarab imgesi kullanılır. Aşk şarabından içen dünya ile alâkasını kesmiştir. İçtikçe içenin hararetini de artırır.

Gülgün şarâbı çünkü dile eyledüm harâm
Sâki içürse Kevseri anda bulam safâ
G 81/3

Âşık, peri yüzlü sevgilinin dudağının aşkından düşkündür. Âşık sakiden gül renkli şarab ister:

Bir perî-rû la‘l-i şevkinden yine âşüfteyem
Sâkiyâ câm-ı leb-â-leb tut yürüt gülgûn şarâb
G 116/3

Muhibbî Allah’tan âhîret gününde susuz kalmamak için Kevser şarabından içmeyi temenni eder:

İçsün şarâb-ı Kevseri sen şun Muhibbî’ye
Mahşer gününde olmaya ol teşne-huşk-i leb
G 145/5

Âşığın içtiği şarab herkesin içtiği şarabtan farklıdır ve onu her dâim sarhoş kılar:

Her kişi câm-ı mül ile mest olur ammâ ki ben
İçeli 'ışkun şarâbın oluram her-bâr mest
G 228/2

Leb

Leb dudak demektir. Divân şiirindeki karşılığı, sevgilinin sözü ya da sevgiliden gelen güzel haberdir. Leb için lâ'l, şeker, şi' rîn gibi sıfatlar kullanılır. (229/2) Tasavvufî mânâda ilhama karşılık gelir.

Muhibbî leb için şifa verici, hayat bağışlayıcı, mutluluk verici olduğunu ifade eder ve bununla ilgili olarak "Ferhâd, 'İsî-nefes, tiryâk, dâr-ı şifâ" gibi sıfatlar kullanır. Hz. Peygamber'in şefaât câmı ile susuzluğunun giderildiğini söyler:

Her biri teşne olup gelmiş iken cânı lebe
Gösterüp cân-ı şefa'atle giderdün 'ataşı
G 10/3

Sevgilinin yan bakışı öldürücüdür ama dudakları Hz. İsa gibi her an âşığa can verir:

Öldürür gerçi ki gamzen 'âşıka virmez emân
Leblerün 'İsî-nefes her lahza virür cân bana
G 27/4

Sevgili gönül çelendir. Âşık onun saf dudağının hasretinden hastadır. Talebi dudaklarının hastanesinden ilaç almaktır:

La'l-i nâbun hasretinden hasteyem ey dil-firîb
Leblerün dârü'ş-şifâsından süre dermân bana
G 100/3

21. CEMÂL, CANÂN, DÎDÂR, YÂR

Cemâl Allah'ın ezeli ve ebedi güzellik sıfatıdır. Allah (c.c.) Kendi güzelliğini müşahede etmek için âlemi yaratmıştır. Bu anlamda âlem bir aynadır. Allah'ın mutlak cemâli celâlini de gerektirir. Çünkü vechiyle tecellî ettiği zaman her şeyi kahreder. Nitekim Tr Dağı'na tecellî ettiğinde dağ yerle yeksân olmuştur. Divân şiirinde de sevgili için cemâl sıfatı kullanılır. Ve bu sıfatla birlikte celâl sıfatı da yerini alır. Âşık ise sevgilinin cemâline de celâline de râzıdır.

Canân ve yâr terim olarak sevgili, tasavvufi olarak da Allah demektir.

Dîdâr, yüz ya da görme demektir. Tasavvuftaki karşılığı Allah'ın tecellisidir. Sevgilinin güzelliğinin çoğu dîdârda toplanmıştır. Bu bakımdan dîdâr, güzellik meydanıdır. Muhibbî, gazellerinde bu kavramları teşbih unsurlarıyla Allah'ın güzelliği ve tekliği; sevilenin, methedilenin ayrıca Hz. Muhammet (s.a.s)'in yüzü için kullanır. Beyitlerde cemâl, "şem', gl, âfitâb, mâh" benzetmeleriyle işlenir:

Yanayım pervâne-veş şem'i cemâli nrına

şem-i hüsne n Muhibbî didi dilber yan bana

G 27/5

Sevgilinin yüzü aydır. Âşık bu mah cemâlin yüzünü dünyaya gösterip âşıkların ciğerlerini yakmasını istiyor:

Ey mâh cemâlne cihânı nigerân it

Göster ruhun 'âşıkları hûnîn-cigerân it

G 248/1

Canan, saçının peçesini yüzüne perde yaptığı için âşık onun güzelliğinin güneşine bakamaz. Bu durumdan şikâyetçidir:

Bu Muhibbî eyler idi mihr-i hsnine nazar

Perde kılmasa nikâb-ı zülfini cânân ana

G 87/5

Sevgiliye kavuşmak bir hazinedir. Bu hazineye kavuşma yolunda âşığın bedeni sonunda yıkık dökük olmuştur:

Bu Muhibbî genc-i valsın isteyüp cânânenün
Hâne-i cismi anun virâne oldu ‘âkibet
G 244/5

Didâr, Allah’ın yüzü için ele alınan önemli bir kavramdır. Genel inanişâ göre Firdevs Cenneti’nde görülebilecektir. Zâhid yalnızca Kevser ile yetinirken âşık, didârı görebilecektir:

Zâhide erzânı kıldun kevser ü bihişt
Bu Muhibbî bendeni müştâk-ı didâr eyledün
G 5/7

Yâr olmazsın didüm ey pür-cefâ
Didi kim gördi bu dünyâdan vefâ
G 85/1

22. DÜNYÂ

Mutasavvıflar tarafından yılana, zehire, cadıya benzetilen dünya, insanı Allah’tan uzaklaştıran, mal, itibar, şan, şöret gibi denî şeylerin peşinde koşturan, gaflete düşüren yerdir.

Yunus Emre de dünyanın zahiri lezzetlerinin insana gaflet gömleği giydirdiğinden bahseder:

*“Aciz kaldım zâlim nefsin elinden
Şol dünyanın lezzetinden doyamaz
Aynını almıştır gaflet gömleğın
Ömrünün gelip geçtiğini bilemez.”*

Muhibbî, dünyanın fânî ve yalan oluşunu, aldatıcılığını, kararsızlığını ve ona itibar edilmemesi gerektiğini ifade eder. Ona göre gerçek âşık, dünya nimetlerinden el çektiği için hakikî zevke ulaşmıştır. Ömür bir kervan, dünya ise bu kervanın uğradığı köhne bir handır. Akıl sahibi olanlar için, bir lokmanın ne kadar değeri varsa dünyanın da o kadar değeri vardır:

Ribât-ı köhnedür dünyâ göçer çün kârbân-ı ‘ömr
Buna dil bağlamaz dana gönül virmez buna ‘âkil

G 2/3

Dünya kötülükler yuvasıdır. Bir sürgün yeridir. İnsanın asıl yeri, Âlem-i ervâhtır. Dünya gurbethânedir. Vatan-ı aslîye ulaşmak isteyenler dünyaya itibar etmezler. Dünyayı sadece âhiretin tarlası olarak görürler:

Eyledi dünyâyı zemm ol Haliki perverdigâr
Didi her kim âhiret isterse ol bakmaz buna

G 62/2

Dünya sevdiklerini öğüten cefakâr bir değirmendir. İçine düşenleri yutan bir kör kuyudur. Kimseye vefâ göstermez. Yunus Emre'nin deyişiyle dünya bir kahır evidir:

Yâr olmazsın didüm ey pür-cefâ
Didi kim gördi bu dünyâdan vefâ

G 85/1

Varlığın sarayı âhirettir. İnsan dâr-ı fenâdan, saray-ı bekâyâ intikâl eder. Dünyada sahip olunan her şey zâhiridir. Gelip geçicidir:

Mâl u câha gurre olma kor gidersin ‘âkibet
Şöyle tut dünyâ kamu sana muhassar oldu hep

G 150/5.

Gönül virme bu dünyâ bi-vefâdur
Ki bundan görmedi kimse hakikat
G 196/4

Müttakî insanlar, dünyaya hak ettiği değeri veren, yön veren dolayısıyla dünyâyı ve kendilerini âbâd edenlerdir:

Eger dersen huzûr idem dilâ kıl dâymâ ‘uzlet
İrag ol dâr-ı dünyâdan bulasın ta Haka kurbet
G 205/1

Muhibbî gerçek aşkı anlamıştır ki, bu aşk aynasında, dünyanın gerçek yüzünü görmüş; mutluluğu dünyada aramaktan vazgeçmiştir. Dünya onun için gözyaşı dökülecek yer olmuştur:

Bilür dünyâda yokdur şâdmâni
Muhibbî eyler anun için ferâgat
G 216/5

Ser çekdi bu dil âteşi eflâke ‘âlem-vâr
Eşküm sipehi tutdı bu dünyâyı temâmet
G 250/3

23. ZİNDAN

Zindân, mümin kulun aslî vatanından koparak geldiği yerdir. Bu gerek dünyadır. Gerekse insanın kendi bedenidir. Bu yüzden ârif olanlar, ölümü aslî vatanlarına kavuşmak arzusuyla çok isterler. Ancak ölmeden önce ölmek tasavvuruyla hürleşirler.

Gül açılrsa, halk-ı ‘âlem gün gibi handân olur
Sensüzün gülzar-ı ‘âlem cümle zindândur bana
G 7/2

Bu Muhibbî her zamân zülfün zenahdânın diler
Pes anuh yiri niçün bend ile zindân olmaya

G 48/5

Beytü'l-ahzân ya da külbe-i ahzân olarak geçen kelime grubu Farsça-Arapça bir tamlamadır. Üzüntüler kulübesi anlamına gelir. Hz. Ya'kub (a.s.)'ın oğlu Hz. Yusuf (a.s.)'ı kaybettikten sonra içinde hüzünlenererek kaldığı kulübedir. Kul güzellikler ve kemâlât diyârı olan vatanından ayrı düştüğü için bu dünya kulübesinde hüznü çok olmalıdır:

Yârsüz yazı vü tağ u bâğ zindândur bana
Gayre ger cennet gelürse beytü'l-ahzândur bana

G 49/1

Sevgilinin kara saçları âşığı perişan eder ama bundan dolayı gamlanmaz.
Çene çukuru da bir zindan gibidir:

Kara zülfün ne gam dîvâne kılsa
Zenehdânun nana zindândur ey dost

G 201/3

24. 'AŞK

Arapça sarmâşık anlamına gelen “aşeka” kelimesiyle aynı kökten geldiği söylenen aşk, tıpkı sarmaşığın kuşattığı ağacın suyunu emip, onu kuruttuğu gibi âşığı şiddetli olan sevgisinden dolayı sarartıp soldurur.¹²⁷

Aşk kişinin maddî, manevî tüm kimyasını altüst eder. İnsana büyük korkuları küçük gösterirken, akli yanıltır, gözü kör eder.¹²⁸

¹²⁷ Uludağ, Süleyman, “Aşk”, *DİA*, İstanbul, 1991, c.IV, s. 11-12.

¹²⁸ Kübra, Necmeddin, *Tasavvufî Hayat*, (Haz. Mustafa Kara), İstanbul, 1996, s.120-121.

Divân edebiyatı aşk merkezlidir. Aşk sevende seveni perişan edecek boyuttayken sevilende ise yok denecek kadar azdır.(68/1) Aşkın yüceliği gizli tutulmasında ve aşktan şikâyet etmemektedir. Aşkını gizli tutarak ölen âşık aşk şehidi olur.¹²⁹

*“Divân edebiyatında çeşitli şekillerde ve seviyelerde işlenen aşk ile ilgili her şeyden evvel söylenmesi gereken şey, bu aşkın Yahya Kemal’in de belirttiği gibi, bir çehreye alâka duymaktan ibaret olmadığıdır”.*¹³⁰

Sevgili daima âşığa cevri ü cefâ eder. (213/4) Bu, onun şânındandır. Âşığın görevi ise buna katlanmaktan ibarettir. Lutuf ve gazab, sevgiliye aittir. Âşığın ise boynu kıldan incedir sevgili karşısında.

Âşık, sevgilinin cevriyle gözyaşı dökse de, cefâ okuyla şehit olsa da yine de durumundan şikâyetçi değildir. Âşık, sevgilinin kahrından lütfuna sığınmak ister. Elem zehri ile tiryâkı bir görmeden yârin lütuf şerbetine lâayık olamayacağını bilir. Âşığın yarasının merhemi sevgilinin cefâsıdır. (8/1) Âşığın bu durumunu bilmeyen yoktur:

Şâir, mübalağa sanatını kullanarak âşığın aşk ateşinin ay ışığını yakacak hararete olduğunu ifade eder:

Bir harâret virdi bu gönlüme ‘ışkun âteşi
Korkaram âh itmege yana felekde mâhitâb
G 132/4

Âşığın dileği sevgilinin sağlıklı ve rahat olmasıdır. Kendisi her türlü kınanma ve ayıplanmaya açıktır:

Maksûd bu ki ey yâr olasin sag u selâmet
‘İşk ehline dâyim yaraşur ola melâmet
G 233/1

¹²⁹ Pala, İskender, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, İstanbul, 2002, s. 49

¹³⁰ Arı, Ahmet, *Şeyh Galib Divânında Aşk*, Isparta, 2003, s. 30.

25. GÖNÜL, DİL

Gönül, Allah'ın hânesi, güzel isimlerinin tecellî aynasıdır. Divân şiirinde ise gönül, bir hitab yeridir. Âşık, gönlüyle hasbihal eder. Gönül, gamla, zorluklarla beslenen bir kuş gibidir. Gönle dert geldikçe âşık, bu uğurda yeni mesafeler katettiği için sevinir. Gönül, sevgilinin varlığının hayaliyle mutlu olur. Sevgiliden asla ümidini kesmez. Gönül, aşkın yağmasına uğramış bir virânedir.

Âhum ile seyl-i eşküm gönline kılmaz eser

Anun için kâfiri bünyâddür dirler bana

G 16/2

Zülf daha önce de belirttiğimiz gibi Allah'ın (c.) birlik sıfatını temsil eder. Gönülün necâtı zülfe sarılmaktadır:

Bend-i zülfine tolaşdı çün gönül

Anlamazam dahi ayruk kurtula

G 17/3

İnsanı beşeri benliğinden sıyrarak ilâhî benliğine kavuşması gönle hakikî manayı yüklemesindedir. Kâinatın sırrı insanda, insanın sırrı gönüldedir. Bu anlamda her gönül bir âlemdir. Aşk ve ızdırabın yeri ve kaynağı gönüldür. Kinden, gururdan, şehvetten, merhametsizlikten âri âşığın gönlü, saf bir altına benzetilir. Hiçbir menfî durum âşığı yıldırılmaz. Gönül aşk kanadını taktı mı tüm süfliyatı aşar gider.

Gönül, sevgilinin aşk bağında taze gülün dikeniyile göğsünde yaralar açılmış daima belâ çeken bülbüldür.

Bâg-ı ışıkmında belâ-keş bülbüldür bu gönül

Sinesinde tâze dâğıdur gül-i handân ana

G 35/3

Gönül, ayrılık acısıyla dosttur. Dertlerle yoğrulan âşğın acısına derman olacak yine dertleridir. Yani derdi, dermanıdır:

Derd-i hicrünle şehâ şöyle enîs oldu gönül
Bu cihânun derdleri dermân gelür düpdüz bana
G 39/4

Sevdâ-yı zülfi serdedür bildüm ki yok pââyân ana
Gönlümde var çün derd-i ışk olmaz ebed dermân ana
G 54/1

Gönlün onulmaz derdi olan aşk derdi karşısında gam gözyaşları dökmesi kaçınılmazdır:

Gönül zârlık itdükce olur bu gözde nem peydâ
Onulmaz derde sataşdum olur her lahza gam peydâ
G 42/1

Muhibbî, gönlü hasta sıfatıyla birlikte kullanarak, aşk hastalığına yakalandığından beri çılgına döndüğünü ifade eder:

Yine çün sinede ışk oldu peydâ
Olursa haste gönlüm tan mı şeydâ
G 50/1

Sevgili'nin aşkıyla virâneye dönmüş âşğın gönlü, rakîbe karşı mücadele için azimle doludur:

Muhibbî'nün murâdudur rakîbüne gaza kılmak
Anun için ki gönlinde olur azm-i serüm peydâ
G 42/5

Muhibbî gönül için aşağıdaki beyitte de ayna sıfatını kullanır. Allah'ın bir olduğunu tasdik ettiği için bu aynanın cilalanacağını söyler:

Jeng olur âh eyledükçe bu gönül âyinesi

Bin tevhid eylesem ol dem olur hemân cilâ

G 62/3

Gam bir kuş, gönül ise bu kuşun ayrılmak istemeyeceği aslî vatanıdır:

Murg-ı gam geldi Muhibbî eyledi gönlüm vatan

Didi gitmem gayre bu hoş âşyanıdır bana

G 68/5

Himmetüm rahşına binüp 'âlemi geşt eylesem

Açaram gamkin gönüller nitekim bâd-ı sabâ

G 73/4

Muhibbî'nin gönülden bağlandığı, kulu, kölesi olduğu yedi iklim değil; yalnızca Hz. Peygamber (s.a.s.) ailesidir:

Ragbet itmezse Muhibbî tan mı heft iklime çün

Oldı ol cân u gönülden bende-i âl-ı abâ

G 73/5

Hayâlünle toludur hâne-i çeşm

Ko gelsün eyledüm gönlümde sad-câ

G 77/3

Muhibbî gönlü bir tanbura, gamı ise bu tanbura her an dokunan ve onu inleyen bir mızraba benzetir:

Târe döndi göz yaşı inler gönül tanbûr-veş

Dest-i gam mızrâbı turmaz tokınûr her an ana

G 87/4

Sevgilinin güzelliği karşısında O'nun vuslatına ermeyi bekleyen gönlün bir diğer özelliği dîvâne olmasıdır:

Vaslın umar ol perinün bu gönül dîvânedür
Bakmaga tâkat getirmez dîde-i insân ana
G 107/4

Gönül, Sevgili olmadan bir virânedir âşık için. Dolayısıyla âşık Sevgili'nin gelip bu virâneyi aydınlatmasını, şereflendirmesini bekler:

Gönlümün virânesin gel rûşen it mâhum benüm
Gicelerde şem' olur virâneye çün mâhitâb
G 116/5

Muhibbî'ye cefâlar itdün âhır
Niderdün bâri evvel gönlin alup
G 115/6

Yunus Emre'nin “dertli dolap” tabirini hatırlatan aşağıdaki beyitte gönül bir dolap yani bir değirmen olarak nitelendirilir:

Her ne dem kim inlesem gönlüm benüm tolâb olur
Gözlerüm gözeklerinden dökülür her yane ab
G 133/3

Gönül için Sevgili'nin bulunduğu yer bir bîmarhâne ve bir mabettir:

Varsa kûyına gönül sıhhat bulur
Kaşı mihrâbına eyler intisab
G 164/3

Ser-i kûyunda dil haste yatur bir derd-mendündür
Tabîbâ la‘l-i nâbundan ana gel eyle em peydâ

G 31/3

Muhibbî sevgiliye kavuşmayı bir hazineye benzetir. Âşık bu hazineye ulaşmak için mamur gönlünü virâneye çevirir:

Ola kim genc-i visâlünden bulam diyü nişân
Bu gönül mamûr iken virâne oldum âkibet

G 194/3

Sakın dehre tayanup olma mağrûr
Dil ü cân anda çün mihmândur ey dost

G 207/3

Cân u dil olur müşerref bûy ile ‘âlem tolar
Deprenicek ruhlarına zülf-i müşk-efşân dost

G 243/2

26.GÖNÜL ÜZERİNE MECÂZ VE TEŞBİHLER

26.1. Mülk, Hane, Virâne, Bezm, Çerağ

Mülk

Mülk sahip olunan, üzerinde tasarruf etkisi bulunulan şeydir. Farklı terkipler içinde yer alır. Bütün mülklerin sahibi “Mâlikü’l-Mülk” olan Allah’tır. Güzellik mülkünün sahibi sevgilidir. Gönül, âşığın mülküdür.

Sevgili için kullanılan sıfatlardan biri de onun mülk sahibi olmasıdır. Şâir, meşhur İran şahlarından Husrev’i beyitinde kullanır. Sevgili güzellik ülkesinde bayrağını kaldırıncaya davulunun sesi bütün dünyayı çınlatır:

Hûblık mülkinde kaldurdun livâ-yı husrevi
Virdi tablun ser-te-ser ‘âlemlere sıyt u sadâ
G 32/4

Sevgilinin mestedici yan bakışı gönül ülkesine sultan olmuştur. Tatar gibi
gönlü yağma eder:

Sultân olalı mülk-i dile gamze-i mestün
Tâtâr-sıfat mülk-i dili eyledi yağma
G 34/3

Şâir, kulun Allah’ın emirlerine uyup O’nun varlığında fenâ bulursa huzura
ve rahatlığa kavuşacağını söyler:

Emr-i Hâkkı gözleyüp gözleyüp erkân-ı dîni bunda tut
Kim ‘Âdem mülkine gitsen ola anda sana kût
G 230/1

Hâne

Farsça ev manasına gelir. Gönül bir eve benzetilir. Sevgilinin bulunduğu yer
de bazen hâne olarak ifade edilir. Âhiret için de bu tabir kullanılır.

Hânesinden gün gibi togup ide ‘arz-ı cemâl
Ben degülem yalınız halk-ı cihân hayrân ana
G 29/4

Hayâlünle toludur hâne-i çeşm
Ko gelsün eyledüm gönlümde sad-câ
G 77/3

Bu Muhibbî genc-i valsın isteyüp cânânenün

Hâne-i cismi anun virâne oldu 'âkibet

G 244/5

Virâne

Farsça, yıkıntı anlamındadır. Dünya. Bu dünya, şimdi gördüğümüz şekliyle ma'murdur; harap değildir. Ama ardında taşıdığı temel gerçek fânîlik, yokluk, harap olmaktır. Rahman/26-27'de Allah şöyle buyurur: "*İkram ve celâl sahibi Rabbinin vecihi hariç, her şey fânîdir.*" Nefsinin egemenliğine son vermiş kişiler, dışa, halka açılan geçici yönlerine değil, Allah'a açılan kalıcı yönlerine özen gösterirler. Yaptıklarının kul ruzâsı değil, Allah rızasına uygun olmasına dikkat ederler. Maddî, şeklî sun'iliklere önem vermedikleri için dışları virâneyi andırır ki hazineler bu virânelerin içinde bulunur. (138/3) Dervişler, eskiden surî harâbîliği dışa yansıttıkları için garip, alelade değersizmiş gibi bir dış görüntü verirler; ancak onlarla diyalog kurulduğunda, bu harabî görüntünün altında yatan rûh asâleti ve zenginliğini fark etmek mümkündür. İçlerinde ilâhî cevhere ulaşmış, dışı harap görünen dervişler için, "*Virânelerde defîne bulunur.*" demişlerdir. Eskiden kalma hazineler, daima tarihî harâbelerde, yıkıntılarda, toprak gibi dümdüz olmuş yerlerde aranır.(244/5)

Sevgilinin yüzünü görmek isteyenler için cennet ve hurilerdense yıkık bir köşe daha evlâdır:

Cennet ü hûrâyı neyler tâlib dîdâr olan

Yeg gelür bir ravzadan bir kûşe-i vîrân ana

G 41/3

Bezm

Bezm kelimesi içki, eğlence ve sohbet yeri anlamına gelmez. Sevgilinin yüzü için ya da dünya için bezm kelimesi kullanılır.(44/1) Tasavvufta ise, ilâhî

yakınlıktaki lezzet anlamı da kazanır.(183/1) Tasavvufi manada farklı kavramlarla bir araya da gelir: Bezm-i cihân, bezm-i gam, bezm-i elest, bezm-i şevk, bezm-i visâl, bezm-i kesret, bezm-i vahdet gibi.

Gam meclisinde gözyaşı sürekli aktığından âşık dost meclisinde bağrını kebâb yapmıştır:

Bezm-i gam içre olalıdan göz yaşı müdâm
Yârân demine eylemişem bagrumı kebâb
G 120/4

Muhibbî herkesin dünyada bir sevdası olduğunu; mumun yandığını, gülün açıldığını, bülbülün ise daima sarhoş olduğunu söyler:

Herkesün bezm-i cihân içinde bir sevdâsı var
Şem‘ yanar gül güler bülbül olur her-bâr mest
G 203/2

Çerağ

Çerağ, kandil, mum anlamlarına gelir. Ateşiyle her yanı aydınlatması, yanan ateşin etkisiyle erimesi yönüyle gönül ile arsında bir ilişki kurulur. Gönül de aşk ateşiyle parıldar ve kendi kendini eritir.

Gönül çıraya benzetilir ve sabaha kadar aşk pirinin tavsiyesiyle yakılması gerektiği üzerinde durulur:

Şem‘ gibi dil çerâ‘gın yakayın tâ subha dek
Pir-i ‘ışk virüp nâsihat didi yan yakıl bana
G 37/8

26.2. Kâbe, Eymen Vadisi

Kâbe

Kâbenin iki mânâsı vardır. Birincisi Hz. İbrahim (a.s.) tarafından, yeryüzünde Allah'a ibadet etmek üzere yapılan ilk mâ'beddir. Bu haliyle bir vuslat makamıdır. İkinci mânâsı ise Allah'ın yere göğe sığmadığı ama burada taşındığı insan gönülüdür. Öyle ki gönül yıkıldığı vakit Allah hariç kimse tarafından buranın tamiri, imârı mümkün değildir.

Tasavvufa göre Kâbe bir semboldür. Asıl Kâbe gönüldür. İlâhî aşk gönülde tecelli ettiği için, gönül de bir Kâbe sayılır. Muhibbî için Kâbe'ye varmak en büyük saadet vesilesidir. Ayrıca bu beyit aynen doksan dokuzuncu gazelin yedinci beyitinde tekrarlanmıştır:

Kâ'bedür kûyî Muhibbî varıcak

Ulî devletdür eger kurbân ola

G 17/5

Âşıklar sevgilinin Kâbe gibi olan köyüne varsalar kendilerini ona kurban etmek için birbirleriyle yarışlar:

Kâ'be kûyına Muhibbî ger vara âşıkları

Biri birinden iverler kim ola kurbân ana

G 29/5

Sevgilinin gözü aşk ehlini yok eden bir celladıdır. Ve sevgilinin mahallesi Kâbe, âşıklar ise birer kurbandır:

Ehl-i 'ışkun eylesün cellâd-ı çeşmün ko helâk

Ka'bedür kûyûn kamu anları kurbân oldu tut

G 213/4

Vadi-i Eymen

Kalbin ilâhi tecelliye açık hâle geldiği yerdir. Buradan sonra vahdet makamına ulaşılır. Vadi, peygamberlerin, velilerin kalbi olarak da tabir edilir.

Sağdaki vadi anlamına gelen Vadi-i Eymen, Kasas Sûresi'nin 30. âyetinde geçer: “Oraya geldiği zaman sağdaki vadinin kenarından seslenildi.” Hz. Musa, o vadiden nasıl ilâhî hitaba muhatab oldu ise, nefisini arındıranlar da, birtakım ilâhî tecellilere mahzar olurlar.”¹³¹

Eğer aşk ateşinin nûru Hz. Musa'ya görünmeseydi, o Eymen Vadisi'nden öteye bir adım dahi gidemezdi. Allah dilediği kuluna tecellî eder. Her şey O'nun (c.c.) tasarrufundadır:

Ger tecelli itmese Mûsâya nûr-ı nâr-ı 'ışk
Bir kÂdem basmazdı ol vâdi-i eymeden yana
G 53/4

26.3. Genc, Dürr

Genc, hazine; dürr, inci demektir. Tasavvufî manada genc, kulluk makamıdır. Dürr ise itaat etmek anlamında kullanılır. Uzak manasıyla Dürr, Hz. Peygamber olarak tabir edilir.¹³²

Muhibbî sözlerini bitmez tükenmez bir hazineden çıkan incilere benzettir. Ve hep yazmak arzusunda olduğunu ifade eder:

Ey Muhibbî mahzen-i dilden çıkan söz gevherin
Harc kıl çünkü sunuldu genc-i bi-pâyân bana
G 90/5

Şâir, sevgilinin ağzının güzelliğini gizli bir inci hazinesine benzettir. Hazinelerin büyü ve sihir ile ortaya çıkarıldığı, bu hazineyi koruyan bir yılanın başında

¹³¹ Bkz. Cebecioğlu, Ethem, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, 2004, s. 681.

¹³² Bkz. Cebecioğlu, Ethem, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, 2004, s. 229.

bulunduğu söylenir. Sevgili ağzını açarsa inci gibi olan dislâm görünür. Bu güzelliği gizleyecek de sevgilinin yine güzellik unsurlarından biri olan saçlarıdır:

Olmasun ‘ıyân genc-i dürer hüsnüni sakla
Sihr ile tılısm ile ana zülfini dâr it
G 249/4

26.4. Padişâh, Kul, Bende, Gedâ

Hükümdar, kral anlamına gelen padişâh, tasavvufî ıstılah olarak da Allah manasında kullanılır.

Muhibbî, kendisinin dünya padişahlığının sevgi köyüne dilenci olmasından daha önemli olmadığını söyler:

Çünkü Muhibbî kûy-ı mahabbet gedâsısın
Dehr içre ne gam er diseler padişâ sana
G 12/5

Âşık, sevgiliye kul olduğu için âlemin padişahı olmuştur:

Perçemün zülfün hümâ-veş sâye saldı üstüme
Pâdişâh-ı ‘âlem oldum çün gedâ oldum sana
G 38/2

Gözlerümden her gice ey pâdişâh-ı meh-likâ
Yaş yirine kan akar rahm eyle gel cânâ ana
G 96/1

Sevgili güzellik padişahıdır. Onun sözleri karşısında her şey tıpkı bir şeker gibi erir:

Pâdişâh-ı ‘âlem oldun hüsn ile sen dilberâ
Sözlerün yanında şâhum su olur kand ü nebât

G 238/4

Kul

Kul, bende, köle demektir. Kul olmak kişi için şereftir. En büyük şeref Allah’a kul olmaktır. Kul olan hürriyetine kavuşur. Divân şiirinde, kul, âşık; padişah, sevgilidir.

Allah Teâlâ’nın yarattığı her şeyde bir hikmet vardır. O (c.c.) dikenden gül, hurma ağacından taze hurmalar vermiştir:

Hârdan güller bitürdün nahlden hurmâ-yı ter
’İbret için kullaruna hikmet izhâr eyledün

G 5/2

Şâir, kulun Allah’ın rahmetinden uzak kalmamak için geceleri mahcubiyetle gözyaşı dökmesi gerektiğini söyler:

Giceler zârlık ile dök gzinün yaşların
Rahmetünden dur kılma kullarun Yarabbenâ

G 65/3

Şâir, dünyada kulsuz padişah olmayacağından sevgilinin âşığa bakmasını ister:

Kullarına bir nazar kılsan nola ey şîve-kâr
Çün bilürsin kulsuz olmaz ‘âlem içre pâdişâ

G 96/2

Şâir beşinci gazelde olduğu gibi Allah Teâlâ'nın her şeyi bir hikmete binâen yarattığını yineler:

Kullarun çün yaratdun hikmet izhâr eyledün
Gül bitürdün hârdan kurı şecerden dahi sîb
G 181/4

Âşık, sevgilinin kendine merhamet etmesini ister. Çünkü gam âşığın gönlünü ve canını yağmalamaya gelen askerler gibidir:

Rahm eyle Muhibbî kuluna kim gam-ı 'ışkun
Gâret dil ü cân itmegi saldı sipehi dost
G 239/5

Bende

Allah'a kul olanlara bende denir. Divân edebiyatında bende padişah ile birlikte kullanılır. Kezâ, sevgili padişah, âşık ise bendedir. Bendenin varlığı padişahla kâimdir. Bende, sultanın bağışlamasına, lütfunu esirgemesine muhtaçtır. Bende sadakatle çektiği sıkıntılara rağmen sultanın kapı eşiğinden ayrılmaz.

Muhibbî, cömertlik sahibi olan Allah Teâlâ'ya bizleri Hz. Muhammed (s.a.s.) ümmetinden eylediğinden şükreder:

Hamdülillah kim Muhammed ümmeti
Eyledün bu bendeleri yâ kerim
G 1/3

Muhibbî kendini Allah'ın bendesi olarak nitelendirir ve mahşer günü Allah'ın rahmetinden uzak kalmamak için duâ eder:

Rûz-ı mahşerde Muhibbî bendeni
İRme anı rahmetinden yâ rahîm

G 1/6

Kâvus ünlü İnan şahlarındandır. Şâir onun dahi sevgilinin kapısında köle olduğunu; inleyişinin felâket haberini veren bir boru, sinisinin de bir davul olduğunu söyler:

Kapusında şâh-ı ‘ışkun bendedür Kâvus ana
Nalesi sertâ nefir ü tabl u sine kus ana

G 63/1

Yalnız âşık değil herkes sevgilinin fermanın kölesidir:

Yalnız bir ben degülem ol mehün âşüftesi
Ey Muhibbî cümle ‘âlem bende-i fermân ana

G 107/5

Gedâ

Gedâ, Allah’ın tecellîlerine muhtaç olan ehl-i dildir. Hakikati arayan, âcizliğinin farkına varan kişidir.

Allah bütün cihan hükümdarlarının padişahıdır. Hepsi O’nun (c.c.) kapısının dilencileridir:

Kamu şehir kapusunda gedâdur
Ki şâhân-ı cihân-râ ust sultân

G 6/2

Âşığın sevgiliyi yanına çağırıp yüzünü ayağına sürmesi büyük bir küstahlıktır. Hiçbir zaman sevgili âşığın yanına gelmez:

Pâyuna gel süreyim yüzüm didüm ol şeh didi
Bir gedâsın sözi küstahâne söylersin bana

G 56/4

Âşık dilenci, sevgili ise cömert, yücedir. Durum böyleyken âşığın sevgiliye ulaşması mümkün görünmez:

Ey Muhibbî valsını umman 'aceb divânelik
Olmasın sen bir gedâ ol ola bir 'âlî-cenâb

G 123/5

Aşk düşkününün bu dünyada eziyet çekmesi önemli değildir. Onu ebedî âlemde bolluk, güzellik beklemektedir. Sultanlığa liyakat kazanacaktır:

Zelîl olup gedâ-yı 'ışk dünyada çeke mihnet
Bekâ mülkinde ol sultan olup bulur nice 'izzet

G 205/4

26.5. Hasta, Dîvâne, Miskin, Şeydâ, Gam

Hasta

Âşığın bir özelliği de hasta olmasıdır. “Bîmâr” şeklinde de ifade edilir. Âşık sevgiliye öyle sevdalıdır ki bu sevda onu hasta eder.

Sevgili bir tabib, âşık ise onun köyünde yatan bir hastadır. Sevgiliden ilaç olarak dudağının saf şarabından ister:

Ser-i kûyunda dil haste yatur bir derd-mendürdür
Tabîbâ la'l-i nâbundan ana gel eyle em peydâ

G 31/3

Gönlü sevgilinin zülfüne bağlı olan, âhı göklere ulaşan âşık hastadır. Dermanıysa sevgilidir:

Zülfüne gönlüm bestedür âhum göğe peyvestedür
Cânâ Muhibbî hastedür sen derde dermânsın bana

G 69/5

Gönül hastası olanlara sevgiliden başka derman yoktur:

Bu Muhibbî haste-dildür derdüne dermân umar
Derd-mend olanlara çün senden özge yok tabîb

G 181/5

Âşık sevgiliye sitemle hasta hâlini bir gün bile görmediğini, ona derman olmaya niyeti olmadığını belirtir:

Bir gün dimedün haste Muhibbî'ye nedür hâl
Bildüm ki sana zerrece yokdur nazar ey dost

G 217/7

Divâne

Divân edebiyatında âşığın vasıflarından biridir. Âşık aşkına mağlup olarak kendine hâkim olamaz. Mecnûn, divâne olur.

Yalnız âşık değil sabah rüzgârı da sevgilinin gün yüzüne hayran olalı, onun tutkunu olalı, bu gül bahçesinde divâne gibi dolaşmaktadır. Şâir hüsn-i ta'lîl sanatı ile sabah rüzgârının esişini güzel bir sebebe bağlamaktadır:

Gül yüzine olalı âşüfte vü hayrân sabâ
San yürür dîvânedür gülşende ser-gerdân sabâ

G 15/1

Başkalarının düşüncesi hiç de önemli değildir âşık için. O aşk vadisine düşüp divâne olmuş, rahatça yaşamaktadır:

Vâdi-i 'ışka düşüp dîvâne itdüm kendüzim
Fârigam her ne ki dirlese disünler il bana
G 37/5

Âşık öylesine divâne olmuştur ki onun bu hâline hayranlıkla bakanın bir gölge olduğunu düşünür. Çünkü âşık için aslanan sevgilinin varlığıdır. Onun dışındaki her şey bir gölgeden ibarettir:

Şöyle rüsvâ eyledi 'ışkun bu ben divânei
Hayret olur sâye mi karşımda hayrândur bana
G 64/3

Varlığı sevgiliyle anlam kazanan âşık Leylâ'ya talip olup kendinden geçmek ister:

Bir saçı Leylî sevüp dîvâne olsam dehr-arâ
Bana Mecnûn diyesüz bu cism-i 'uryanum görüp
G 127/2

Miskin

Arapça, zelîl, hor, zavallı kimselere miskin denir. Varlık duygusundan sıyrılan, varlığı yokluğa çeviren, kendisinde hiçbir varlık görmeyen kişi demektir.

Muhibbî aşkından dolayı kendini zavallı diye vasıflandırarak, dertli ney gibi inlediğini, def gibi göğsünü dövdüğünü; bunların artı bir alışkanlık hâline geldiğini söyler:

Ney gibi nâlân olup miskin Muhibbî derd-mend
Def gibi sîne dögüp efgân olupdur hû bana

G 96/6

Âşık için geceleri bile uykusuz geçmelidir ki sevgiliyi her an hatırlasın. Miski Yunus balığın karnındayken dahi Allah'ı hatırlamayı ve tesbih etmeyi unutmamıştır. Şâir bu beyitte telmih sanatından faydalanır:

Gaflet itme zulmet-i şebde uyan an yârüni
Kesmedi zikrini Yûnus miskîn iken batn-ı Hût

G 230/6

Sevgilinin saçı yılanla benzetilir. Âşık sevgilinin güzellik unsurlarından biri sayılan çene çukuruna bu yılanla düşüp dost olduğunu söyler:

Dil ser-i zülfün ile düşdi zenehdân çâkına
Gör o miskin mâr le hem-hane oldu 'âkibet

G 244/3

Şeydâ

Âşığın sevgisinden dolayı yaşadığı taşkınlık halinden dolayı aldığı vafıdır. Öyle bir hâle gelir ki meczub olur.

Âşık aşk derdine düştüğünden beri kendinde değildir, divâne olmuştur. Bu hâline bir anlam veremez:

'Aceb bilsem nedür başumda sevdâ
Olupdur cân u dil anunla şeydâ

G 24/1

Âşığın gönlü, Leylâ'nın gece gibi karanlık saçlarına dolaştığından onun divâne, tutkun hâline şaşılmaz:

Leylî saçına çünkü tolaşdı dil-i Mecnûn
Dîvâne gibi olsa ne tan vâlih ü şeydâ

G 34/4

Âşık sevgilinin gün yüzünü gördüğünden beri perişandır. Onun bu hâlini görenler kendisine âşık, divâne bülbül derler:

Gösterelden gün yüzün âh ol gül-i ra'nâ bana
Olmışam şûrîde dirler bülbül-i şeydâ bana

G 57/1

Gam

Gam, keder, üzüntü, acı anlamındadır. İstilahî olarak sevenin sevdiği uğruna katlandığı sıkıntı ve zorluklardır.

Aşkın en büyük bölümünü gam oluşturur. Sevgili denen sultânın gam orduları, gönül ülkesini yakar, yıkar. Ancak fethettiği bu ülkeye gelip oturacağı için âşık buna aldırılmaz. Bilâkis gönlünün harâbiyetinden dolayı sevinir. Yeter ki gelen dert, sevgiliyle olsun. Sevgilinin kokusunu alamamanın perişânlığı, onun zülûfleriyle esir olmanın acısı, aslında âşığın gönlü için ne büyük bir nimettir.

Tanbur telli bir enstrüman olup bu enstrümanla hicranlı nâmeler terennüm edilir. Gam âşığın gönlünü bir tanbur gibi burup tellerini de âşığın kanlı gözyaşlarından yapar:

Buralıdan dest-i gam bu gönlümü tanbûr-veş
Surh idüp bu gözlerüm yaşını itdüm târ ana

G 14/4

Gönül aşk yüzünden bela dağındadır ve gam taşıyla yaralanmış halde başsız ayaksız yatar:

Belâ kûhı içinde seng-i gamdan
Yatur mecrûh olup dil bî-ser ü pâ

G 24/2

Şâir, gamı bir kuşa benzeterek bu kuşun kendisine en uygun gördüğü âşığın gönlünü vatan bellediğini söyler:

Murg-ı gam geldi Muhibbî eyledi gönlüm vatan
Didi gitmem gayre bu hoş âşyanıdır bana

G 68/5

Dünyada gamdan kurtulmanın tek çaresi, ilâcı şarab içmektir:

Dâr-ı dünyâda Muhibbî çünkü yok gamdan halâs
Çaresi nedür sorarsan nûş kıl müldür bana

G 78/5

Dünya yokluk ülkesidir. Kişi aslî vatanından ayrılırken yanına yoldaş olarak gamı alır:

Zâd-ı gamunı eylemişem kendüme yoldaş
İtdükde 'Âdem mülkine tenden sefer ey dost

G 217/6

Sevgilinin âşığa küçük bir himayesi de olsa âşıkta ne gam kalır ne de dünyanın düşmanlığına aldırış eder:

Ne gam halk-ı cihân düşmen olursa
Eger senden ola zerre himâyet

G 242/2

26.6. Şiše, Câm, Mest

Şiše, cam anlamına gelir. Kırılğan olması hasebiyle gönül şişe gibidir.

Âşık, yıllarca sevgilinin kapısında beklemeye râzıdır. Tek dileği sevgili tarafından kalbinin kırılmamasıdır:

Nice yıllar gice dûr eyleye olmaya bütün
Gönlümün şişesini eyleme ey dost şikest
G 219/3

Sevgilinin elindeki taş cefa taşıdır. Ve Âşığın korkusu bu taşla gönül şişesinin kırılmasıdır:

Eline aldı yine seng-i cefâ ol çeşm-i mest
İdiser derdâ dirigâ şişe-i gönlüm şikest
G 224/1

Âşık sevgilinin elindeki cefa taşıyla gönül şişesini kırdığını ifade eder:

Ey cefâ-hû atuben seng-i cefâ
Eyledün bu şişe-i kalbüm şikest
G 226/5

Câm

Kadeh, kâse anlamına gelen câm, ârifin, âşığın gönlü olarak ifade edilir. Ve câm, bedene, içindeki şarab ya da bâde bedeni tasfiye etmeye dalalet eder. İlâhî badeden içen âşık, ârif Allah'ın birliğini idrak etmenin lezzetiyle kendinden geçer.

Muhibbî ezeli âlemde aşk şarabını içtiğinden beri deli divândır:

İçüp bezm-i elestde câm-ı ‘ışkı
Anunçündür Muhibbî böyle şeydâ

G 45/5

Muhibbî zahide atıfta bulunarak şarab ve kadehten bahsedeceğine sevap kaynağı olan ahreti düşünmesi gerektiğini söyler:

Ey Muhibbî nice bir câm ile mül zikr idesin
Âhîret fikrini kıl çünkü odur ‘ayn-ı şevâb

G 125/5

Şâir, aşk kadehinden içip sarhoş olduğu için hâline şükreder:

Ey Muhibbî ister isen sen mahabbet câmını
Şükr kıl nûş eyleyüp mestâne oldum ‘âkîbet

G 194/5

Nasıl bülbül gül kokusundan sarhoş olursa âşık da sevgilinin dudak kadehinden sarhoş olur: Ağzın açılmasıyla alacak şekil, kadehe benzer:

Olmışam câm-ı lebünden ben senün ey yâr mest
Nitekim bûy-ı gül ile bülbül-i gülzâr mest

G 228/1

Dudak kadehiyle kendinden geçen dünya nimetlerinden ve güzelliklerinden de geçer:

Cihân keyfiyetinden cümle geçdi
O kim câm-ı lebünle buldı hâlet

G 246/4

Mest

Sırlısıklam sarhoş manasına gelen mest, aşk denizine batmış âşık olarak ifade edilir.¹³³ Muhibbî, âşığın ezel günü aşk şarabından içtiği günden beri sarhoş olduğunu; herkesin kendisine hayran olduğunu söyler. Yani âşık bu hâlinden oldukça memnundur:

İçeli rûz-ı ezel câm-ı mahabbet cür‘asın
Kim göre mest-i harâbam diye ol kanzil bana

G 37/4

Şâir, aşağıdaki beyitte aşk şarabını içebilmenin dolayısıyla aşk sarhoşu olmanın şükrünü ifade eder:

Ey Muhibbî ister isen sen mahabbet câmını
Şükr kıl nûş eyleyüp mestâne oldum ‘âkibet

G 194/5

Zâhid için sarhoşluğun taşıdığı anlam, içki içerek sarhoş olmaktır. O âşığın hâlinden anlamaz. Aşk şarabından içip kendinden geçmenin ne anlama geldiğini anlamaz:

Zâhidâ sanma beni mest-i mey-i engür olam
İçmişem câm-ı mahabbet cür ‘asın rüz-ı elest

G 224/3

26.7. Bağ, Bahar, Gülzâr, Gülşen

Bağ

Bağ sevgilinin güzelliklerinin toplandığı, mevsimin her dem bahar olduğu, cennetten bir parça olan yerdir. Bazen bağ, dünya, bazen söz, bazen ömür ya da can olur. Bağla ilgili bir gerçek de şudur ki, bağ gelip geçicidir.

¹³³ Bkz. Uludağ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, 1998, s. 361.

Sevgilinin güzellik unsurlarından biri olan saçının kokusu, sabah rüzgârının dağıtıcılığı ile tüm bağa yayılır:

By-1 misk ile dimâğ bâğ-1 dehr olmazdı pr
Olmazsa ‘anber saçından böyle müşk-efşân şabâ

G 15/2

Şâirin istiğnâsı takdir edilmeye şâyândır. Tokgzllk tahtına oturmuştur. O, hicrânını bile güzel görmekte, sevgiliye ait sıfatlarla anmaktadır:

Dâğ-1 gl göz yaşı ml eyle Muhibbî yri ıyş
Snemn bâğı yeter çn gl gülzâr bana

G 43/5

Âşığın sinesinde açılan yaranın sebebi pervasızca açılan gldr. Gönül, sevgilinin aşk bağında belâlar içinde kıvranan bir bülbüldür:

Bâğ-1 ‘ışkında belâ-keş blblidr bu gönül
Snesinde tâze dâğıdur gl-i handân ana

G 35/3

Sevgili olmadan âşık için hiçbir yerin ehemmiyeti yoktur. Onsuz cennet bile ağlanılacak bir kulübe haline gelir:

Yârsüz yazı v tağ u bâğ zindândur bana
Gayre ger cennet gelürse beyt’l-ahzândur bana

G 49/1

Bahar

Muhibbî bahar ile hazânı bir tezât için yan yana getirir. Şâirde hazandan kaçma, bahara karşı bir zlem vardır. Bahar mr anlamı taşıyor olabilir. Âşığın mr, gençlik yılları, ayrılıkla, bela ve gam içinde geçmiştir:

Firkat ile soldı giçdi nev-bahâr-ı ‘ömrüm âh
Çehre-i zerdüm belâ vü ğam hâzanıdur bana

G 68/3

Şâir yine baharı ömür anlamında kullanmıştır. Geçliğin güzel günlerinin gelip geçici olduğunu, bir varmış bir yokmuşluk içinde geri kalabileceğini ima ediyor:

Bahâr eyyâmı bezm içre sefâ câmını sürdürdün tut
Dilâ bu dâr-ı dünyânun temâşâsını gördün tut

G 183/1

Gülzâr

Gül bahçesi anlamına gelen gülzâr, güzelliği, kokusu ve özellikle gülden dolayı kırmızı rengiyle anılır. Sevgilinin ve âşığın nazarında taşıdığı değer, ferahlık ve huzur verme özellikleri de onun çok anılmasına sebep olur. Mutlak olarak kalbin fethi ve açılışdır:

Gül açılrsa halk-ı âlem gün gibi handân olur
Sensüzün gülzâr-ı âlem cümle zindândur bana

G 7/2

Şâir için sevgilinin gül bahçesini överse övsün, söyledikleri yetersiz kalır. Çünkü bu gül bahçesi, cennet bahçesi gibidir:

Muhibbî nice medh itsün nigârün hüsni gülzârın
Gören dir oldı dünyâda ki san bâğ-ı irem peydâ

G 31/8

Gülşen

Gülşen, bahar mevsimi ile birlikte tasavvur edilir. Sonbaharda yapraklar sararmaktadır. Baharda, güllerin açmasıyla beraber içki ve sohbet meclisleri kurulur.

Gülşen, sevgili, yüz, yanak, güzellik, serv, yaralı vücûd, sîne, gönül, kanlı gözyaşı gibi imgelerle birlikte kullanılır.

Gül bahçesinde bülbülün yani âşîğın yanında, dikenler, yani rakîbler de vardır. Âşîğın sabahlara dek âh edip inlemesi de bu yüzdendir:

Güller ile gülşen içre hârı kıldun hem-nişîn
Giceler tâ subha dek bülbülleri zâr eyledün

G 5/6

Güzellik unsurlarından biri olan servi, sevgilinin boyunu temsil için kullanılır. Şâir, karşılaştırma yoluyla sevgilinin güzelliğine vurgu yapıyor. Yine şâir, âşîğı gonca olarak nitelendirip, sevgilinin şeker gibi dudaklarından damlayan sözleri karşısında lâl oluyor:

Gülşen içre kâmetün yanında servün kaddi pest
Leblerün güftârını işitdi oldı gonce lâl

G 11/2

Bag-arâ ger 'ârızun zikr itseler ey gonce-fem
Kala mı gülşende gül çâk-ı giribân olmaya

G 48/4

Gülşende lâle, nergis, benefşe, karanfil gibi çiçekler de vardır:

Sen şarâb iç gülşen içre lâle-veş ben kan yudam
Kismetüm rûz-ı ezelde var ise kandur bana

G 64/2

Külhan, bedendir, nefsin zindanı, dünya ve dünyanın dağdağasıdır:

Dostum sen olmasan gülşen gelür külhan bana
Senün ile olıcak külhan gelür gülşen bana

G 92/1

Gülşen sevgilinin yüzüdür. Sevgilinin gül yüzünü görmek için âşık âh eder. Devr-i gül ile şâir Hz. Peygamber'in yaşadığı devri de ifade etmek istemiş olabilir:

Gülşen-i hüsnünde görsem gül yüzün âh eylerem
Devr-i gülde nitekim zârılık eyler andelib
G 124/4

Sevgili gül bahçesinin en güzelidir. Onun güzelliğini metheden âşık, gül bahçesindeki güllerin yakarlımı yırtıklarını söyler:

Okuyaldan gülşen içre mehdini sen gül-ruhun
Gülistânda kalmadı bir gül giribânı dürüst
G 234/2

26.8. Murg, Bülbül, Pervâne

Murg

Farsça kuş demektir. Rûh, bedendeki hâliyle, kafesteki kuşa benzer. Tasavvufî sülûk veya tabîî ölümle rûh, bedenî kayıtlardan kurtulur; yüce âlemlere doğru kanat açıp, uçar gider. Gönül ile birlikte kullanılan imajlardan biri de murgdur. Şâir de gönlü murga benzetmiş; gönül kuşunun sesini ise bülbülün feryâdıyla özdeşleştirmiştir:

Gülşen-i hüsnünde haddün bir kızıl güldür bana
Murg-ı dil âvâzâsi feryâd-ı bülbüldür bana
G 55/1

Bülbül

Divân edebiyatı bülbülden ayrı düşünülemez. O, şakıyılarıyla ağlayıp inleyen, durmadan sevgilisinin güzelliklerini anlatan ve ona aşk sözleri arzeden bir âşığın timsalidir. Bazan âşığın kendisi, bazan canı, bazan da gönlü olur. Bülbül güle âşık kabul edilir. Bu durumuyla âşığa çok benzer. Üstelik güzel sesi de âşığın güzel

sözleri, şiirleridir. Nasıl bülbül gülsüz olamazsa, âşık da maşûksuz olmaz. Gülün dikenleri nasıl bülbülün ciğerini delerse, sevgilinin eziyetleri de âşığın bağırmı deler. Kısaca bülbülün her özelliği âşıkta mevcuttur.

*“Bülbül seher vakti gülü karşısına alarak öter. Gül, onun için yaprakları yeni açılmış bir kitaptır. Âdeta bülbül o kitabı oku. Bülbülün tüm neşesi gül ile kâimdir. Gülden ayrı olunca inleyişler içinde kalır. Gülü görünce mest olur. Onun sıfatları, hoş-nevâ, gûyâ, medh-hân, biçâre ve şeydâlıktır. Bütün bu sıfatlarıyla o, güzeli ve güzelliği övmeye bir üstâddır. Ama bazan şâir bu konuda bülbüle ders okutur.”*¹³⁴

Gül, sevgilinin; bülbül ise âşığın sembolüdür. Sevgilinin gül olarak tasavvur edilmesi nedeniyle gülşen, gülzâr, gülistân, sevgiliyle özdeşleşen yer; sevgilinin yanından hiç ayrılmayan rakîb diken ve âşık ise gülün bülbülüdür. Âşık ve bülbül için bu imgelerin kullanılması, sevgiliye vuslatın zor olmasından ve âşığın devamlı ağlayıp, feryâd etmesinden ileri gelir. Goncanın açılıp gül olması yani baharın gelişi, bülbüle sevgiliyi görme umudunu vermiştir. Fakat âşık bunu âh edip inlemesine bağlamıştır:

Bülbül-i şûride-veş efganum işidüp benüm

Gonce ağız açuben nergis tutupdur göz bana

G 39/2

Gûşına ala ol dahi gül ola ki nâlan

Ey bülbül-i dil subha degin turma figân it

G 248/4

Bülbül, seher vakti gonca kadehinden içip sarhoş olan bir rind âşıktır. Aslında âşığın sarhoş olmasına sebep gülün güzel kokusudur. Şarab ve kadeh mânasına gelen “bülbüle” kelimesi, cinaslı olarak bülbül ile benzerlik içinde ele alınır.

Bir kadeh nuş eylemiş sanman çemende ‘ândelîb

Bûy-ı güldendür hemîşe bülbül-i gülzâr mest

G 214/7

¹³⁴ Pala, İskender, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, İstanbul, 2002, s. 97.

Olmışam câm-ı lebünden ben senün ey yâr mest
Nitekim bûy-ı gül ile bülbül-i gülzâr mest

G 228/1

Pervâne

Tasavvuf edebiyatında mum, sevgili, Allah; pervâne de âşıktır Pervâne yanan mumun çevresinde döner, sonunda mumun ateşinde yanarak can verir.

Âşığın pervane olarak tasavvur edilmesinde en önemli unsur sevgilinin muma benzetilmesidir. Âşığın, sevgilinin verdiği tüm cevr ü cefâsına rağmen ondan vazgeçmemesi, yanacağını bile bile ateşe koşan pervâneye benzetilmesine neden olur. Mikrodan makroya her cisim, her canlı bir dönüşe tabîdir. Âşık için dönüş de varlığının devamı adına bir o kadar tabî ve gereklidir. Muhibbî beyitlerinde pervâneyle birlikte ay ve güneşin dönüşlerini de örnek verir.

Şem‘-i hüsnün yakmayınca komadı cân u dili
Anun için döstüm pervâne söylersin bana

G 56/3

Per yakar pervâne gör âh eylemez
‘Âşıka lâyık degül illa sebep

G 117/4

Ne ‘acebdür şevk ile ger yanar ise cân u dil
Çünkü ben pervâneym yanmak bana olmaz ‘acib

G 136/4

Ruhlarına cân u dil pervânedür
Yanar ise bu Muhibbî ne ‘aceb

G 162/5

Mum, aydınlatması ve parlaklığı ile sevgiliye ait güzellik unsurlarından yanak ile birlikte de kullanılır. Âşığın gözünde sevgilinin yanağı aydan ve güneşten daha parlaktır ve cezbedicidir:

Pervâne kılur şem‘-i ruhi mihr ü mehi dost
Her kim ki göre hüsnini ider ki zihi dost

G 239/1

26.9. Deryâ

Deniz âşığın içinde bulunduğu bela yurdunu ifade eder ve incinin denizden çıkarılması hasebiyle genellikle inciyle birlikte kullanılır. Tasavvufî olarak deniz, vahdeti temsil eder. Hakikat ehli, Allah’ı bir deniz, kâinâtı da dalgaları olarak görürler. Dalgalar da kesreti yani mâsivâyı ifade eder.

Şâir, gönlü bir sandala benzetir ve âşığın gönlünün gözyaşları içinde âh edip durmasının sebebinin, kesret âleminde kalmış olmanın verdiği ızdırap olduğunu ifade eder:

Eşküm içinde Muhibbî bu gönül zevrakı âh
Bâd-ı âh ile yüzer her yane deryâya düşüp

G 128/5

Aşağıdaki beyitte de âşık kesret âleminde kalmanın, sahile yani vahdete ulaşamamanın sıkıntısı ve üzüntüsü içindedir:

Dıkanup bâd-ı âhumdan gözüm deryâsı mevc urdı
Kalup dil zevrakı anda görünmez ana sâhilhâ

G 60/3

Muhibbî, aşağıdaki beyitinde ise âşığın sevgili için döktüğü gözyaşını ifade etmek için derya teşbihini kullanır. Âşığın gözyaşının deniz gibi olması sevgilinin inci dislâmının yüzündendir. Dürr ve derya arasında tenasüb sanatı vardır. Şöyle ki dürr, deryanın içindedir. Âşık sevgili için gözyaşı döktükçe sevgiliye kavuşma ihtimali

artacaktır. Zira incinin oluşumu da çok zordur. Nisan yağmurlarının sadefin ağzına düşmesiyle denizin içinde hâsıl olur.¹³⁵

Dürr dişi fikr ile düşdüm yine bir ‘âleme
Her taraftan eşk-i çeşmüm görünür derya bana

G 57/2

---

¹³⁵ Pala, İskender, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, İstanbul, 2002, s.154.

SONUÇ

Divân şiirinin şahlanış dönemi olan 16. yüzyılda yaşamış ve eser vermiş, hükümdar şâirlerin en büyüklerinden biri olan Kanunî Sultan Süleyman'ın Muhibbî mahlasıyla kâleme aldığı gazellerinden bir kısmını dinî ve tasavvuf kültürü açısından tahlil etmeye çalıştık.

Şiirlerinde bir padişahın çok sıradan bir insan gibi görünen Muhibbî, aşk ıstırabı, kanaat, tevazu, felekten şikâyet gibi diğer şâirlerin işlediği konuları işlemiştir. Muhibbî'nin şiirlerinde gurur, büyüklenme gibi duygular görülmez. Şâir, daha çok fakirlikten, kimsesizlikten, sevgilinin vefasızlığından ve kadrinin bilinmediğinden şikâyet eder. Muhibbî Zâtî'den sonra en çok gazel yazan şâirlerdendir.

Muhibbî'nin şiirlerinde yer yer dinî ve tasavvufî unsurlara tesadüf etmek mümkündür. Muhibbî gazellerinde din ve tasavvufu Dîvan şiirinin geleneğince birer malzeme olarak kullanmıştır. Din ve tasavvuf şâir için bir gayeden öte vasıta olmuştur.

Bir İslâm halifesi olan Kanunî, dinin bütün esaslarını bilen tavrıyla devrinin âlim ve şâirleriyle yakın münasebetler kurmuş, İslâmiyetin gereğini yapmaya çalışmıştır. Zaman zaman Allah'a olan şükran duygularını, Allah'ın kudretini dile getirmiş, Hz. Peygamber'den övgü ile bahsetmiş ve onun şefa'atini istemiştir.

Gazellerinde Allah'a, Hz. Peygamber'e bağlılığını belirtmiş, Allah'ın meleklerinden, Peygamberlerin vasıflarından, kıssalarından bahsetmiştir.

Mutasavvıf bir şâir olarak addedemeyeceğimiz fakat tasavvufu iyi anladığı ve özümsemediğini söyleyebileceğimiz Muhibbî gazellerinde dünyanın faniliğini de işlemiştir. Yer yer nâsihatlarda bulunduğunu da görürüz. Bununla birlikte dünyanın içinde keder ve zevkten uzak, ruhanî atmosferden bîhaber olan zahidlere de beyitlerinde çattığını görürüz.

Objektifimize yansıyan Muhibbî'nin gazellerinden onda birlik kısmı dahi şâirin özgünlüğünü, fikir ve his dünyasının zenginliğini anlama adına yeterlidir, kanaatindeyiz.

Şüphesiz her metin bakana göre dillenir. Bakış açılarına göre değişik unsurları ihtiva eder. Mazinin derinliklerindeki değer ifade eden sanatkarları ve edebî eserlerini değişik açılardan inceleyerek onları anlaşılır kılmak ve günümüze taşınabilecek özleri bulmak şüphesiz araştırmacıların görevidir. Böyle bir amaçla yola

ıkarak kâleme alınan bu çalışmada arzu edileni gerekleştirebilmişsek kendimizi bahtiyar addeder, Muhibbî ve onun gibilere borcumuzu  deme konusunda gayret gösterenler kafilesinde bulunmuş olmayı on r vesilesi sayarız.

KAVRAMLAR İNDEKSİ

A

Âlem : 3/1 ,3/2 ,3/4 ,5/1 ,10/2 ,16/3 ,18/5 ,24/5 ,25/3 ,25/5 ,26/3 ,31/7 ,32/4 ,38/2 ,46/5 ,48/1 ,57/2, 61/1, 64/5, 67/1, 71/3, 76/4 , 85/6, 96/2, 98/2, 105/3, 107/5, 121/3, 145/2, 152/3, 184/3, 193/1, 194/4, 198/1, 210/5, 233/2, 238/4, 243/2, 249/1, 250/3, 255/3

Âli âbâ : 73/5

Âlim : 1/1

Allah : 5/3, 7/3, 106/1, 161/3, 223/2

Ârız : 101/1, 125/2, 191/3, 214/1, 249/1

Ârif : 125/4, 176/2

Âsitân : 46/2, 95/6, 237/5

Âşık : 41/1, 9/2, 21/3, 27/4, 29/5, 32/3, 33/2, 36/1, 36/4, 41/5, 42/2, 44/2, 46/5, 50/6, 51/3, 54/2, 55/2, 65/1, 65/2, 70/4, 113/2, 235/1, 240/4, 248/1, 250/1

Aşinâ : 12/1, 38/3, 105/2

Aşk (İşk) : 8/1, 8/4, 12/2, 19/1, 21/3, 24/10, 27/1, 30/1, 32/1, 32/5, 33/1, 33/4, 36/1, 37/2, 37/5, 37/7, 37/8, 40/2, 40/4, 44/2, 44/3, 44/5, 45/1, 45/2, 45/4, 46/5, 50/1, 51/5, 53/4, 54/1, 54/3, 55/3, 55/5, 56/1, 60/1, 63/1, 63/2, 63/4, 64/3, 64/4, 65/5, 68/1, 69/1, 70/1, 71/3, 71/5, 72/1, 74/5, 75/5, 78/2, 83/2, 84/1, 89/1, 89/4, 95/7, 97/2, 98/1, 98/2, 98/3, 100/2, 100/4, 102/3, 102/5, 103/2, 103/5, 105/3, 105/4, 105/5, 108/4, 109/3, 110/4, 117/4, 122/5, 124/2, 126/3, 126/6, 131/4, 132/4, 134/1, 134/2, 134/5, 137/4, 139/4, 144/3, 146/2, 148/1, 148/3, 149/2, 151/4, 154/1, 154/5, 161/2, 165/5, 169/5, 170/4, 170/6, 171/4, 171/6, 172/1, 176/4, 178/1, 179/1, 185/1, 187/4, 187/5, 189/3, 190/2, 191/2, 193/3, 193/4, 194/1, 195/3, 195/7, 196/3, 197/3, 198/1, 202/1, 203/4, 203/5, 205/4, 206/1, 206/2, 206/3, 206/4, 208/3, 208/5, 210/2, 210/4, 213/4, 228/2, 229/4, 233/1, 233/2, 240/3, 242/3, 248/3, 248/6, 249/2

Âta : 9/4, 30/1, 71/1

Âtâş : 10/3

Âteş : 46/5, 63/5, 67/1, 98/1, 99/5, 118/5, 120/2, 130/1, 152/2, 221/4, 233/2, 235/3, 250/3

Ayân :248/3

Âyet : 75/2, 121/1

Âyet ve Sûreler : 1/1, 4/4, 18/1, 18/4, 61/2, 113/3, 162/2

Âyine,Ayna : 62/3, 65/6, 76/2, 202/5,248/2

Ayn : 108/1, 118/3, 125/5

Ayş: 151/5

Azâb : 116/2, 165/5, 169/4

Âzâd,Azâde : 16/3, 249/1

B

Bâd : 28/2, 34/2, 50/8, 60/4, 79/2, 128/5, 167/3

Bâde : 185/3, 185/5, 219/2, 241/1, 241/2, 241/3

Bad-ı Sâba : 62/1, 73/4, 139/3

Bağ : 15/2, 31/4, 31/8, 35/3, 43/5, 48/4, 49/1, 63/3, 64/5, 72/3, 79/1, 139/3

Bahar : 68/3, 183/1

Bahr : 25/3, 50/8, 51/5, 74/3,160/2

Bâl : 133/2

Bârân : 7/5, 15/5, 29/3, 41/4, 54/3, 88/5, 99/6, 100/4, 207/3

Basar : 248/2

Bâtıl : 67/3

Bende : 1/3, 1/6, 10/2, 43/4, 46/2, 63/1, 69/2, 74/2, 75/5, 107/5, 139/6, 248/5

Bekâ : 205/4

Belâ : 2/5, 17/1, 24/2, 24/3, 25/3, 25/4, 32/3, 32/5, 33/1, 35/3, 50/2, 57/3, 59/5, 68/3, 71/5, 81/2, 83/2, 93/5, 98/3, 105/1, 138/2, 172/1, 196/3, 210/2, 229/5, 238/5, 245/1, 249/5

Berk : 7/7, 60/2, 81/5, 208/4

Beyabân : 70/6, 83/2

Bezm : 44/1, 51/2, 120/4, 140/4, 183/1, 203/2 ,230/6

Bezm-i elest : 45/5, 76/4,178/1,180/3,219/1,224/3

Bî-din : 88/3

Bigâne : 56/1, 105/2, 194/2, 244/1

Bihîşt : 5/7, 28/1,166/3

Bimâr : 147/2, 159/3

Bî-nîşân : 155/1

Bî-vefâ : 96/5

Bûse : 27/3, 30/5, 50/4, 57/5, 146/3, 155/1, 232/5

Bûy : 15/2, 28/1, 66/3, 82/4, 101/1, 103/1, 184/4, 201/4, 214/7, 228/1, 243/2,

Bût : 189/4

Bûlbûl : 5/6, 39/2, 55/1, 78/1, 189/4, 214/7, 228/1, 248/4

C

Câm : 10/3, 31/2, 37/4, 42/3, 45/5, 56/6, 116/3, 125/5, 160/1, 184/4, 194/5, 195/7,
214/8, 226/4, 228/1, 246/4

Câm-ı Mûl : 228/2

Can : 2/2, 7/3, 7/6, 8/5, 9/5, 10/3, 10/4, 14/1, 15/3, 20/4, 21/3, 24/1, 26/5, 27/3, 28/5,
29/1, 30/5, 35/1, 35/4, 36/1, 36/2, 37/2, 38/4, 38/5, 39/5, 42/4, 49/4, 56/3, 57/4, 57/5,
58/1, 59/2, 61/5, 62/1, 64/1, 65/1, 66/3, 69/5, 70/1, 72/3, 73/5, 75/3, 76/5, 77/5, 78/3,
78/4, 84/4, 85/2, 86/2, 87/1, 88/2, 90/1, 91/2, 93/2, 96/1, 102/1, 102/5, 118/1, 119/2,
190/1, 201/1, 215/2, 217/4, 217/5, 223/4, 224/3, 227/1, 229/4, 234/1, 238/1, 238/1,
238/3, 239/5, 243/2, 243/5, 244/1

Cânân : 24/8, 29/3, 87/5, 91/2, 99/1, 244/2, 244/5

Cehennem : 5/3, 24/4

Cehim : 145/4, 153/3

Cefâ : 8/1, 30/1, 33/5, 68/4, 81/4, 83/3, 85/1, 88/2, 107/2, 109/4, 115/6, 124/3,
137/3, 220/3

224/1, 224/2, 226/5, 232/1

Cemâl : 27/5, 113/4, 126/1, 167/1, 248/1

Cennet : 1/5, 45/4, 49/1, 151/3, 169/4, 189/2, 214/9

Cevher : 50/7, 78/2, 83/5

Cevr : 12/3, 16/4, 33/5, 38/1, 42/2, 52/2, 75/4, 81/1, 84/4, 84/5, 88/5, 95/4, 108/5, 109/4,
124/3, 137/3, 141/4, 172/1, 196/5, 212/1, 220/3, 224/2, 238/5, 242/5

Cevr u Cefâ : 8/3, 46/1, 55/2, 66/2, 69/2, 92/2, 158/1, 199/1, 239/3, 246/1

Cihân : 39/4, 40/5, 60/1, 83/4, 86/2, 90/1, 125/4, 145/1, 175/3, 177/1

Cûd : 69/2

Cur'a : 37/4, 126/2, 129/2, 195/7, 214/8, 224/3

Cuybâr : 142/3, 160/1

Cünûn: 225/2

Cürm : 143/5

Çâh-ı Zekan : 249/3

Çâr Kitâb : 9/3

Çehre : 68/3,102/1

Çerağ : 37/8

Çeşm : 7/3, 18/2, 26/3, 52/4, 56/6, 57/2, 76/5, 77/3, 82/5, 83/1, 95/1, 95/5, 98/2, 100/4, 114/5, 123/1, 128/4, 155/4, 213/4, 217/1, 224/1,236/2, 244/4,249/5

Çeşme : 36/5, 114/6, 231/3,236/2

Çevgân : 36/4, 41/2, 54/4, 56/7, 58/3, 134/2, 141/3, 146/2

D

Dâm : 32/3, 229/3

Dâmen : 33/,100/2, 119/3, 146/1, 189/3, 208/1, 224/2

Dâr : 14/3, 43/2, 78/5,123/4,230/3, 230/5

Dehan : 68/2, 120/3, 149/1, 208/4, 218/4

Dehr : 45/2, 62/4, 135/5

Dem : 28/5, 31/1, 48/3, 63/4, 72/4, 77/1, 82/1, 108/2, 110/5, 116/4, 119/2, 122/2,132/5, 133/3, 140/5, 157/9, 198/4, 245/1, 248/3

Derd : ½, 4/2, 6/1, 7/1, 7/4, 7/7, 15/1, 22/5, 30/2, 31/3, 32/5, 34/2, 36/1, 36/2, 39/4, 41/5, 44/5, 45/1, 49/3, 49/5, 50/7, 55/3, 58/1, 59/1, 60/4, 60/7, 66/1, 67/2, 67/4, 69/5, 70/4, 71/2, 71/5, 74/5, 83/2, 84/1, 87/1, 93/5, 96/6, 98/3, 102/1, 102/4, 105/1, 117/5, 122/5, 124/1, 128/1, 154/2, 158/1, 159/1, 160/5, 186/1, 190/1, 204/1, 213/5, 223/1, 224/1, 230/4, 233/4, 234/5, 242/1, 243/1, 244/4

Dergâh : 9/2, 154/5

Derviş : 123/3, 130/4

Devr : 167/4, 237/1

Devrân : 8/4, 189/4

Derya : 37/2, 46/3, 57/2, 60/3, 128/5

Dest : 14/4, 46/1, 119/1, 187/5,

Destâr : 129/5

Dest-i Kudret : 5/1

Didâr : 5/7, 41/3, 115/2

Dîde : 83/1, 95/2, 107/4, 115/3, 120/5, 211/3

Dil : 2/3, 2/5, 4/2, 7/3, 7/5, 12/4, 13/4, 14/1, 14/2, 14/3, 15/5, 20/4, 21/1, 24/1, 24/6, 25/1, 26/5, 27/1, 31/1, 31/3, 31/4, 34/3, 34/4, 35/1, 35/5, 37/8, 38/4, 42/4, 43/2, 43/4, 47/1, 47/3, 49/4, 55/1, 55/3, 56/3, 58/1, 59/2, 60/3, 60/4, 61/4, 61/5, 64/1, 66/2, 67/4, 71/2, 71/3, 74/2, 75/1, 76/4, 77/2, 78/4, 80/1, 80/3, 81/5, 82/5, 83/2, 84/4, 85/7, 86/1, 86/3, 87/1, 88/3, 91/5, 94/1, 95/3, 103/2, 110/4, 113/1, 115/3, 118/2, 120/6, 136/5, 139/7, 140/4, 141/3, 150/1, 160/1, 207/3, 213/5, 217/5, 229/2, 229/5, 230/2, 230/5, 232/2, 233/2, 234/4, 235/3, 235/4, 239/3, 239/5, 243/2, 243/4, 243/5, 244/1, 248/3, 248/4, 248/5, 249/1, 250/3, 250/4

Dilber : 27/5, 41/1, 56/5, 67/5, 107/2, 115/5, 116/4, 130/2, 136/6, 146/2, 147/5, 168/1, 199/2, 238/4, 242/5

Dildâr : 36/2, 97/3, 98/1, 100/3, 100/6, 210/5

Din : 26/5

Din Kaynaklı Sözlere : 1/3, 2/2, 6/3, 7/6, 18/5, 21/2, 77/4, 77/5, 85/3, 89/1, 198/5

Divâne : 15/1, 34/4, 37/5, 56/2, 64/3, 69/1, 105/1, 123/5, 127/2, 244/1

Dost : 53/1, 53/5, 56/3, 64/1, 92/1, 100/1, 106/3, 123/1, 218/4, 223/5, 227/4, 229/1, 231/1, 238/1, 239/1, 239/2, 243/1, 243/3

Duâ : 12/3, 13/1, 28/3, 143/5, 225/3

Dü-âlem : 175/4

Dü-cihân : 9/2

Dünya : 2/3, 24/9, 31/8, 61/4, 62/2, 82/5, 85/1, 95/6, 150/5, 150/6, 153/4, 184/1, 185/4, 196/4, 205/1, 216/5, 222/2, 229/5, 241/5, 250/3

Dürr : 29/2, 38/5, 57/2, 78/2, 84/3, 88/1, 104/4, 124/2, 249/4

E

Ebr : 7/5, 15/5, 43/1, 101/4, 138/2, 167/2, 211/2

Ebru : 8/5, 24/6, 48/3, 119/4, 122/1, 176/4, 226/3

Ecel : 113/5, 125/3

Efgân : 39/2, 64/4, 96/6, 122/3, 131/5, 136/2

Ehl-i 'İyş : 246/1

Emân : 27/4, 93/2

Emr-i Hâkk : 230/1

Esrâr : 174/2

Eşik : 13/5

Eşk : 91/1, 98/2, 100/4, 128/5,46/4

Evrâd : 241/2

Eyyûb : 115/1

Ezel : 16/4, 18/3, 36/4, 37/7, 83/5, 97/1, 124/3, 136/3, 214/8, 230/1, 241/3

F

Fakr : 3/3, 149/4, 229/4,236/3, 238/3

Felek : 216/2, 217/2, 232/3, 237/2

Fenâ : 70/6

Ferrâş : 44/3

Feryâd : 16/1, 55/1, 79/5, 94/4, 106/1, 143/1, 215/2

Figân : 70/3, 87/2, 122/5, 143/1,248/4

Firâk,Firkât : : 49/4, 68/3, 74/3, 82/3, 125/1, 130/1, 195/4, 196/1, 215/3

Fitne : 4/7, 47/4, 155/4

G

Gaffâr : 22/3, 137/5, 181/3, 184/4

Gâm : 2/5, 7/4, 12/5, 13/5, 14/4, 19/1, 21/1, 24/2, 25/3, 27/2, 28/4, 30/2, 31/1, 31/5, 42/1, 42/4, 44/1, 44/3, 44/5, 55/3, 55/5, 57/3, 60/7, 66/2, 67/2, 67/4, 68/3, 68/5, 70/6, 71/4, 72/2, 76/2, 78/2, 78/5, 82/1, 87/4, 93/4, 100/6, 101/4, 110/5, 116/7, 120/4, 124/5, 129/1, 140/4, 151/5, 196/3, 197/4, 213/1, 215/1, 217/6, 222/5, 223/5, 225/5, 233/2, 239/5, 242/2

Gamze : 20/2, 27/4, 34/1, 34/3, 36/2, 44/3, 48/3, 54/2, 59/2, 75/3, 85/3, 88/2, 93/2, 99/2, 110/1, 114/4, 128/4, 195/2, 217/4,212/1, 226/3, 233/3, 245/4

Gâret : 212/6, 220/1

Gârib : 19/2, 121/2

Gayb : 16/5

Gece : 49/2, 49/4, 56/5, 65/3, 96/1, 98/4, 100/5, 116/5, 223/1, 234/1, 234/3,

Gedâ : 6/2, 12/5, 30/2, 32/1, 33/3, 38/2, 56/4, 123/5, 149/5, 205/4, 223/2, 237/3

Genc : 30/4, 32/3, 85/5, 90/5, 138/3, 244/5, 249/4

Gevher : 55/3, 83/1, 83/5, 90/5, 107/1

Gonca : 79/3

Gönül : 16/2, 17/3, 35/3, 37/2, 39/4, 42/1, 42/5, 48/2, 49/3, 50/1, 53/1, 54/1, 56/1, 56/2, 59/4, 62/3, 68/5, 69/5, 73/4, 73/5, 76/2, 77/3, 81/2, 85/2, 87/4, 91/1, 92/2, 92/4, 105/2, 107/4, 115/6, 116/5, 122/1, 128/3, 133/3, 164/3, 194/3, 196/4, 203/4

Gül : 5/2, 5/6, 7/2, 14/5, 20/1, 22/4, 29/1, 29/3, 43/5, 44/2, 48/1, 55/1, 57/1, 70/2, 72/3, 72/4, 76/1, 78/1, 79/3, 87/3, 92/1, 92/3, 94/4, 99/2, 101/1, 104/4, 118/1, 122/2, 124/4, 126/1, 131/1, 134/3, 139/3, 139/5, 141/2, 160/3, 181/4, 191/3, 221/2, 232/1, 248/4, 249/2

Gülgûn : 81/3, 116/3

Gülistân : 234/2

Gûlruh : 234/2

Gülşen : 5/6, 11/2, 48/4, 53/3, 55/1, 64/2, 78/1, 92/1, 121/4, 124/4, 139/3, 139/5, 234/2, 243/3

Gülzâr : 7/2, 31/8, 221/2

Günah : 6/6, 11/6, 23/3, 40/1, 42/2, 130/5, 137/5, 181/1, 202/5

Günâhkar: 22/1

H

Hâb : 88/5, 98/4, 113/6, 114/5, 125/2, 133/1, 152/3, 164/2

Habib: 3/1, 144/1, 145/2

Hâc : 45/4

Had : 121/4, 214/3

Hâk : 9/5, 10/5, 18/1, 28/2, 38/5, 39/3, 85/4, 95/2, 113/1, 127/1, 131/2, 150/6, 198/2, 200/2, 210/3, 227/3, 238/2, 241/5

Hakk : ¾, 9/3, 9/8, 9/11, 21/7, 26/6, 86/1, 89/1, 108/3, 119/5, 145/3, 150/1, 150/3, 205/1, 214/1, 245/4

Hâk-i pay : 95/5, 26/6

Hal(Ruh) : 17/4, 38/2, 44/1, 47/3, 58/3, 60/4, 76/5, 90/2, 97/2, 97/3, 98/1, 101/5, 110/4, 126/3, 129/1, 133/2, 143/6, 151/2, 186/5, 188/5, 192/4, 221/7, 233/4, 235/5, 244/4

Hâl-i perişan : 221/3

Hâl(Ben) : 25/2, 58/3, 59/5, 71/5, 78/4, 117/1, 118/1, 177/2, 204/2, 232/3

Hâle : 90/2

Hâlet : 2/4, 52/1, 147/1, 246/4

Halık : 62/2, 126/1, 173/6

Halvet : 186/3
Hâm : 31/4, 157/1, 201/1
Hamd : 89/1
Hâne:29/4, 77/3, 83/3, 91/1,91/4, 244/3,244/5
Hârab : 116/1, 122/1, 125/4, 126/3, 140/1, 208/3
Haram : 81/3
Harf-i Kur'an : 193/3
Hasta : 31/3, 35/5, 43/2, 45/1, 47/1, 58/1, 63/2, 69/5, 85/7, 87/1, 98/5, 100/3, 103/5,
116/4, 118/1, 181/5,165/4, 217/7, 235/4
Hasret : 14/5, 17/2, 66/4, 100/3
Haşr : 235/7
Hat : 29/1, 51/3, 58/2, 59/4, 75/2, 76/3, 91/3, 118/3, 227/2, 237/1
Hatib : 139/2
Hattat-ı ezel : 28/4
Hayr : 192/2, 249/3
Hayret : 64/3, 72/2
Hayy : 189/5
Helâk : 134/5, 213/4
Hevâ-Heves : 8/2, 8/4, 26/1, 53/5, 71/2, 72/1, 79/5, 91/3, 95/1, 98/1, 128/4, 140/2,
183/5, 214/6, 232/3
Hırka : 197/2
Hışm : 41/1, 52/4, 56/6, 121/2, 165/4
Hızr : 47/4, 157/1, 163/5, 216/1, 221/2
Hicâb : 7/2,135/2
Hicr-Hicrân : 7/4, 17/2, 27/2, 39/4, 40/3, 47/4, 47/5, 64/4, 69/4, 84/1, 107/2, 116/1,
135/1, 156/1, 162/3, 169/3, 184/2, 187/1, 187/2,212/1, 217/3, 243/1
Hidâyet : 197/4,210/3
Hikmet : 5/2
Hil'ât : 4/5, 46/1, 59/3, 144/3, 158/3
Himmat : 9/8, 73/4, 74/5, 103/3, 113/3, 163/5
Hun : 102/2, 114/2, 128/4, 132/2, 140/4, 231/4
Hur u Kevser : 115/2

Hutbe : 139/2

Hûdâ : 9/7, 19/2, 65/4, 81/1, 81/5, 130/5, 145/2, 206/2, 218/3

Hükm-i Şer : 177/5

Hüsn : 11/1, 18/2, 27/5, 30/4, 31/4, 31/8, 32/3, 38/4, 50/3, 51/4, 55/1, 56/3, 58/3, 60/2, 63/3, 71/1, 75/2, 76/3, 85/5, 90/2, 121/1, 123/3, 124/4, 135/5, 139/2, 143/6, 190/3, 199/5, 221/2, 236/4, 238/4, 239/1, 241/4, 243/3, 249/4

I

Iztırab : 169/1

İ

İhsan : 84/5

İki âlem : 9/5

İlâh : 1/5

İlim : 18/3, 149/1

İmam : 114/6

İmamet : 250/2

İman : 35/2, 193/2

İnâyet : 26/1, 52/4, 228/3

İrem : 201/4

İsâ : 27/4, 27/6, 250/4

İsî-nefes : 171/2

İstiğfâr : 134/4

İstimdâd : 16/5

İzzet : 205/4

K

Kâbe : 17/5, 29/5, 61/5, 99/7, 146/5, 187/4, 213/4, 243/5

Kadd : 28/3, 215/2, 226/1, 235/6

Kâdeh : 89/2, 214/7, 215/5, 219/2, 235/4, 240/2, 246/2

KÂdem : 53/4, 60/5, 65/5

Kâfir : 10/1, 16/2, 35/2, 151/3

Kahr : 36/3, 69/2, 230/4

Kâmet : 52/4, 140/4, 209/1, 225/1, 227/5, 246/3

Kâmil : 60/2

Kân : 36/6, 44/5, 45/3, 51/2, 52/4, 55/4, 64/1, 64/2, 76/5, 85/4, 93/4, 116/7, 127/4, 142/1, 195/1, 199/4, 207/1, 228/4, 243/1

Kanâat : 230/3

Kâni : 129/2, 230/3

Kâse : 60/7

Kavm-i Semûd : 9/7

Kâzâ : 216/4

Kebâb : 120/4, 123/2, 214/3

Kelâm : 2/1, 160/4, 174/5, 218/5

Kemân : 75/3, 93/1, 183/3, 226/3

Kerem : 3/7, 69/, 137/5, 191/4, 220/4

Kerâmet : 171/2, 224/4, 233/3, 235/5, 240/2, 241/3

Keşf : 60/2, 75/2, 118/1, 185/3, 186/4, 240/2, 241/3

Kevser : 5/7, 81/3, 89/2, 145/5, 203/1

Kıblegâh : 24/6

Kıble-nüma : 103/4, 136/3

Kıyam : 80/2, 225/1, 246/3

Kıyâmet : 52/1, 81/2, 122/3, 182/3, 191/1, 191/3, 214/8, 227/5, 233/4, 235/7, 245/1

Kilk-i Kudret : 157/2

Kuhken : 57/3

Kul : 5/2, 6/1, 22/2, 22/4, 26/2, 65/3, 88/4, 96/2, 181/4, 239/5, 246/5

Kur'an : 193/3

Kurban : 17/5, 29/5, 35/4, 41/1, 99/4, 106/5, 217/4

Kûy : 13/1, 17/5, 20/4, 23/4, 29/5, 31/3, 44/4, 47/1, 54/2, 61/5, 66/4, 80/3, 91/4, 106/4, 115/3, 118/4, 135/3, 144/5, 213/3, 231/4, 235/4, 244/2

Kûffâr : 228/5

Küfr : 93/3

L

L'al : 7/1, 12/4, 15/3, 20/3, 25/1, 31/3, 34/1, 56/6, 58/2, 64/1, 69/4, 94/5, 114/1, 120/3, 131/3, 142/3, 166/4, 168/1, 190/1, 213/2, 228/4, 229/2, 229/3, 231/4, 236/2, 238/2

Lâle : 64/2, 70/5

Lât : 236/4

Leb : 10/3, 11/2, 16/1, 20/3, 25/4, 27/4, 31/6, 32/2, 34/1, 34/5, 43/2, 56/6, 63/2, 64/1, 77/2, 89/1, 91/2, 100/3, 114/1, 117/1, 119/1, 119/5, 120/1, 121/2, 123/4, 126/2, 143/4, 157/3, 166/4, 209/4, 226/4, 228/1, 229/2, 232/2, 233/3, 234/4, 236/1, 246/4

Leheb : 145/4, 150/2, 151/3

Leylâ : 176/3

Levh : 18/3

Lutf : 22/2, 30/5, 31/7, 36/3, 81/5, 84/5, 159/1, 171/3, 178/4, 186/2, 220/4, 228/4, 238/3, 248/2

M

Ma'bed : 23/4

Ma'bud : 9/10

Mah : 51/5, 235/5, 237/1, 245/3, 248/1

Mahabbat : 7/5, 12/5, 15/5, 37/2, 41/4, 51/5, 67/4, 100/5, 194/5, 224/3, 227/4

Mahbub : 4/1, 65/4, 134/1, 153/2

Mahbub-i Hûdâ : 4/1

Mahbub-i Râb : 4/3, 9/1, 22/3

Mahitâb : 126/1, 165/1, 237/1, 245/1

Mahşer : 86/5, 145/3

Mal : 11/5, 150/5

Mâşûk : 149/5

Mazlûm : 51/3

Meclis : 214/5, 228/4

Mecnun : 24/7, 25/2, 33/4, 34/4, 39/3, 43/4, 45/2, 47/5, 50/2, 50/5, 55/4, 57/3, 60/5, 72/2, 82/4, 91/3, 100/4, 100/6, 117/3, 127/2, 231/1, 235/2

Meded : 95/2

Meftûn : 23/1

Meh : 107/5

Melâmet : 59/4, 63/4, 70/4, 185/1, 198/1, 206/3, 225/3, 233/1, 235/1, 250/1

Mescid : 8/5, 121/1, 139/2, 158/4, 186/3, 224/4, 232/5

Mesih : 34/5, 128/2, 229/2

Mest : 34/3, 37/4, 56/6, 58/2, 104/3, 113/4, 139/4, 140/1, 163/3, 169/3, 182/5, 194/5, 203/1, 224/3, 227/1, 232/2, 232/5

Meşreb : 170/3 , 175/5

Mey : 81/3, 94/5, 114/1, 121/2, 140/1, 160/2, 177/3, 198/4, 204/4, 215/5, 224/3, 240/1

Meyhâne : 42/3, 224/2

Meyl : 46/2, 53/3, 74/5, 110/1, 143/4, 147/3

Mezheb : 237/5

Minber : 139/2

Mihmân : 7/4, 100/5, 100/6, 179/3, 237/5, 243/3

Mihnet : 25/2, 27/1, 67/4, 70/6, 83/2, 138/2, 196/3, 214/6, 227/4, 230/4, 244/4

Mirâc : 3/1

Miskin : 96/6, 230/6, 244/3

Mucib : 22/1, 159/5

Muhammed : 1/3, 4/3, 9/10, 181/3

Murâd : 9/2, 40/5, 42/5, 78/3, 84/4

Murg : 55/1

Musa : 53/4

Mustafa : 1/5, 4/3, 62/5

Mübtelâ : 72/1

Mücrim : 139/6, 171/5

Mûezzin : 235/6

Mûjgan : 35/4, 57/4, 58/5, 59/5

Mûl : 43/5, 76/2, 78/5, 125/5

Mûlk : 32/4, 34/3, 116/1, 130/1, 156/2, 161/2, 183/4, 212/6, 230/1

Mürde : 191/5, 205/3, 236/1, 250/4

Müselmân : 93/3, 186/3

Müştak : 5/7

N

Nâb : 58/2, 94/5, 100/3, 114/1, 120/3, 131/3, 168/1, 195/1

Nâlân : 248/4

Nâle : 16/11, 31/5, 43/1, 44/1, 51/1, 63/1, 63/5, 69/3, 70/2, 71/2, 72/4, 75/4, 79/5, 87/2, 94/4, 131/1, 152/5, 215/2, 249/2

Nâr : 53/4, 54/3, 214/5

Nar-ı Cehennem : 19/6

Nasârâ vü Yehud : 9/6

Nâz : 54/4, 59/3, 79/3, 163/3, 168/2, 220/3

Nâzâr : 14/1, 18/2, 29/1, 38/4, 87/5, 103/4, 110/1, 123/1, 138/1, 192/1, 211/3, 217/7,
248/2, 250/2

Nefs : 65/7

Nergis : 39/2

Ne sim : 28/2

Ney : 27/2, 44/1, 70/3, 96/6, 151/1, 194/3

Nîgâr : 44/4, 54/4, 58/3, 61/3, 63/3, 64/1, 97/3, 115/4

Nigeh : 40/5

Nikâb : 80/4, 87/5, 156/4, 168/2

Nuh : 107/2

Nûr : 3/2, 9/4, 9/10, 26/5, 27/5, 53/4, 65/4, 80/1, 153/1, 166/1, 182/1, 210/3

Nûr-i Hûdâ : 80/1, 153/1

P

Padişah : 12/5, 27/1, 38/2, 51/4, 85/6, 96/1, 98/2, 238/4, 245/5, 246/5

Pervâne : 56/3, 117/4, 136/4, 162/5, 239/1

Perişân : 48/2, 59/4, 84/2, 138/1, 221/3

Peykân : 213/2

Pîr : 37/8, 89/2, 248/4

Pîr-i Harâbat : 240/1, 241/1

Pîr-i Mugan : 85/3, 89/2, 208/1

R

Rab : 65/9, 81/4, 95/7, 143/1, 150/1, 162/4, 175/4

Rahîm : 1/6

Rahmet : 22/1, 57/4, 65/3, 81/1, 96/1, 97/3, 118/3, 147/1, 174/3, 192/1, 199/1

Rakîb : 7/6, 42/5, 88/3, 96/5, 101/2, 124/5, 139/1, 147/4, 151/3, 215/4

Rânâ : 118/4, 148/4

Ravzâ : 26/6, 41/3, 214/9

Râz : 230/2

Reh :45/4,47/1, 47/2, 47/4, 47/5,61/6, 65/2, 80/5, 81/5, 102/3,106/5, 109/3, 122/5, 138/1, 159/4, 223/5, 235/1, 240/3

Reyhân : 29/1,89/5, 237/4

Rıdvân : 28/1

Ribât :2/3, 222/2

Rind : 42/3, 70/4, 123/5, 240/2, 241/2

Riyâ : 73/2, 87/7, 150/1, 186/3

Ruh-ül emîn : 18/1

Ruh-ül Kudüs : 8/3

Ruhsâr :3/2, 35/2, 76/1, 94/1, 118/5, 122/2, 146/5, 174/1, 207/2, 248/2

Rûşen : 76/4

Rûy : 4/4, 40/4, 45/2, 66/1, 94/1, 104/5, 110/4, 139/1, 147/1, 192/3, 250/2

Ruz-i Ezel : 37/4

Ruz-i Elest : 219/1, 224/3, 226/2

Ruz-ı Kıyâmet : 235/7, 242/1

Ruz-ı Mahşer : 1/6, ³/₄, 18/4, 153/2, 224/2, 226/4, 235/7, 242/1

S

Saâdet :52/2, 198/3, 227/3, 240/4, 246/1

Sâbâ : 15/1, 28/1, 34/2, 44/4, 47/1, 47/3, 47/5, 50/5, 66/3, 79/1, 80/3, 94/1, 95/2, 98/5, 102/3, 146/1

Sâfâ : 4/2, 61/5, 72/5, 81/3, 81/4

Sagar : 31/2, 78/1, 89/1, 167/4

Sahra : 25/2, 41/4, 128/1, 152/1, 213/3

Sâki : 60/7, 81/3, 141/1, 166/4, 167/3, 170/1, 195/6, 215/5, 240/1

Sânem : 13/1, 16/4, 30/2, 93/3, 128/2

Secde : 8/5, 128/2, 176/4

Seher : 47/1, 51/1, 62/1, 125/2, 141/5, 192/1, 217/1, 237/3

Semâ : 79/4, 90/3

Servi : 5/4, 11/2, 13/2, 20/1, 28/3, 53/5, 57/4, 59/3, 79/1, 79/4, 80/2, 127/1, 128/3, 142/3, 163/4, 184/2, 186/2, 196/1, 209/1, 225/1, 226/1, 245/1, 246/3

Sevâb : 113/6, 125/5, 133/4

Sevda : 24/1, 39/5, 47/3, 54/1, 55/4, 72/1, 91/3, 120/5, 128/1, 140/2, 152/4, 180/1, 203/2

Seyr : 94/2, 240/1

Sırr : 30/3, 120/3, 223/3, 228/3, 241/3

Sidre : 80/2

Sine : 12/1, 15/4, 24/3, 35/3, 36/2, 41/4, 43/5, 48/3, 50/1, 53/2, 54/3, 58/5, 63/1, 68/1, 68/2, 70/5, 71/3, 75/8, 82/2, 83/1, 85/3, 90/1, 96/6, 99/2, 104/3, 123/2, 126/3, 140/4, 152/1, 154/3, 156/2, 174/4, 177/3, 195/2, 213/1, 215/6, 216/4, 217/4, 221/5, 243/4

Subhan : 6/1

Sûfi : 129/5, 160/4

Sultan : 3/1, 34/3, 44/3, 69/2, 88/4, 146/4, 151/2, 171/5

Ş

Şâd : 6/3, 66/3, 67/4, 116/6, 205/5

Şah : 6/2, 6/6, 30/2, 32/1, 33/3, 39/4, 40/2, 44/3, 46/5, 49/4, 51/4, 63/1, 69/2, 71/3, 84/4, 88/4, 100/5, 102/3, 106/5, 144/3, 151/2, 173/3, 191/2, 203/3, 209/5, 238/2, 238/4, 239/2

Şahâdet : 227/2, 245/4

Şakir : 109/5

Şâm : 67/5, 125/2, 140/1, 141/8

Şarâb : 25/1, 44/5, 64/2, 81/3, 116/3, 120/1, 123/2, 140/1, 145/5, 163/1, 154/4, 164/4, 202/4, 213/1, 214/9, 228/2

Şeb : 14/3, 40/3, 64/4, 75/4, 82/3, 87/3, 110/5, 116/7, 117/2, 129/1, 143/1, 155/2, 161/3, 162/1, 170/2, 230/6

Şefaât : ¾, 4/3, 4/6, 9/9, 10/5, 11/6, 62/5, 145/3

Şef'i : 9/10

Şehid : 8/1, 20/4, 24/10, 235/3

Şem : 3/2, 27/5, 37/8, 51/2, 56/3, 69/1, 76/4, 214/5, 239/1

Şer : 86/5, 155/4

Şevk : 20/5, 48/1, 58/2, 64/5, 79/3, 94/2, 116/3, 169/2

Şeyh : 154/5, 204/3, 232/2

Şeytan : ¼, 4/7, 89/2

Şeyda : 24/1, 25/1, 25/2, 34/4, 45/1, 45/5, 50/1, 55/4, 57/1

Şiçe: 198/2, 219/3, 224/1, 226/5

Şivekâr : 96/2

Şûkr : 105/4, 162/2, 191/1, 194/5, 218/3, 232/4

T

Tâc : 3/1, 3/3, 46/2, 46/4, 150/7, 184/3, 191/2, 198/3, 209/5

Takdir : 109/5

Taleb : 117/5, 151/1, 155/1, 176/5, 214/9

Talib : 41/3, 194/1

Tanrı : 80/5, 113/2

Tâvaf : 61/5

Tecelli : 53/4

Temâşâ : 92/3

Terk : 21/3, 39/3, 67/3, 70/1, 99/1, 140/2, 150/6, 182/4, 195/5

Teslîm : 20/4, 24/8

Teşne : 10/3, 11/6, 12/4, 49/4, 64/1

Tevbe : 4/7, 141/2, 149/5, 153/3, 181/1

Tevekkül : 55/5

Tubâ : 52/5, 80/2, 201/4

Tûr : 80/4

U - Ü

Umman : 123/5, 195/1, 201/5

Uryan : 127/2, 195/3

Uşşak : 31/7, 75/4, 91/4, 97/1, 165/2, 192/3, 241/4

Üftade : 157/5

V

Vadi-i Eymen : 53/4

Vahdet : 182/4

Va'iz : 73/2

Vasl : 33/3, 84/1, 107/4, 132/5, 157/5, 161/2, 184/2, 213/5, 223/2, 232/1, 237/5, 244/5

Vefâ : 24/9, 30/11, 33/5, 46/1, 54/5, 69/2, 82/4, 85/1, 92/4, 96/5, 109/4, 114/7, 124/5, 129/4, 184/5, 193/2, 232/1, 235/2

Visâl : 49/4, 50/3, 175/4, 187/1, 210/1, 215/3

Virâne : 41/3, 116/5, 138/3, 194/3, 208/3, 220/4, 244/5

Y

Yâr : 15/6, 34/2, 39/5, 41/5, 47/1, 49/1, 49/5, 53/3, 85/1, 88/5, 93/5, 97/1, 108/1, 110/2, 115/3, 119/1, 120/4, 124/5, 140/5, 144/4, 152/5, 154/3, 165/3, 192/3, 195/2, 200/4, 203/1, 212/5, 218/4, 223/5, 228/1, 229/5, 233/1, 238/5, 249/1

Yevm-i Cezâ : 26/2

Yol : 25/4, 26/3, 36/1, 43/3, 43/5, 44/1, 44/4, 54/4, 65/2, 72/3, 86/1, 88/2, 94/3, 109/3, 139/1, 200/5, 215/5, 217/5, 225/5, 233/5, 234/4, 250/5

Yunus : 230/6

Yusuf : 23/2

Yüz : 38/1, 39/1, 39/3, 43/3, 48/1, 53/5, 60/2, 64/5, 73/3, 79/2, 82/2, 86/4, 94/3, 110/5, 118/2, 123/1, 124/4, 164/2, 234/3, 248/2, 248/5

Z

Zahid : 5/7, 8/4, 39/5, 40/4, 63/4, 70/4, 73/2, 77/4, 89/4, 109/3, 115/2, 149/2, 224/3, 225/4, 226/6, 232/2, 232/4, 246/2, 250/1

Zahir : 2/2, 18/3, 68/4, 70/5, 93/1, 158/4, 165/5, 195/2, 246/2

Zahm : 57/4

Zekât : 60/2, 123/3, 188/3, 235/3, 236/3

Zenahdân : 48/5, 201/3, 244/3

Zevk : 85/6, 100/5, 155/1

Zikr : 1/1, 2/4, 62/1, 121/1, 125/5, 230/6, 234/5

Zindan : 7/2, 48/5, 49/1, 201/3

Zinde : 9/4, 191/5, 216/2, 235/4, 250/4

Zulm : 51/3, 81/4, 245/5

Zulmet : 3/2, 7/1, 8/4, 9/4, 47/4, 65/2, 145/1, 188/1, 230/6,

Zülf : 7/1, 14/3, 16/3, 17/3, 25/1, 25/2, 28/1, 30/4, 31/4, 31/6, 34/2, 35/2, 36/4, 37/1, 38/2, 39/5, 41/2, 42/4, 47/3, 48/2, 48/5, 50/2, 54/1, 54/4, 55/4, 56/2, 56/5, 56/7, 58/3, 58/4, 59/4, 61/2, 63/3, 66/3, 66/5, 67/5, 68/1, 69/5, 72/1, 72/2, 74/1, 75/4, 80/4, 84/2, 85/5, 87/3, 87/5, 93/3, 97/4, 98/1, 101/1, 101/3, 103/1, 104/2, 109/2, 110/2, 115/5, 121/3, 122/2, 140/2, 144/4, 155/2, 221/3, 227/1, 229/1, 229/2, 229/3, 229/5, 232/3, 236/1, 238/2, 239/3, 244/3, 249/3, 249/4

Zünnâr : 93/3, 128/2

BİBLİYOGRAFYA

- Ahdi, *Ahdi Tezkiresi*, Millet Kütüphanesi., AE tarih 774
- Ak, Coşkun, *Muhibbî Divânı*, c.I, Trabzon, 2006
- Arı, Ahmet, *Şeyh Galib Divânında Aşk*, Fakülte Kitabevi, Isparta, 2003
- Âşık Çelebi, *Meşa 'irü'ş-Şuarâ*, İstanbul ,TY 2406
- Aydın, Ali Arslan, *"Meleklerle İman"*, *Şamil İslâm Ansiklopedisi.*, c.IV, İstanbul, 1991
- Banarlı, Nihad Sami, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, c. I, İstanbul, 1987
- Beliğ, Esseyyid İsmail, *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân*, İstanbul, TY 1182
- Bilmen, Ömer Nasuhi, *Büyük İslâm İlmihali*, Ankara,1995
- Birişik, Abdulhamit, "Kur'an", *D.İ.A.*, c.XVI, İstanbul, 2000
- Bolay, Süleyman Hayri, "Akıl", *D.İ.A.*,c. II, İstanbul, 1989
- Cebecioğlu, Ethem, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, 2004
- Ceylan, Ömür, *Tasavvufî Şiir Şerhleri*, Kitabevi, İstanbul, 2000
- Çantay, Hasan Basri, *Kur 'an-ı Hakîm ve Meâl-i Kerim* c.III, İstanbul, 1973
- Çelebioğlu, Âmil, *Kanunî Sultan Süleyman Devri Türk Edebiyatı*, İstanbul, 1994,s.33-34.
- Döndüren, Hamdi, "Âkıl", *D.İ.A.*,c.II, İstanbul, 1989
- ....., "Peygamberlere İman", *Şamil İslâm Ansiklopedisi*, c.V, İstanbul, 1992
- El-Seyyid Rıza, *Tezkire-i Rıza*, İstanbul, 1316
- Ergun, Sadettin Nüzhet, *Türk Şâirleri*, c.II, İstanbul, 1945
- Furat, A. Subhi, "Şeytan", *İ.A.*, c.XI, İstanbul ,1997
- Gölpınarlı, Abdülbaki, *Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*, İstanbul, 1997
- Harman, Ömer Faruk, "Cehennem", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, VII, İstanbul,1993
- Hucvirî, *Keşfü'l-Mahcûb*, (Hazırlayan: Süleyman Uludağ: *Hakikat Bilgisi*), İstanbul, 1996
- İsen, Mustafa, A. Fuat Bilkan, *Sultan Şâirler*, Ankara, 1997

- Kandemir, M. Yaşar, “Hadis”, *D.İ.A.*, c.XV, İstanbul, 1997
- Kara, Mustafa, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, İstanbul, 1999
- Kastamonulu Latifi, *Tezkire-i Latifi*, İstanbul, 1314.
- Kınalızade Hasan Çelebi, *Kınalızade Hasan Çelebi Tezkiresi*, Atıf Ef. Ktp., 281
- Köprülü, Fuat, “Bâkî”, *İ.A.* c.II., İstanbul, 1998
- Yıldırım, Suat *Kur’ân-ı Hâkim Ve Açıklamalı Meali*, İstanbul, 2001
- Kuşeyrî, *Abdülkerim*, *Kuşeyrî Risalesi*, (Hazırlayan: Süleyman Uludağ), İstanbul, 1999
- Kübra, *Necmeddin*, *Tasavvufî Hayat*, (Hazırlayan: Mustafa Kara), İstanbul, 1996
- Okuyucu, Cihan, *Divân Şiiri Estetiği*, İstanbul, 2004
- Onay Ahmet Talât, *Mazmunlar ve İzahı*, Ankara, 2000
- Öz, Mustafa, “Ehl-i Beyt”, *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, X, İstanbul 1994
- Özalp, Ahmet, “Kitap”, *Şamil İslâm Ansiklopedisi*, c.III, İstanbul, 1991
- Pala, İskender, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, İstanbul 2002
- ....., “Bezm-i Elest”, *D.İ.A.*, c.VI, İstanbul 1992
- Pervâne, Bin Abdullah Bey, *Mecmuatü'n-Nezâir*, 218b-452b
- Sinanoğlu, Mustafa, “İman”, *D.İ.A.*, c.XXII, İstanbul, 2000
- Şahin, M. Süreyya, “Cennet”, *D.İ.A.*, c.VIII, İstanbul, 1993
- Tahîru'l-Mevlevî, *Edebiyat Lügatı*, İstanbul, 1994
- Tarlan, Ali Nihat, *Fuzuli Divânı Şerhi*, s.14, Ankara, 1998
- Tolasa, Harun, *Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası*, Ankara, 2001
- Topaloğlu, Bekir, “Allah”, *D.İ.A.*, c.II, İstanbul 1989
- ....., “Âhiret”, *D.İ.A.*, c.I, İstanbul, 1988
- ....., “Kıyâmet”, *D.İ.A.*, c.XXV, Ankara, 2002
- ....., “Cehennem”, *D.İ.A.*, c.VII, Ankara, 2002
- Turgut, Ali, *Tefsir Usulü Kaynakları*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1991
- Uludağ, Süleyman, “Akıl”, *D.İ.A.*, c.II, İstanbul, 1989

- Uludağ, Süleyman, “Aşk”, *D.İ.A.*, c.IV, İstanbul, 1991
- Yavuz, Yusuf Şevki, Ünal, Zeki, “Cebrail”, *D.İ.A.*, c. VII, İstanbul, 1993
- Yavuz, Yusuf Şevki, Çetin Abdurrahman, “Ayet”, *D.İ.A.*, c.IV, İstanbul 1991
- Yavuz, Yusuf Şevki, “Kader”, *D.İ.A.*, c. XXIV, İstanbul 2001
- ....., “Bezm-i Elest”, *D.İ.A.*, c.VI, İstanbul 1992
- Yazıcı, Seyfettin, *Temel Dini Bilgiler*, Ankara 2003
- Yılmaz, Mehmet, *Edebiyatımızda İslâmî Kaynaklı Sözler*, İstanbul, 1992
- Yılmaz, H. Kâmil, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, İstanbul, 2002

ÖZGEÇMİŞ

Doğum Yeri ve Yılı Beykoz / 18.11.1979

Öğr.Gördüğü Kurumlar :	Başlama Yılı	Bitirme Yılı	Kurum Adı
Lise	1993	1997	Tokat Anadolu Öğretmen L.
Lisans	1997	2001	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Yüksek Lisans	2003	2006	Uludağ Üniversitesi

Doktora

Medeni Durum Evli

Bildiği Yabancı Diller ve İngilizce Orta Düzeyi:

Çalıştığı Kurum (lar)	Başlama Tarihleri	ve	Ayrılma	Çalışılan Kurumun Adı
1.	2001		2002	Özel Birikim Koleji
2.	2002		2006	Zafer İlköğretim Okulu
3.	2006			Ulubatlı Hasan Anadolu Lisesi

Yurtdışı Görevleri

Kullandığı Burslar

Aldığı Ödüller

Üye Olduğu Bilimsel ve Mesleki Topluluklar :

Editör veya Yayın Kurulu Üyelikleri

Yurt İçi ve Yurt Dışında katıldığı Projeler

Katıldığı Yurt İçi ve Yurt Dışı Bilimsel Toplantılar:

Yayımlanan Çalışmalar

Diğer

10.11.2006
Nagehan DÜZCAN